

Archeologienota

Dendermonde Sint-Alexiusbegijnhof

Restauratie fase 1Bis

Verslag van Resultaten

Titel

Archeologienota Dendermonde Sint-Alexiusbegijnhof Restauratie fase 1Bis
Verslag van Resultaten

Auteur

David Demoen & Liedewij Elsen

Erkende archeoloog

David Demoen (OE/ERK/Archeoloog/2015/00061)

BAAC-Projectnummer

2016-375

Plaats en datum

Gent, 2 augustus 2017

Reeks en nummer

BAAC Vlaanderen Rapport 585

ISSN 2033-6896

Wettelijk depot

KBR

Inhoud

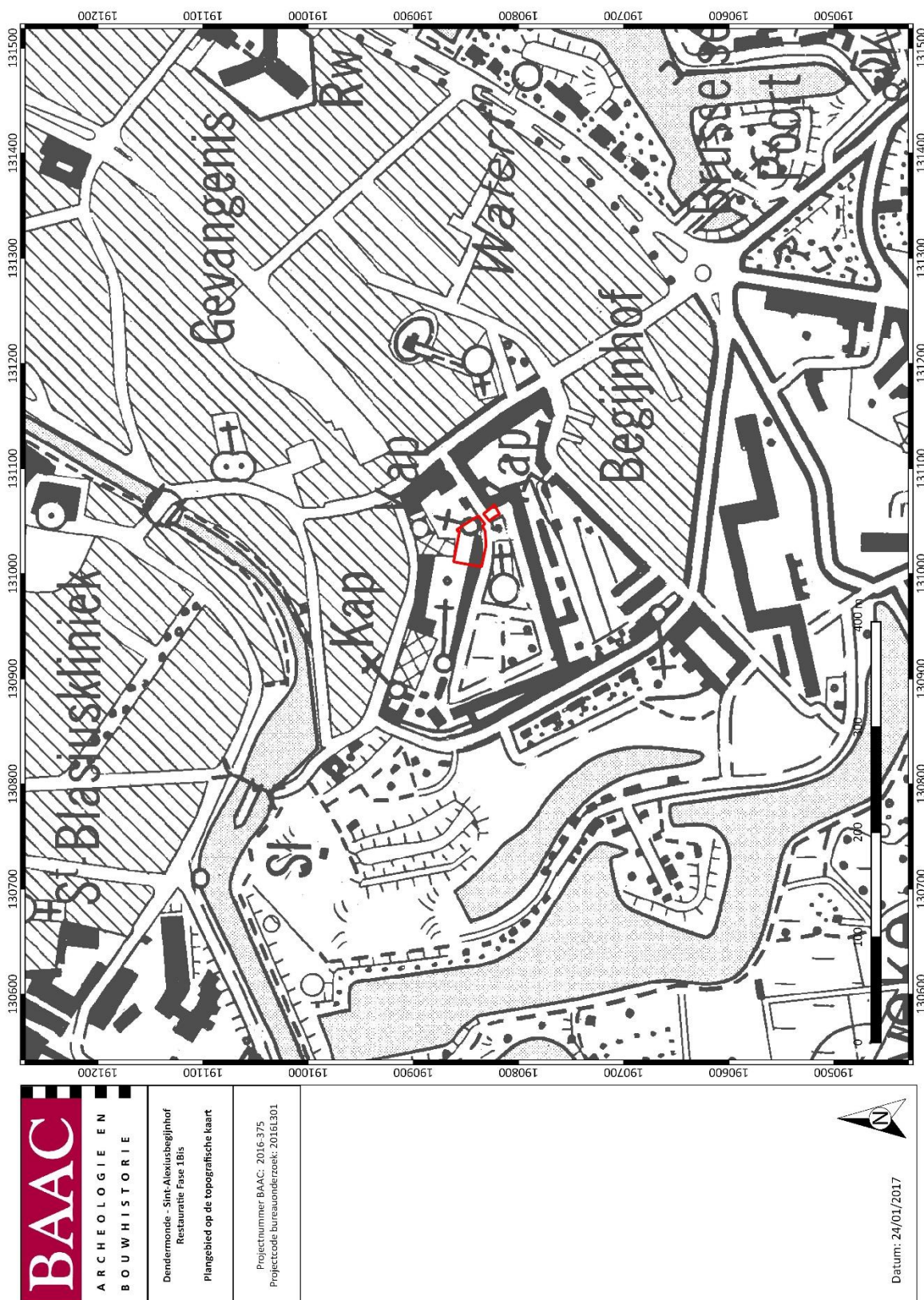
1	Bureauonderzoek.....	1
1.1	Beschrijvend gedeelte	1
1.1.1	Administratieve gegevens	1
1.1.2	Juridisch kader en onderzoekstraject	4
1.1.3	Aanleiding	4
1.1.4	Beschermingsstatuut onderzoekslocatie	5
1.1.5	Geplande werken en bodemingrepen	5
1.1.6	Randvoorwaarden	26
1.2	Werkwijze en strategie	27
1.2.1	Onderzoeksvragen.....	27
1.2.2	Heuristiek.....	27
1.3	Assessmentrapport	30
1.3.1	Landschappelijk en geologisch kader	30
1.3.2	Historisch kader	43
1.3.3	Historiek en bouwgeschiedenis van het Sint-Alexiusbegijnhof	45
1.3.4	Cartografische bronnen	51
1.3.5	Iconografische bronnen	79
1.3.6	Archeologisch kader	85
1.3.7	Bouwhistorisch terreinonderzoek.....	90
1.4	Besluit	111
1.4.1	Archeologische verwachting	111
1.4.2	Afweging noodzaak verder archeologisch onderzoek.....	113
1.5	Samenvatting	117
2	Bijlagen.....	118
2.1	Lijst met figuren.....	118
2.2	Lijst met tabellen	118
2.3	Plannenlijst	119
2.4	Bibliografie	120

1 Bureauonderzoek

1.1 Beschrijvend gedeelte

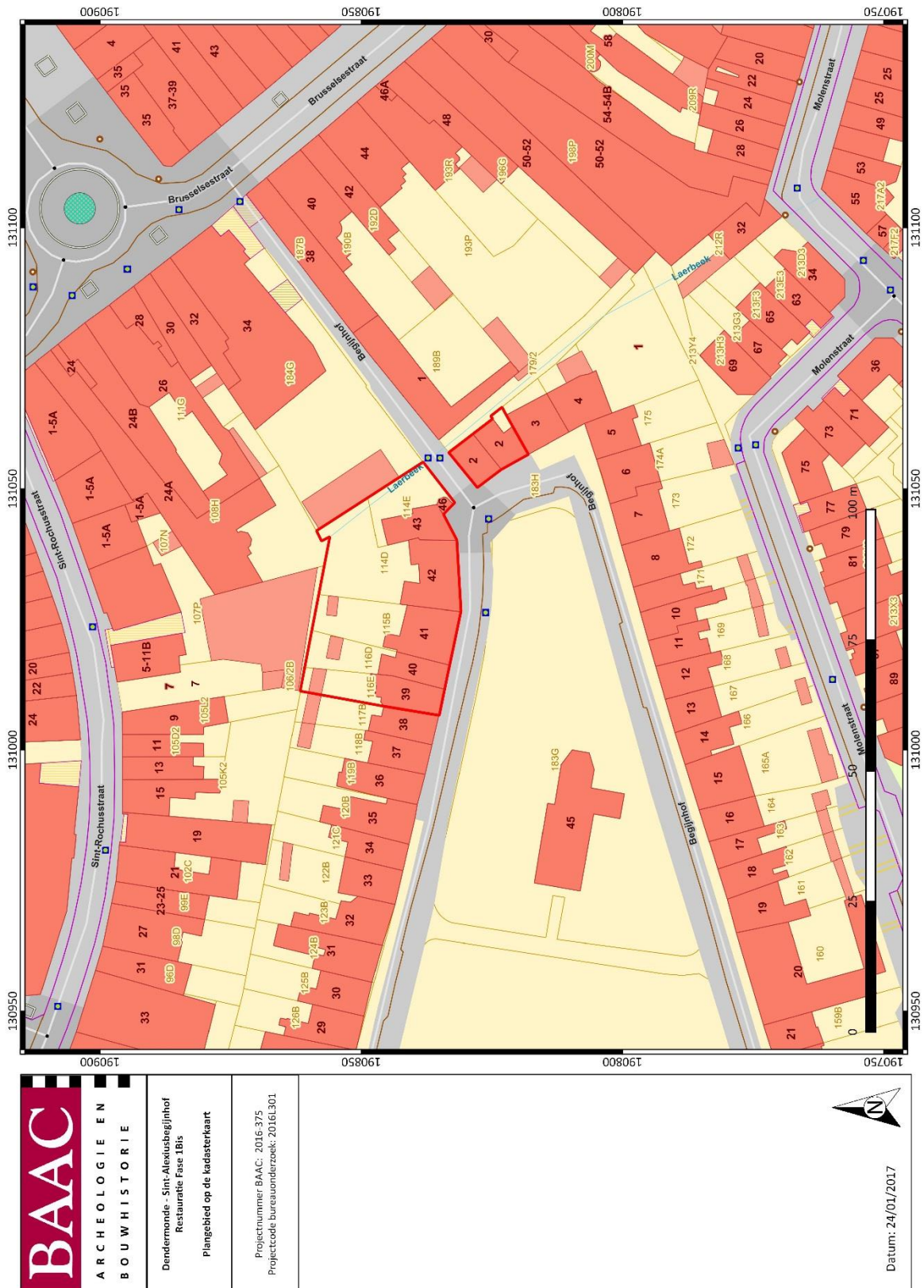
1.1.1 Administratieve gegevens

Naam site:	Dendermonde Sint-Alexiusbegijnhof Restauratie fase 1Bis		
Ligging:	Begijnhof 2-43 9200 Dendermonde Oost-Vlaanderen		
Kadaster:	Dendermonde, Afdeling 1, Sectie D, Perceelnummers 116E, 116D, 115B, 114D, 114E, 181A.		
Lambertcoördinaten (EPSG:31370):	Noordwest:	x: 131043.6	y: 190858.5
	Noordoost:	x: 131063.8	y: 190834.0
	Zuidwest:	x: 131039.4	y: 190806.4
	Zuidoost:	x: 131001.3	y: 190838.2
Projectcode BAAC Vlaanderen bvba:	2016-375		
Projectcode bureauonderzoek:	2016L301		
Betrokken actoren:	David Demoen, veldwerkleider en erkende archeoloog; Liedewij Elsen, bouwhistorica.		
Betrokken derden:	Aimé Stroobants (voormalig stadsarchivaris Stad Dendermonde)		

Plan 1: Plangebied op topografische kaart (1:50.000, digitaal, 11/01/2017).¹

¹ AGIV 2017a

Plan 2: Plangebied op kadasterkaart (GRB) (1:1, digitaal, 11/01/2017)²² AGIV 2017c.

1.1.2 Juridisch kader en onderzoekstraject

In het kader van het Onroerenderfgoeddecreet (decreet van de Vlaamse Regering 12 juli 2013) en het Onroerenderfgoedbesluit van de Vlaamse Regering van 16 mei 2014, is de eigenaar en gebruiker van gronden waarop zich archeologische waarden bevinden, verplicht deze waarden te behoeden en beschermen voor beschadiging en vernieling. Dit kan door behoud *in situ*, als de waarden ingepast kunnen worden in de plannen, of *ex situ*, wanneer de waarden onomkeerbaar vernietigd worden. Het doel van de archeologienota is dat er mogelijkheden gezocht worden om *in situ* behoud te bewerkstelligen of, indien dit niet kan, het formuleren van maatregelen voor vervolgonderzoek waarbij het erfgoed *ex situ* wordt behouden.

Om vast te stellen of bij werkzaamheden archeologische waarden zullen worden vernietigd, is een archeologisch onderzoek nodig. In eerste instantie wordt een **bureauonderzoek** uitgevoerd. Op basis van bekende gegevens van bodemkaarten, uit cartografische en andere historische bronnen en eventueel voorgaand onderzoek in de directe omgeving van het plangebied wordt een inschatting gemaakt van het archeologisch potentieel van het plangebied. Indien uit deze desktopanalyse blijkt dat er een kans is op het aantreffen van archeologische waarden binnen het plangebied, kan het aangewezen zijn de gaafheid van het bodemprofiel en de aanwezigheid van archeologische indicatoren te onderzoeken middels een landschappelijk bodemonderzoek, een veldkartering en/of een geofysisch onderzoek. Deze onderzoeken maken alle deel uit van het **vooronderzoek zonder ingreep in de bodem**. Indien op basis van de resultaten van alle nodige facetten van het vooronderzoek zonder ingreep in de bodem niet voldoende informatie verzameld kan worden om een onderbouwde uitspraak te doen aangaande de beslissing tot behoud *in situ*, vrijgave of opgraving van het terrein, moet verder vooronderzoek met ingreep in de bodem worden uitgevoerd.

Het doel van het eventueel **vooronderzoek met ingreep in de bodem** is een sluitende archeologische evaluatie van het terrein. Dit houdt in dat het archeologisch erfgoed opgespoord, geregistreerd, gedetermineerd en gewaardeerd wordt en dat de potentiële impact van de geplande werken op de archeologische resten wordt bepaald. De hiervoor aangewezen methoden zijn archeologische boringen, proefputten en/of proefsleuven. Onderdeel van de evaluatie is dat er mogelijkheden gezocht worden om een eventuele site *in situ* te behouden of, indien dit niet kan, het opstellen van een programma van maatregelen voor vervolgonderzoek (ruimtelijke afbakening, dieptelgging, strategie, doorlooptijd, te voorziene natuurwetenschappelijke onderzoeken en conservatietechnieken, voorstel onderzoeksvragen) in de vorm van een opgraving.

1.1.3 Aanleiding

Naar aanleiding van een stedenbouwkundige vergunningsaanvraag heeft BAAC Vlaanderen bvba een archeologienota opgemaakt. Op het terrein zal door de initiatiefnemer een renovatie gerealiseerd worden. De geplande werken impliceren aanzienlijke bodemingrepen die qua omvang een directe bedreiging betekenen voor potentieel aanwezig archeologisch erfgoed. Eens het archeologisch bodemarchief aangetast of vernield wordt, betekent dit een onomkeerbaar informatieverlies.

De totale oppervlakte van het plangebied *Dendermonde Begijnhof* bedraagt ca. 1.200 m². Het valt buiten een beschermde archeologische site en komt niet voor op de kaart met gebieden waarin geen archeologische waarden (meer) te verwachten zijn (GGA, gebieden geen archeologie).³ Het onderzoeksterrein valt echter wel binnen de vastgestelde archeologische zone Historische stadskern van Dendermonde.

³ AGENTSCHAP ONROEREND ERFGOED 2016b

Omdat het plangebied in een woon- of recreatiegebied ligt (binnen een vastgestelde archeologische zone), de totale oppervlakte van de kadastrale percelen waarop de vergunning betrekking heeft 300 m² of meer bedraagt en de ingreep minstens 100 m² bedraagt, is volgens het Onroerenderfgoeddecreet van 12 juli 2013 een archeologienota vereist. Deze bekrachtigde archeologienota wordt bij de stedenbouwkundige aanvraag gevoegd.

1.1.4 Beschermingsstatuut onderzoekslocatie

De locatie van het onderzoeksterrein was reeds bebouwd met zes panden van het begijnhof. Deze bebouwing klimt op tot de vroege 17^e eeuw en is geklasseerd als beschermd monument en Unesco Werelderfgoed. Men kan deze bebouwing dan ook niet als ‘verstoring’ beschouwen. De nog aanwezige bebouwing maakt bijgevolg integraal deel uit van het beschermde onroerend erfgoed en worden – indien ondergronds bewaard – als archeologische ensembles beschouwd. Deze richtlijn werd overigens ook voorgeschreven in het *Beheersplan Onroerend Erfgoed Sint-Alexiusbegijnhof*. Dit beheersplan geeft duidelijk aan dat elke bodemingreep of andere graafwerken binnen het begijnhof moet voorafgegaan worden door een archeologisch onderzoek.

1.1.5 Geplande werken en bodemingrepen

1.1.5.1 Technische bepaling algemene ingrepen⁴

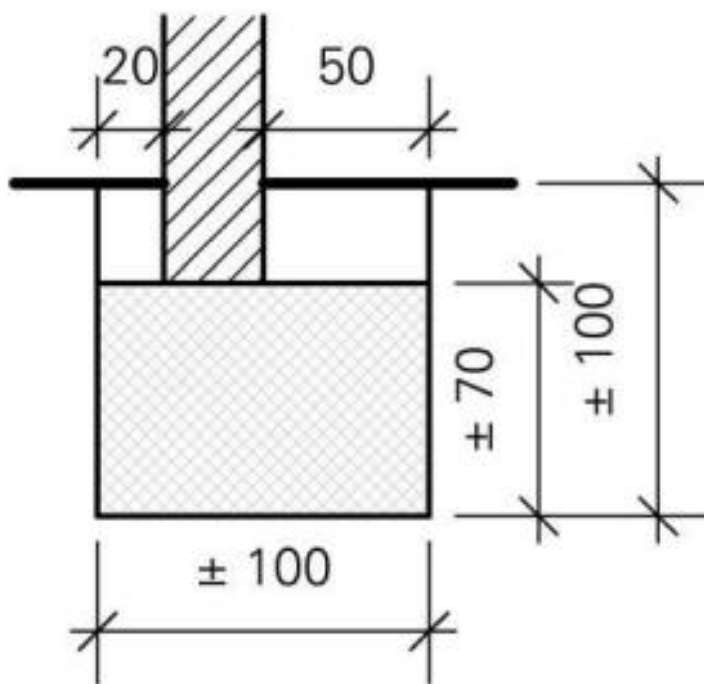
Sloop bestaande gebouwen

Enkel de achtergevel van pand nr. 39 wordt lokaal gesloopt. De omvang van deze werken wordt tijdens de uitvoer bepaald. De impact op het bodemarchief kan met andere woorden voor de uitvoer van deze werken niet bepaald worden.

Aanleg funderingszolen

Alle funderingszolen en andere ondervangingswerken worden aangelegd in een sleuf van minstens één meter diep en één meter breed (de exacte breedte en diepte van de aanlegsleuf wordt bepaald ter plaatse in overleg met de ontwerper, in functie van de specifieke terreinomstandigheden).

⁴ Voor een overzicht van deze ingrepen, zie **Fout! Verwijzingsbron niet gevonden.** en **Fout! Verwijzingsbron niet gevonden.**.. Zie verderop de ze paragraaf voor een overzicht van de geplande werken per pand.

Figuur 1: typeprofiel van de minimale omvang van de funderingszolen.

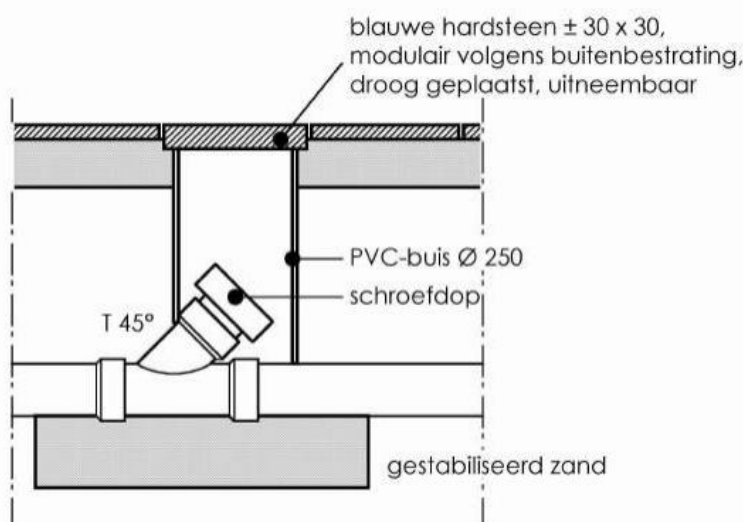
Heraanleg tuinzones

De tuinzones achter de begijnhofwoningen worden heraangelegd. Deze heraanleg houdt in regel een nivellering in, waarbij het huidige maaiveld verlaagd wordt. Deze gebeurt tot een vastgelegd niveau (zie onderstaande beschrijvingen). Het afgraven van het maaiveld gebeurt met een graafmachine.

Aanleg nieuwe rioleringen

De tracés van de riolering zoals ingetekend op het funderings- en rioleringsplan zijn als voorlopig te aanzien en kunnen gewijzigd worden. De leidingdiameters en controleputafmetingen zijn als voorlopig te aanzien en worden pas definitief bepaald na vrijlegging van het gehele rioleringstracé tot aan de straatriolering en inmeting van de niveaus door de aannemer. In functie van de realiseerbare hellingen zal de ontwerper, binnen de 10 werkdagen na vrijlegging van het tracé en ontvangst van de resultaten van de inmeting, de definitieve diameters en peilen meedelen. De diameter van de leidingen varieert alvast tussen 110 mm en 200 mm. Lokaal worden verticale inspectieputten voorzien (variërend tussen 250 mm en 315 mm). Deze worden aangelegd in betonnen putranden.

De heraanleg van de riolering onder de bestaande straten (inclusief aanleg citernes) valt niet onder de bouwaanvraag 'Renovatie Fase 1Bis', maar zijn opgenomen in een andere bouwaanvraag.

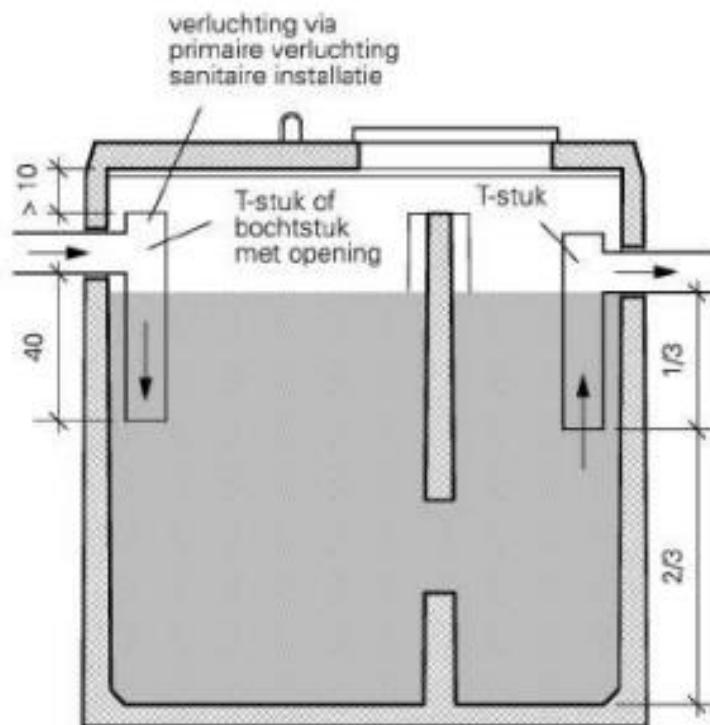

Figuur 2: typevoorbeeld inspectieput aan de rioleringen.

Aanleg nieuwe septische putten

De renovatie van het riolerings- en afwateringsnetwerk houdt ook de vervanging van septische putten in. De graafwerken bij de installatie van deze putten worden uitgevoerd in het droge. De graafwerken, het verlagen van de grondwaterstand en het afvoeren van het oppervlaktewater zijn begrepen in dit artikel. Het peil van de bodem van de put wordt bepaald zodanig dat de put op zijn maximale capaciteit functioneert. De put wordt geplaatst op een fundering van 15 cm gestabiliseerd zand. De vrije ruimte tussen put en kuil is rondom minstens 15 cm en wordt aangevuld met gestabiliseerd zand. Bovenop de putten wordt een gewapende betonplaat met een dikte van 10 cm gegoten. De betonplaat overkraagt de put aan de vier zijden minstens 10 cm.

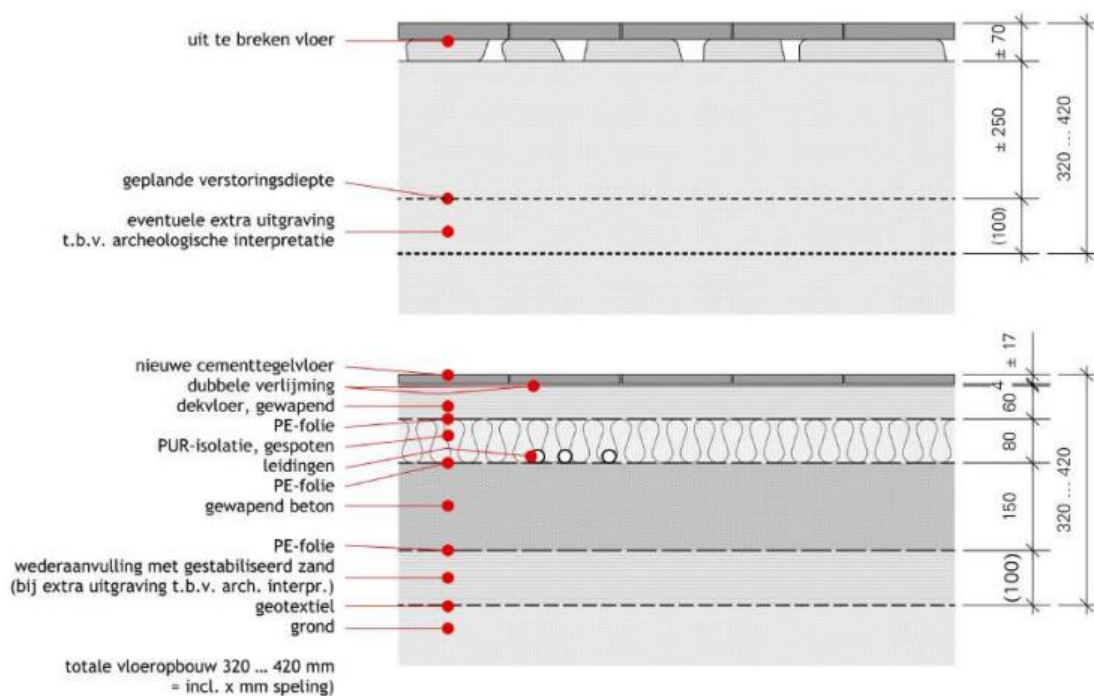
Er zijn twee types van dergelijke septische putten: I 127 x h 150 cm; inlaat BOK +1,27 boven ondervlak, uitlaat BOK +1,24 m boven ondervlak & I 150 x b 75 x h 147 cm; inlaat BOK +1,31 boven ondervlak, uitlaat BOK +1,26 m boven ondervlak; beide met een inhoud van 1500 l.

Figuur 3: typevoorbeeld van een septische put.

Heraanleg vloeren

In de panden worden enkele vloeren vervangen. De werken worden uitgevoerd in een regen- en winddicht gebouw bij een temperatuur van minstens 5 °C. Vóór de start van de werken brengt de aannemer beschermingen (folie, ...) aan op alle materialen die besmeurd kunnen worden door de producten. Vóór de start van de werken geleidt of fixeert de aannemer de voedingsslang van het systeem op zodanige wijze dat deze slang geen schade kan veroorzaken aan het gebouw (hoeken van muren, schrijnwerk, dorpels, ...). De aannemer controleert de vloer op reinheid. Hij controleert de leidingen op hun goede bevestiging. In geval van opmerkingen contacteert hij onmiddellijk bouwheer en / of architect, waarna in onderling overleg de te nemen maatregelen worden afgesproken. Onmiddellijk na verharding van de isolatie schuurt de aannemer deze vlak en horizontaal op het vastgelegde peil.

Figuur 4: typeprofiel van een nieuwe vloer op volle grond.

Verhardingen in tuinzones

De uitgravingsdiepte is geval per geval te bepalen rekening houdend met:

- het te realiseren afwerkingspeil;
- de helling van de afwerking;
- de dikte van de vloeropbouw (bed, mortelbed en dikte van het afwerkingsmateriaal);
- de fundering.

Daar waar de nieuwe verharding in de plaats komt van een gesloopt bouwdeel of van een uitgebroken verharding, is het uitgraven tot op een diepte van 40 cm onder het vloerpeil ervan, deel van het artikel waarin de sloping beschreven wordt.

1.1.5.2 Huisnummer 2⁵⁶

- Verlaging terrein achter bebouwing, ca. 40 cm -mv.
- Aanleg funderingen.
- Nieuwe vloeren.

⁵ Zie vorige paragraaf voor technische details ingrepen.

⁶ Zie verder voor overzichtsplannen van een ruimtelijk weergave van de verschillende ingrepen.

- Aanleg berging: funderingen.
- Riolering.
- Citernes.

1.1.5.3 Huisnummer 39

- Afgraven maaiveld tuin van -11 tot -38 cm onder het straatniveau.
- Sloop achterbouw.
- Nieuwe vloer achterbouw van -32 tot -40 cm (+ buffer).
- Fundering nieuwe achterbouw.
- Vloer achterzijde erf.
- Riolering.
- Citernes.
- Aanleg tuinpad.

1.1.5.4 Huisnummer 40

- Nieuwe fundering trap
- Nieuwe vloeren.
- Herprofilering tuin. Van 31 tot 38 cm.
- Riolering.
- Citernes.
- Aanleg tuinpad.

1.1.5.5 Huisnummer 41

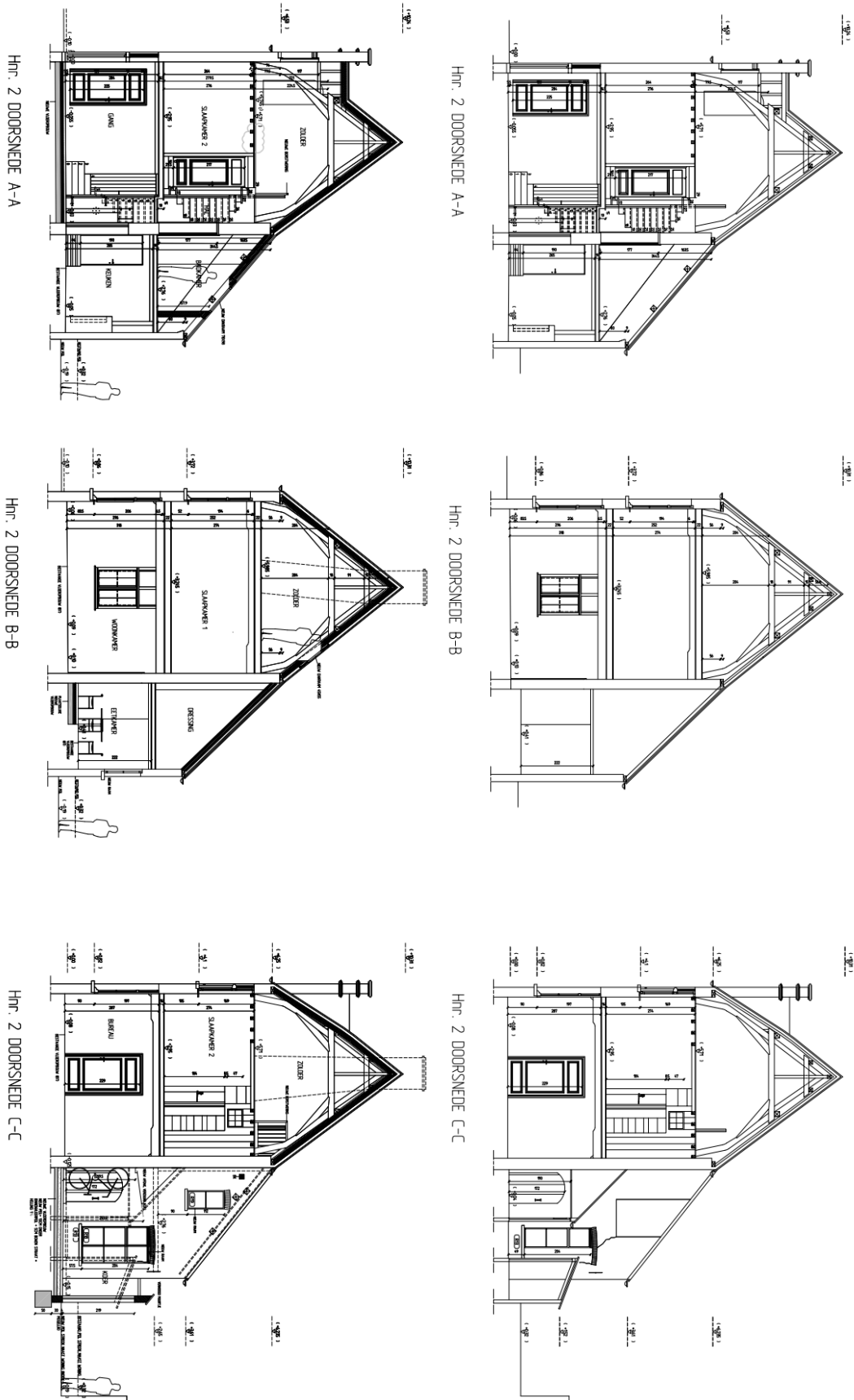
- Herprofilering tuin: geen wijzigingen.
- Vloer.
- Nieuwe fundering berging tuin.
- Riolering.
- Citernes.
- Aanleg tuinpad.

1.1.5.6 Huisnummer 42

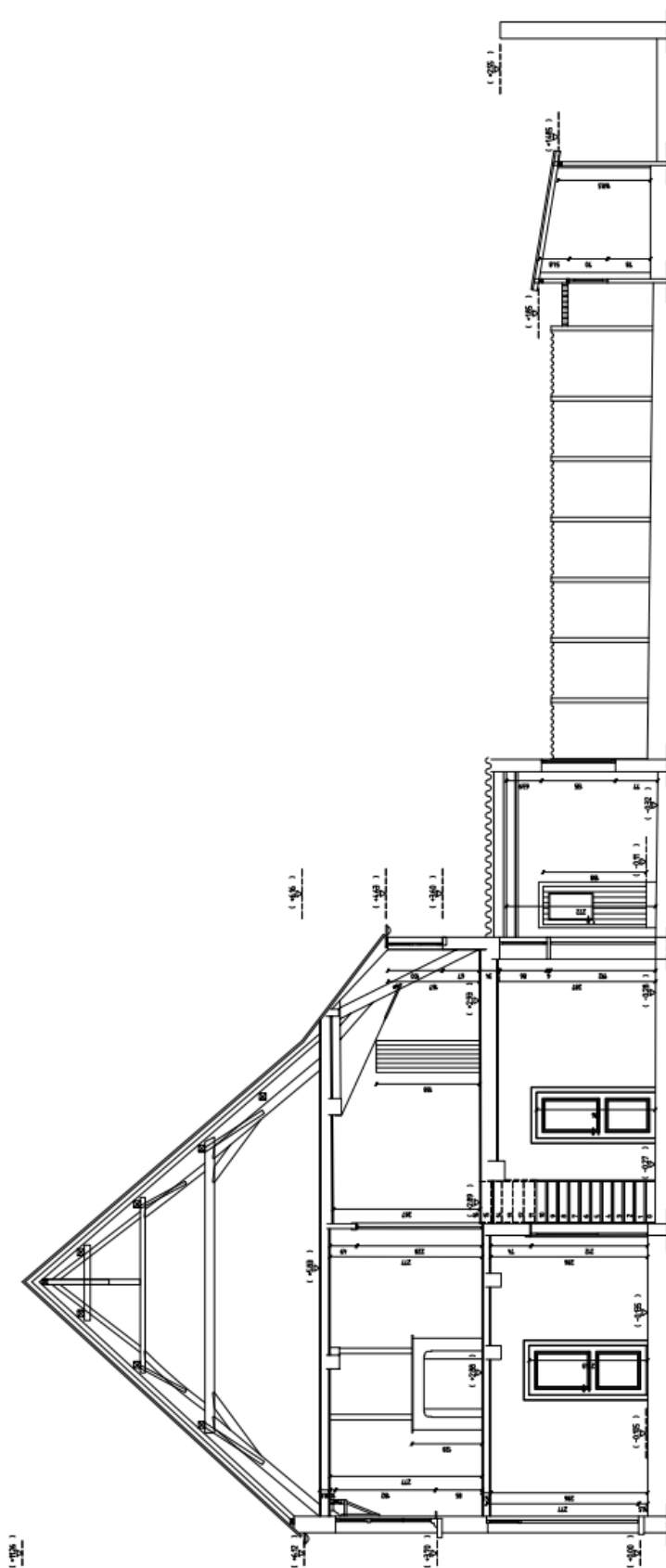
- Herprofieleren tuin.
- Nieuw kelderluik.
- Nieuwe vloeren.
- Riolering.
- Citernes.
- Aanleg tuinpad.

1.1.5.7 Huisnummer 43

- Aanleg funderingen.
- Herprofieleren tuin.
- Riolering.
- Citernes.
- Aanleg tuinpad.

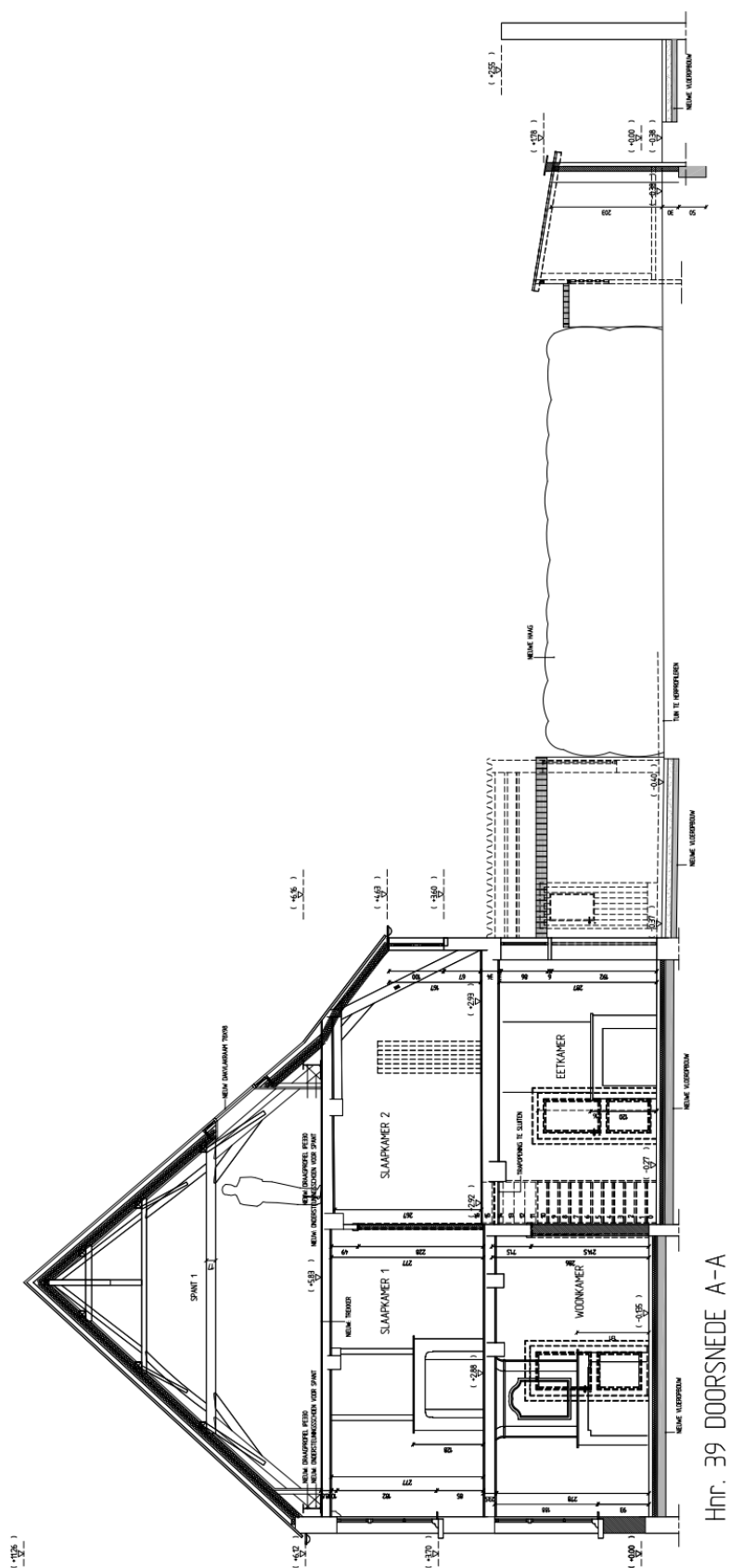

Figuur 5: profieldoorsneden geplande werken aan pand 2 (bestaande toestand: rechts; toekomstige toestand: links).

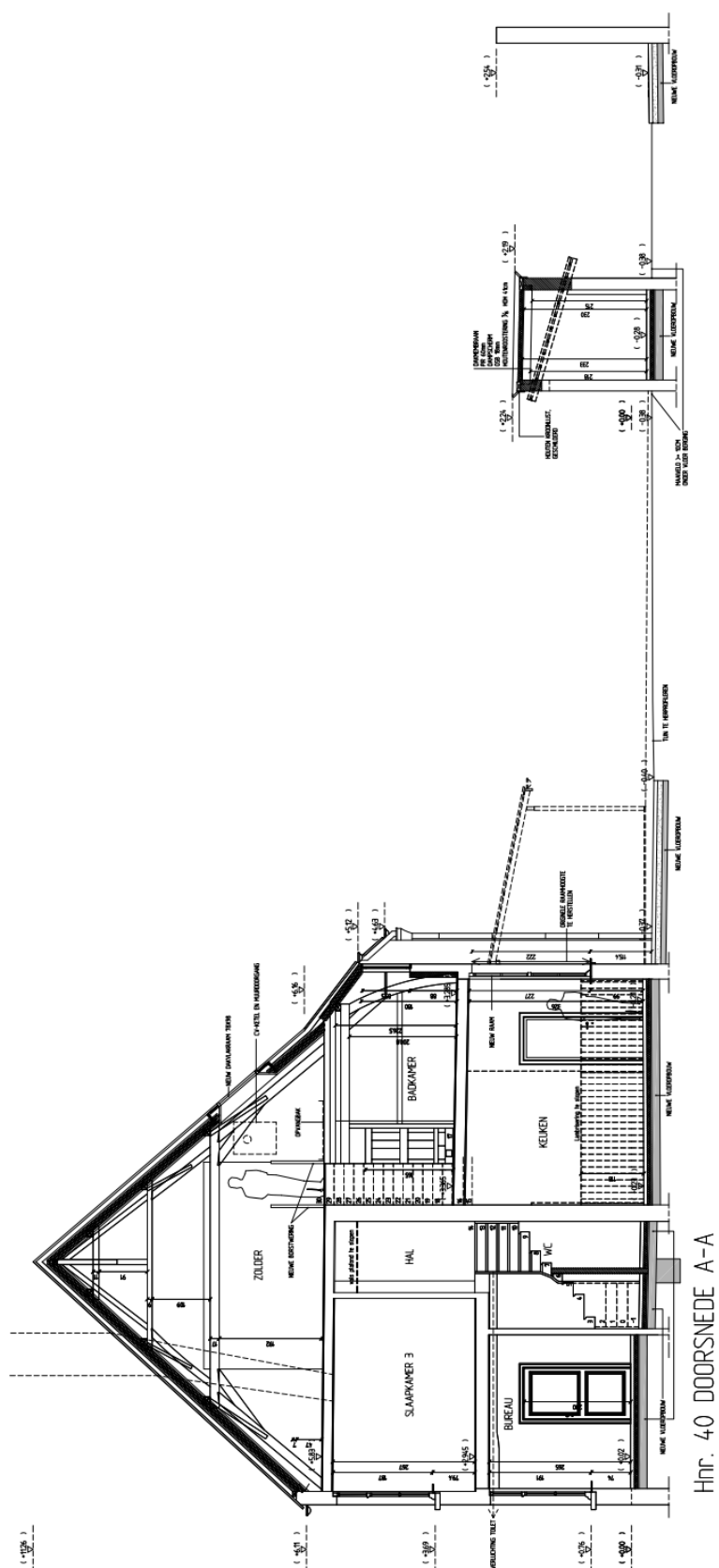

Hnr. 39 DOORSNEDE A-A

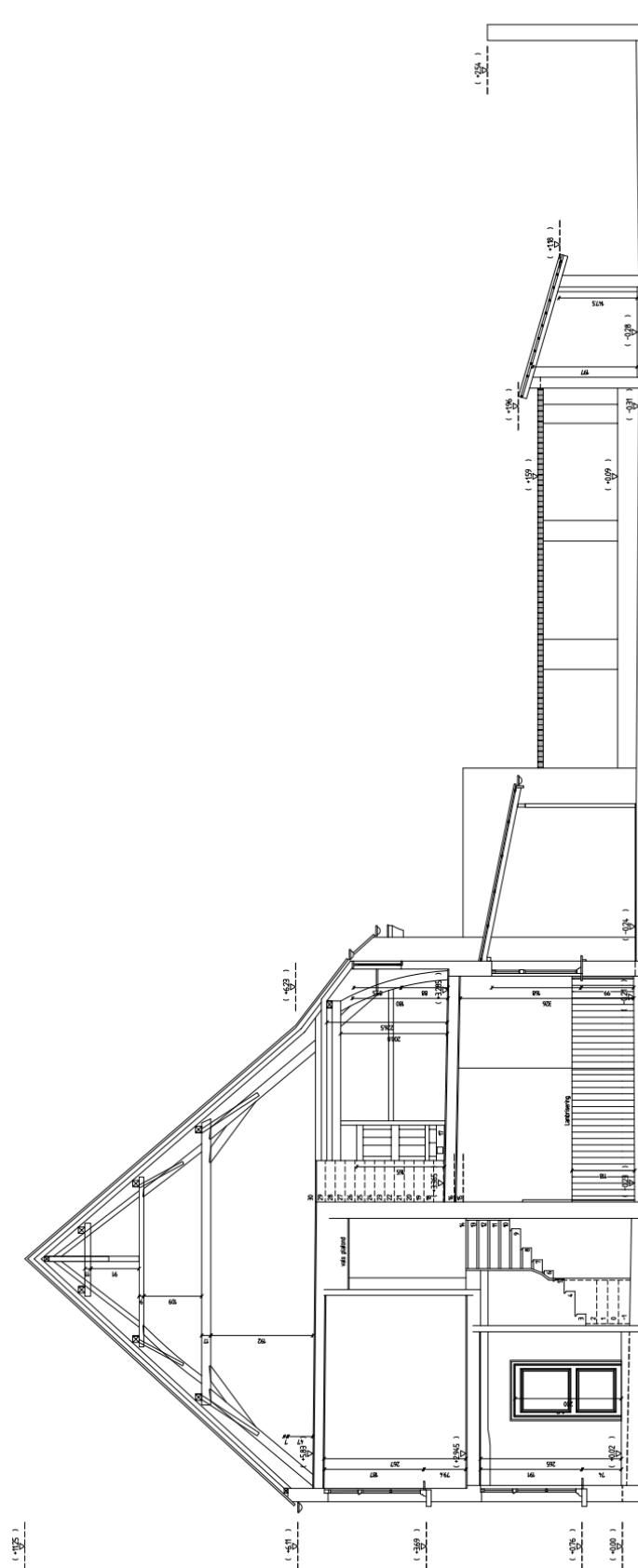
Figuur 6: bestaande toestand pand 39.

Figuur 7: toekomstige toestand pand 39.

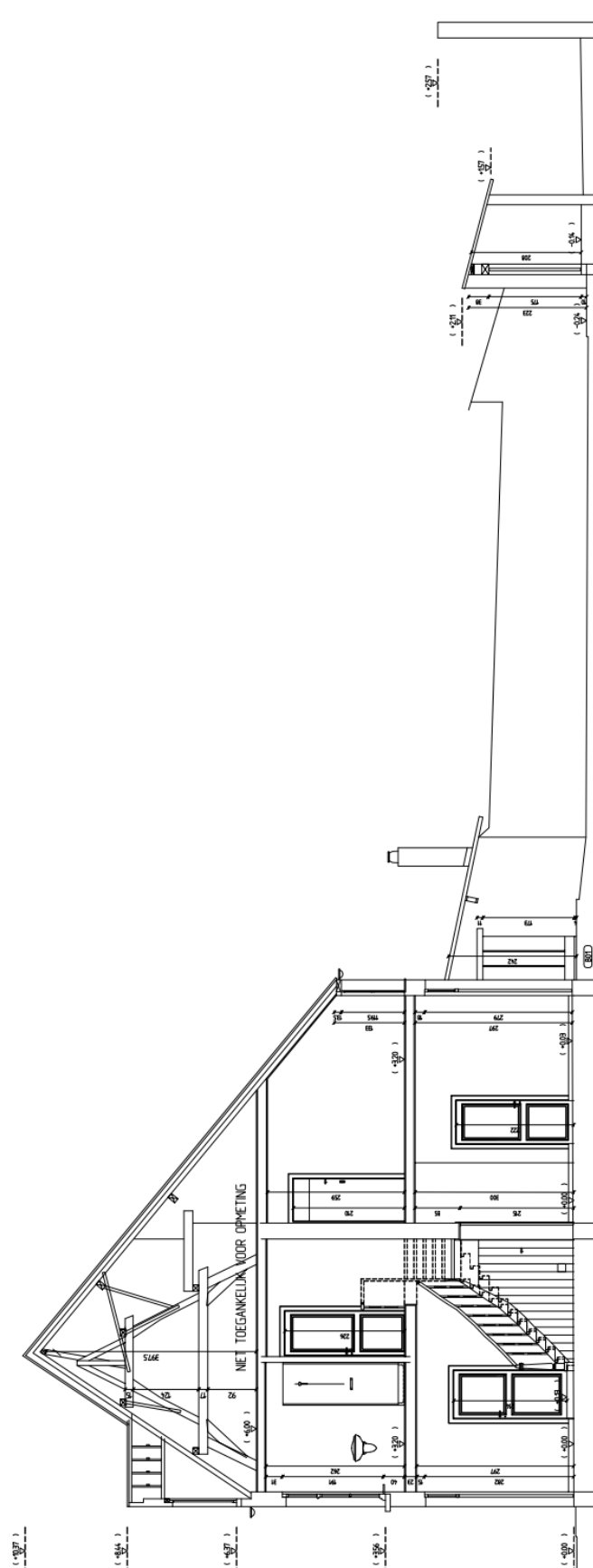

Figuur 8: bestaande toestand pand 40.

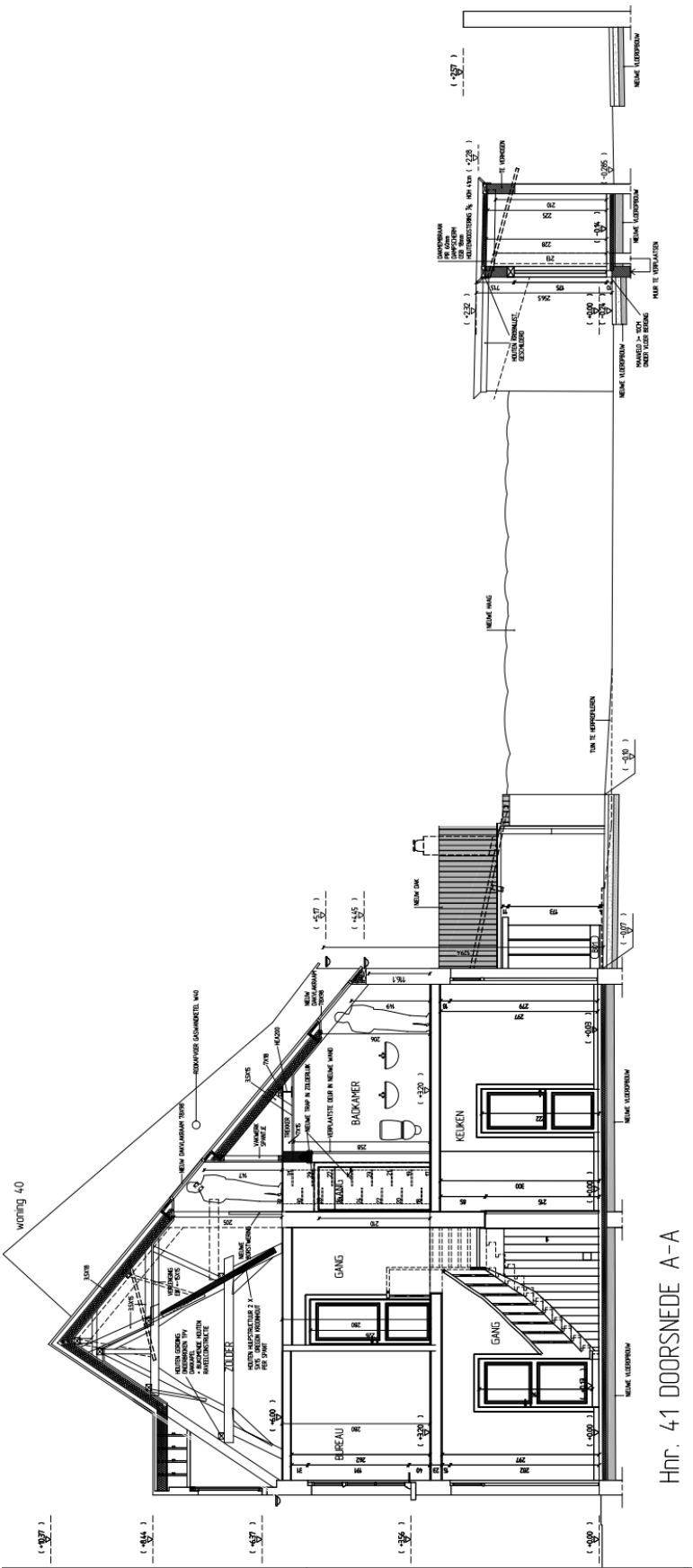

Hnr. 40 DOORSNEDEN A-A

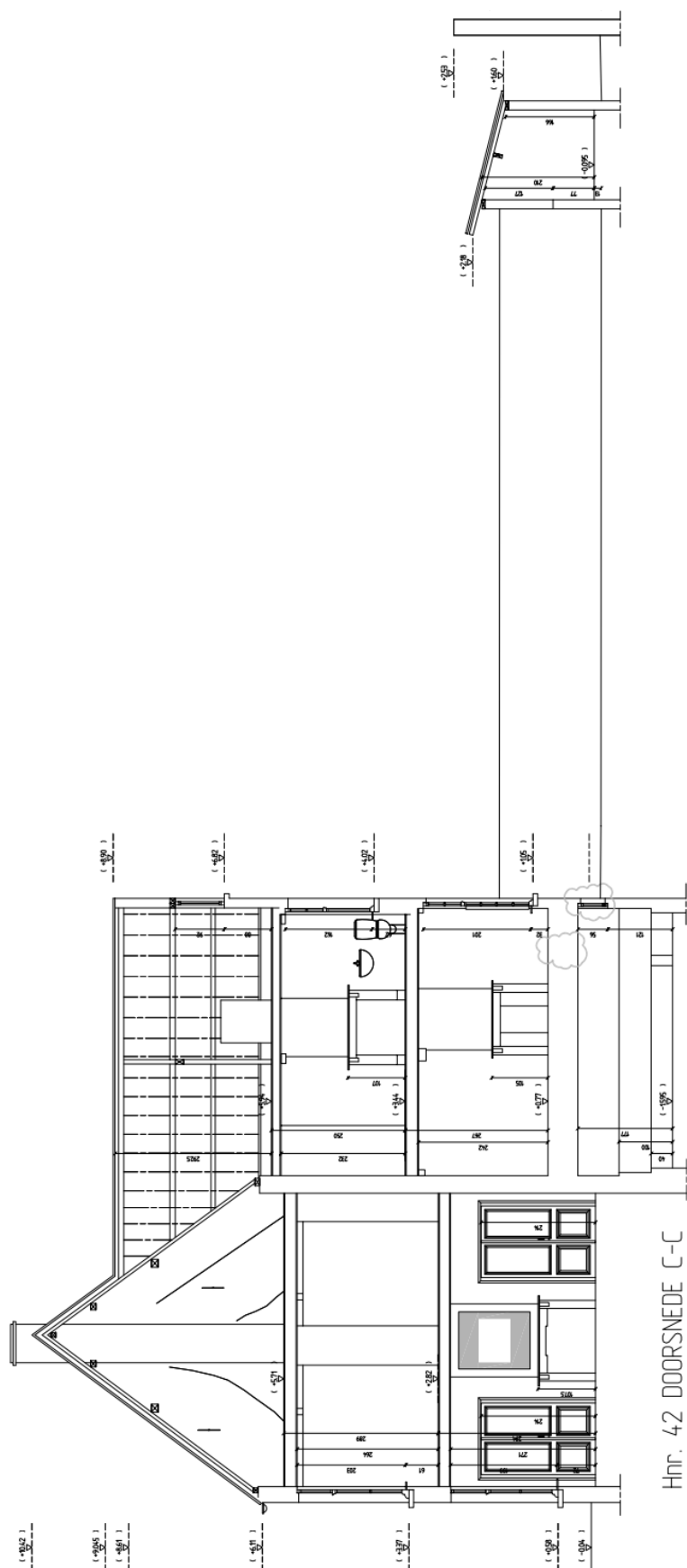
Figuur 9: toekomstige toestand pand 40.

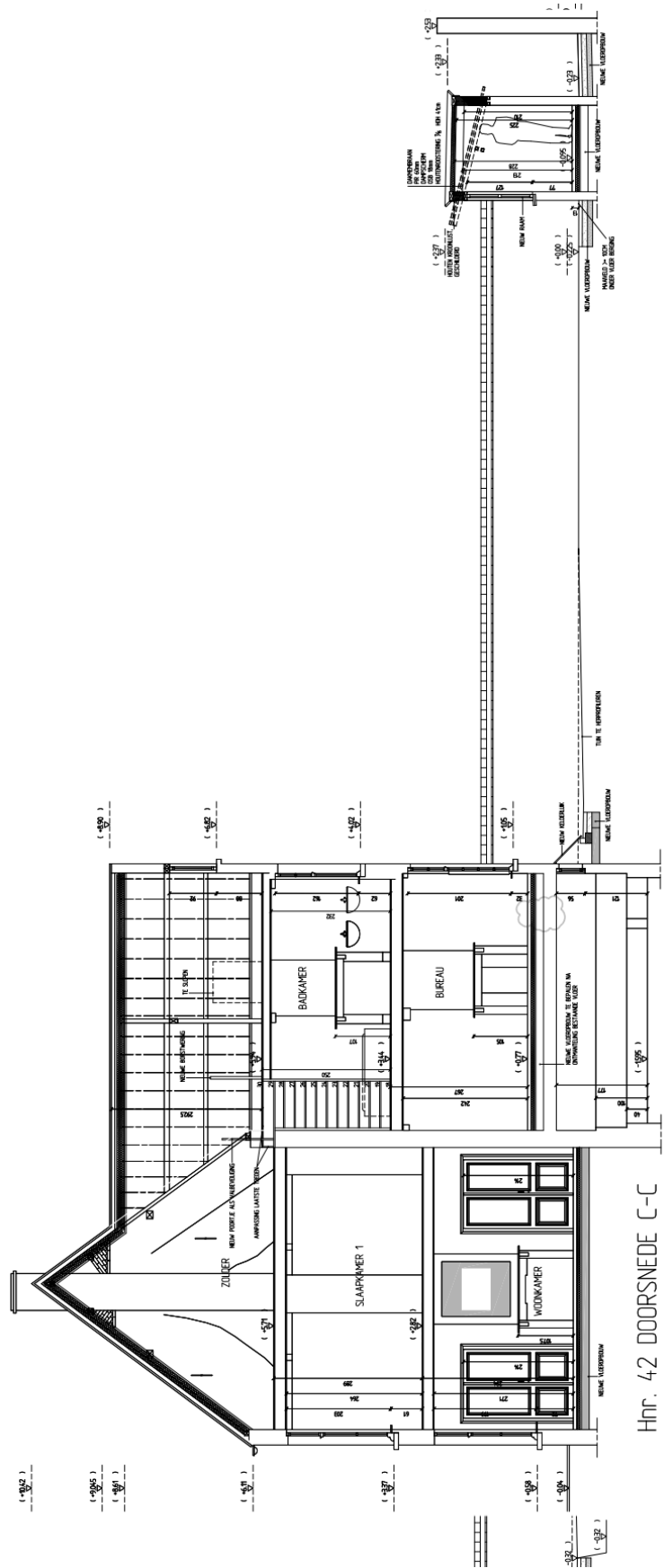

Figuur 10: bestaande toestand pand 41.

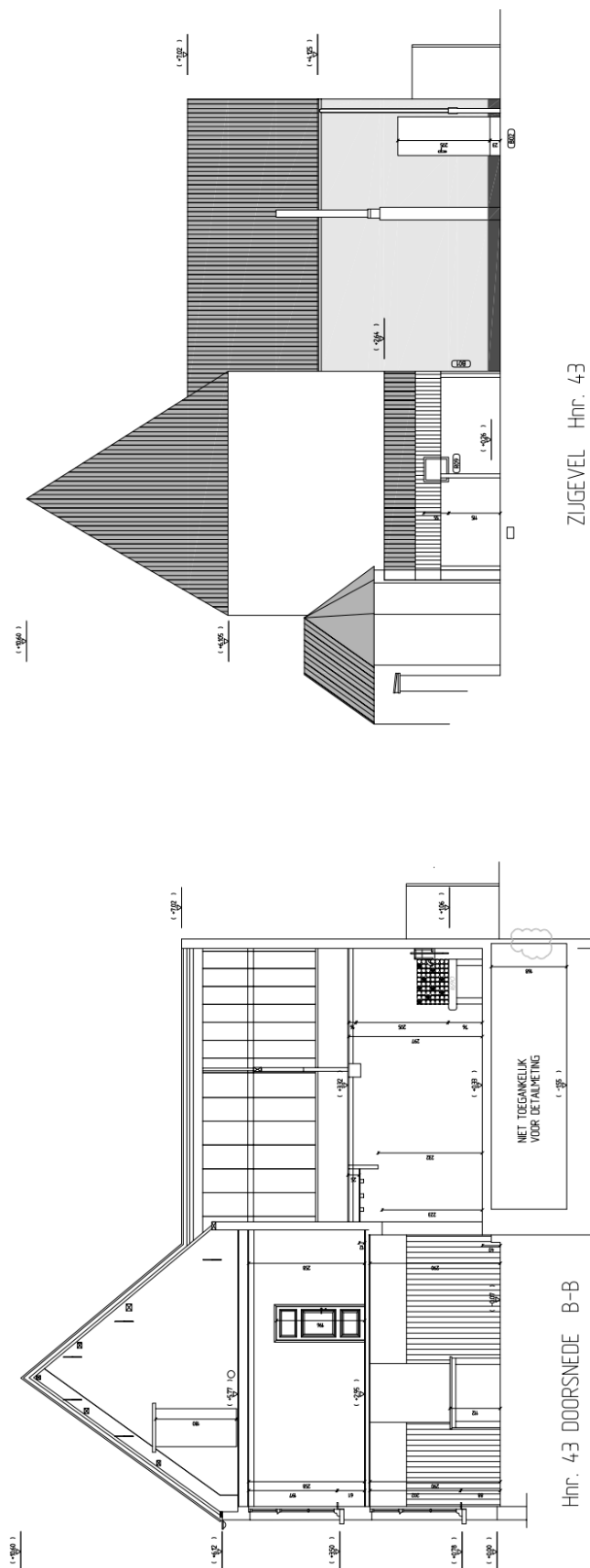

Figuur 11: toekomstige toestand pand 41.

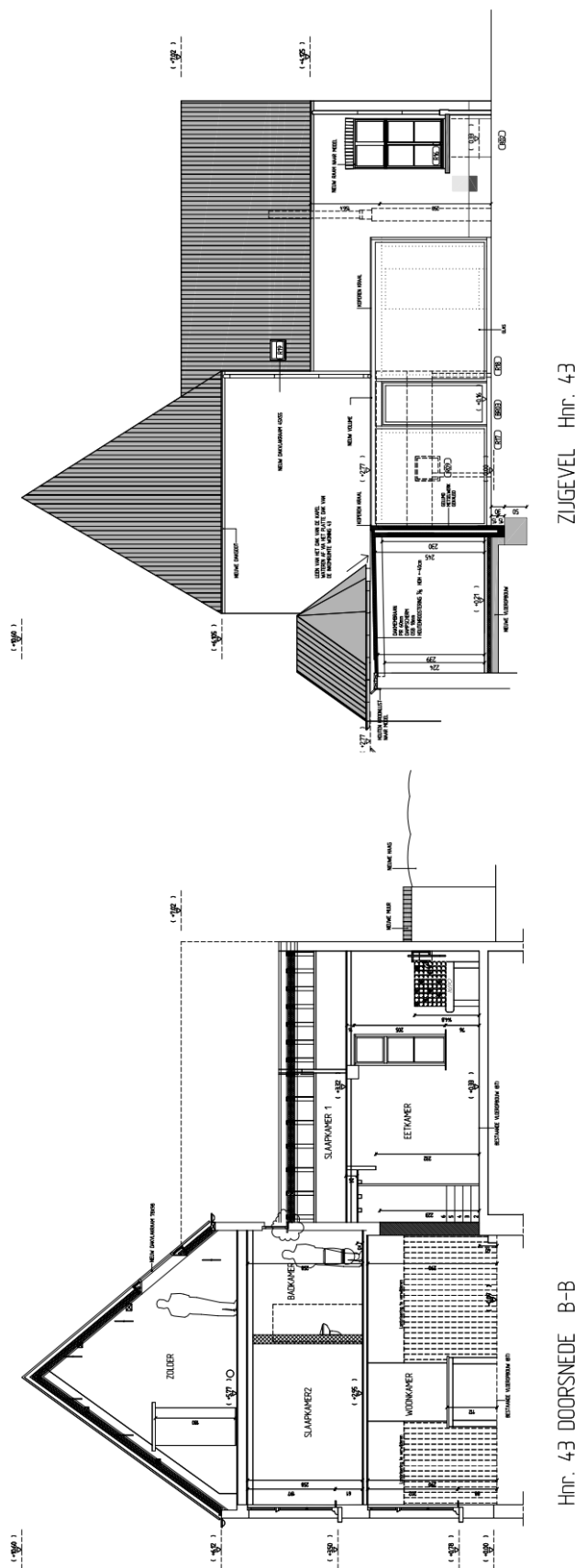

Figuur 13: toekomstige toestand pand 42.

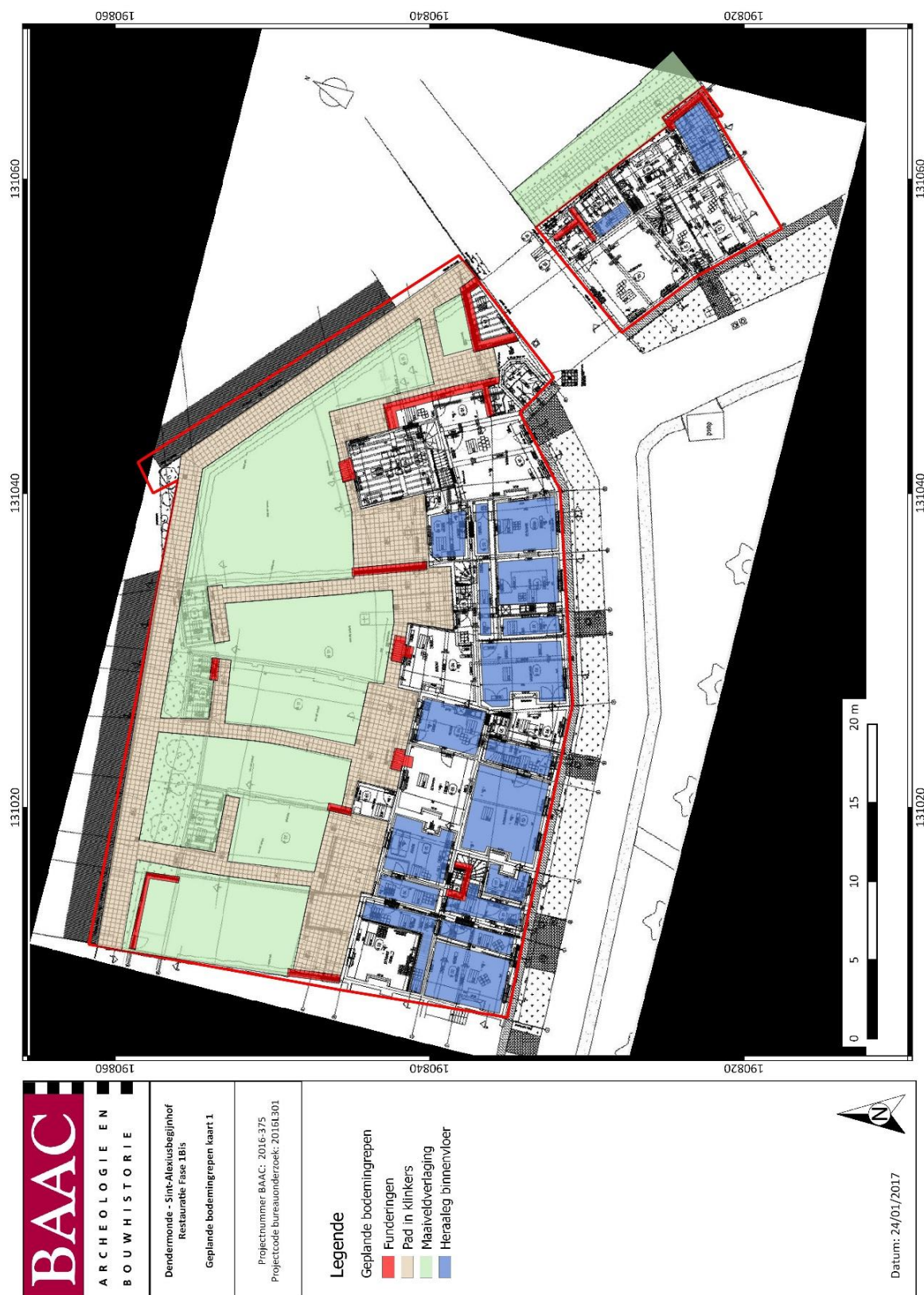
Figuur 14: bestaande toestand pand 43.

Figuur 15: toekomstige toestand pand 43.

1.1.5.8 *Synthese geplande werken*

Onderstaande kaarten geven een synthese van de geplande werken en hun ruimtelijke omvang.

Plan 3: synthese geplande werken kaart 1 (aanleg funderingen, paden in klinkers, maaiveldverlagingen
heraanleg binnenvloeren) (1:1, digitaal, 11/01/2017).

Plan 4: synthese geplande werken kaart 2 (aanleg rioleringen en citernes) (1:1, digitaal, 11/01/2017).

1.1.5.9 Impact werken op bodemarchief

- *Sloop bestaande gebouwen*: niet bepaalde impact op het bodemarchief. Indien archeologisch erfgoed aanwezig is op (geringe) diepte, wordt dit vrijwel zeker beschadigd.
- *Aanleg funderingszolen*: volledige vernietiging van het archeologisch erfgoed in een sleuf van minstens 1 m breed en 1 m diep. De uiteindelijke schade aan het erfgoed kan echter groter uitvallen.
- *Heraanleg tuinzones*: volledige vernietiging van het archeologisch erfgoed ter hoogte van de afgravingen. De omvang (diepte) van deze afgravingen (nivellerings) wordt tijdens de uitvoer bepaald.
- *Aanleg nieuwe rioleringen*: volledige vernietiging van het archeologisch erfgoed ter hoogte van de aanlegseuven van de rioleringen en inspectieputten (locaties: zie).
- *Aanleg nieuwe septische putten*: volledige vernietiging van het archeologisch erfgoed ter hoogte van de aanlegputten van de citernes. Deze putten zijn minstens 1,60 m diep. Gezien deze vaak geclusterd liggen, moet men ook uitgaan van een volledige verstoring in de zones tussen de citernes binnen een cluster.
- *Heraanleg vloeren*: binnen de begijnhofpanden worden 19 vloeren uitgebroken en vervangen. De nieuwe vloeren komen op een bedding die tot 40 cm onder het huidige vloerniveau reikt. Deze ingreep betekent een volledige vernietiging van het archeologisch erfgoed (oudere vloerniveaus en andere mogelijke sporen).
- *Verhardingen in tuinzones*: volledige vernietiging van het archeologisch erfgoed ter hoogte van de afgravingen van de paden, tot een diepte van minstens 40 cm. Hierbij worden de reeds aanwezige vloeren uitgebroken.

1.1.6 Randvoorwaarden

Niet van toepassing.

1.2 Werkwijze en strategie

Een bureauonderzoek kadert binnen een archeologisch vooronderzoek zonder ingreep in de bodem. Het archeologisch vooronderzoek zonder ingreep in de bodem bereikt het doel van archeologisch vooronderzoek zonder de mogelijk aanwezige archeologische resten wezenlijk aan te tasten. Het bureauonderzoek bereikt het doel van archeologisch vooronderzoek zonder ingreep in de bodem door de studie van gekende of ontsloten informatiebronnen.

1.2.1 Onderzoeksvragen

Volgende onderzoeksvragen zullen in dit bureauonderzoek behandeld worden:

- Wat zijn de gekende archeologische en historische gegevens en welke aanwijzingen bevatten de bestaande bronnen over het archeologische potentieel van het terrein?
- Wat is de impact van de geplande werken?
- Is er via archeologisch onderzoek of waarnemingen op aanpalende of nabijgelegen percelen reeds info beschikbaar over de dikte en de opbouw van het aanwezige bodemarchief?
- Zijn er archeologische waarden aanwezig binnen het onderzoeksterrein?

Indien er archeologische waarden aanwezig zijn binnen het onderzoeksterrein:

- Wat is de aard van deze waarden?
- Wat is de bewaringstoestand van deze waarden?
- Betreft het behoudenswaardige archeologische waarden?
- Wat is de relatie tussen deze waarden en het landschap?
- Wat is de impact van de geplande bodemingrepen op deze waarden?

1.2.2 Heuristiek

Het doel van het bureauonderzoek is de formulering van een archeologische verwachting van de onderzoekslocatie. Deze verwachting wordt opgesteld op basis van gekende landschappelijke, geologische, archeologische, historische en geografische bronnen.

Een eerste stap bij het formuleren van een archeologische verwachting voor de onderzoekslocatie is deze te situeren binnen een breder landschappelijk kader. Hierbij wordt beroep gedaan op de gekende geografische en geologische bronnen en kaarten.

Administratieve en geografische kaarten:

- GRB/kadasterkaart
- Topografische kaart
- Orthofoto

- Tertiairgeologische kaart
- Quartairgeologische kaart
- Bodemkaart
- Bodemgebruikskaart
- Potentiële bodemerosiekaart

Hierbij moet worden opgemerkt dat de bodemgebruikskaart feitelijk niet geschikt is voor bestudering op perceelsniveau. In de begeleidende tekst op de website van AGIV staat het volgende: *‘De informatie die door deze datasets gegeven wordt is kleinschalig. Dit heeft een belangrijke implicatie. De informatie die men haalt uit een groter gebied zoals bijvoorbeeld een provincie of het volledige Vlaamse gewest zal nauwkeuriger zijn dan de informatie die men tracht te halen uit bijvoorbeeld een bepaalde buurt. Dit wordt duidelijk wanneer ingezoomd wordt in het digitale bestand. Naarmate de kaart steeds meer vergroot wordt zal op een bepaald moment de samenhang tussen de verschillende bodemgebruikstypes verdwijnen. Het is dan ook sterk aan te raden deze kaart niet te gebruiken voor lokale studies. De informatie die hieruit gehaald wordt, is onzeker.’*⁷

De geomorfologische kaart werd geconsulteerd en besproken binnen deze studie maar wegens eigendomsrechten niet weergegeven.⁸

De basis van de desktopstudie bestaat verder uit een historische studie van de onderzoekslocatie en zijn directe omgeving. Hierbij wordt de gekende archeologische en historische vakliteratuur over de onmiddellijke omgeving van het plangebied geconsulteerd.

Een bijkomende belangrijke bron van informatie is het historisch kaartmateriaal. Op basis van deze oude kaarten kan een beeld worden gegeven van de evolutie van de bebouwing in het plangebied door de eeuwen heen, maar met dien verstande dat de draad slechts kan opgepikt worden vanaf het moment dat de eerste kaarten voor het gebied verschenen. Bovendien is de afwezigheid van bebouwing op deze kaarten geen garantie dat er niets geweest is. In de beginperiode van de cartografie werden voornamelijk grotere nederzettingen en belangrijke bouwwerken zoals stadsomwallingen, kerken, kloosters en kastelen weergegeven en was er geen of weinig aandacht voor de burgerlijke architectuur. Het was vaak niet de bedoeling om de huizen in detail of juist weer te geven. Pas vanaf de 19^e eeuw verschijnen de eerste gedetailleerde kadasterkaarten. Naast de gangbare historische kaarten is ook Cartesius geraadpleegd.⁹

Volgende historische kaarten werden opgezocht en geanalyseerd:

- CAI-kaart
- Ferrariskaart
- Atlas der Buurtwegen
- Poppkaart
- Vandermaelenkaart

⁷ AGIV 2017b

⁸ DE MOOR & MOSTAERT 1993

⁹ CARTESIUS 2017

- Aanvullend kaartmateriaal (archieven, literatuur en cartesius).

De CAI-kaart wordt weergegeven met het grootschalig referentiebestand als onderkaart. De onmiddellijke omgeving rondom wordt op de Ferraris-, Atlas der Buurtwegen, Popp- en Vandermaelenkaart besproken. De beschrijving gebeurde onder meer op basis van de legende uit *België in kaart*.¹⁰ Indien er een bijzondere locatie op te merken is, wordt deze, indien mogelijk, vernoemd bij naam en uitgebreider beschreven. De historische en archeologische kaarten worden gebruikt om een historisch-archeologische interpretatie van de locatie te bekomen.

Aangezien het om een terrein ging met erg waardevolle historische bebouwing, leek een bijkomend archiefonderzoek noodzakelijk. Hierbij werd BAAC Vlaanderen bijgestaan door voormalig stadsarchivaris Aimé Stroobants. Zijn expertise inzake de archieven van Dendermonde (oa. het stadsarchief van Dendermonde en het archief van het Sint-Alexiusbegijnhof) werd vooral aangewend om een inschatting te maken welke informatie bijkomend onderzoek in deze archieven kon opleveren. Hierbij werd de kenniswinst van deze onderzoeken steeds afgewogen tegenover de doelstellingen van het bureauonderzoek. Daarnaast beschikte Aimé Stroobants reeds over een uitgebreide collectie reeds verwerkte archiefgegevens over het begijnhof.

Ten slotte werd ook een bouwhistorisch onderzoek naar de verschillende begijnhofpanden uitgevoerd. Bijzondere aandacht ging hierbij naar de bedreigde vloeren binnen de verschillende panden. Hierbij werd beroep gedaan op een in het kader van het beheersplan reeds uitgevoerd bouwhistorisch onderzoek.¹¹ Dit onderzoek werd aangevuld door een bijkomend bouwhistorisch onderzoek (uitgevoerd door BAAC Vlaanderen), uitgevoerd tijdens een plaatsbezoek op 22 februari 2017. Dit onderzoek richtte zich in eerste plaats naar de bouwhistorische waarde van de huidige vloeren en algemene bouwhistorische waarde van de bovengrondse bouwelementen die getroffen worden door de geplande ingrepen.

¹⁰ BEYAERT et al. 2006.

¹¹ ARCHITECTENBUREAU VAN SEVEREN 2016.

1.3 Assessmentrapport

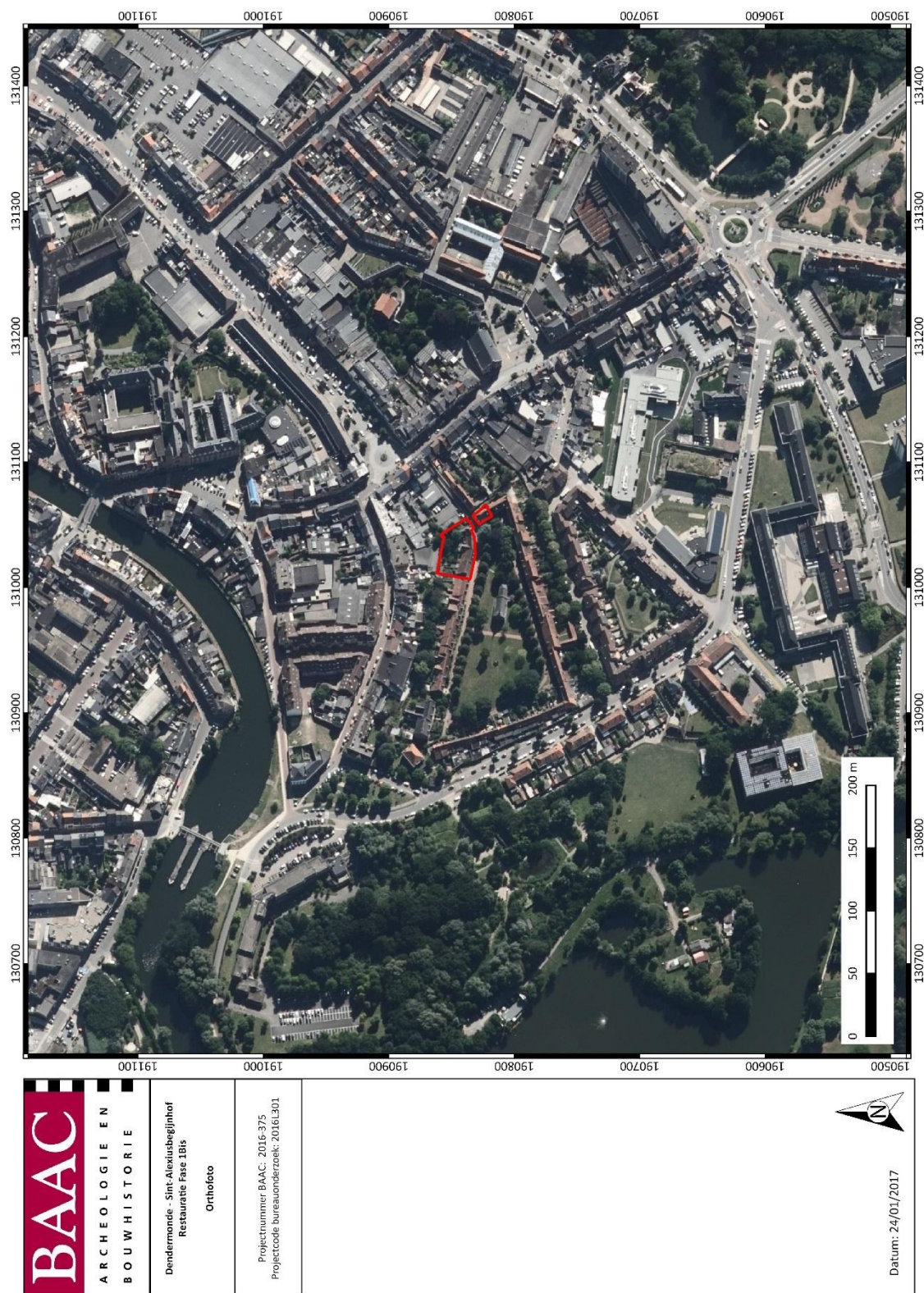
In dit hoofdstuk wordt een overzicht gegeven van de beschikbare kennis inzake bodemkunde, geomorfologie, historie, cartografie en archeologie met betrekking tot het plangebied en omgeving. Deze informatie vormt de basis voor de archeologische verwachting van het onderzoeksgebied.

1.3.1 Landschappelijk en geologisch kader

Hieronder volgt een overzicht van het grondgebruik en de aardkundige, hydrografische en fysisch-geografische gegevens van het plangebied.

1.3.1.1 Topografische situering

Het plangebied is gelegen in het Sint-Alexiusbegijnhof van Dendermonde. Ter hoogte van het plangebied bevinden zich zes begijnhofpanden met achtertuinten. Deze panden bevinden zich aan de rand van het begijnhofplein, een open vlakte binnen het ommuurde complex. De toegang tot het begijnhof ligt net ten noordoosten van het onderzoeksterrein en verloopt via een smal gangetje, dat uitgaat op de Brusselsestraat.

Plan 5: het onderzoeksterrein weergegeven op een orthofoto (1:1, digitaal, 11/01/2017).¹²

¹² AGIV 2017g.

1.3.1.2 Landschappelijke en hydrografische situering

Dendermonde is gelegen in de oostelijke uitloper van de Vlaamse Vallei in de vallei van de Dender en de Schelde en ontstond aan de monding van de Oude Dender. De Vlaamse Vallei is een laaggelegen gebied gekenmerkt door diep uitgesneden valleien, door de talrijk aanwezige waterlopen, die geleidelijk werden opgevuld onder invloed van eolische (stuifzand, loess) en hydraulische processen (fluviatiele afzettingen). Dit resulteerde in de aanwezigheid van een zandige, lemige of zandlemige toplaag met de vorming van zandige ruggen en een plaatselijk zeer kleiige ondergrond dicht bij de lager gelegen gedeeltes van de diepe valleien, bovenop de Pleistocene sequentie.¹³

In regel wordt de Dender ingesloten door een vrij smalle vallei. Ter hoogte van het noordelijke deel van de loop van de rivier, tussen Aalst en Dendermonde, wordt de vallei echter gekenmerkt door een brede, vlakke zandvlakte, gelegen tussen +10 m en +15 m TAW. Door de eolische herwerking van de eerder lemige fluviatiele afzettingen in de vallei, ontstonden tijdens het holoceen lokale stuifzandduinen en paraboolduinen. Daarnaast wordt het reliëf van de holocene valleibodem ook vorm gegeven door enkele welvingen veroorzaakt door de vele donken in de rivierloop.¹⁴

Het Schelde-Dender interfluvium, daarentegen, kent een heuvelachtig reliëf, gelegen tussen +10 m en +65 m TAW. Dit reliëf wordt gevormd door consequent gerichte (ZW-NO) Tertiaire getuigenheuvels. De dalen tussen deze heuvelruggen raakten later opgevuld met eolisch materiaal, waardoor ze in regel een vrij gelijkmatige hellingsgraad hebben.¹⁵

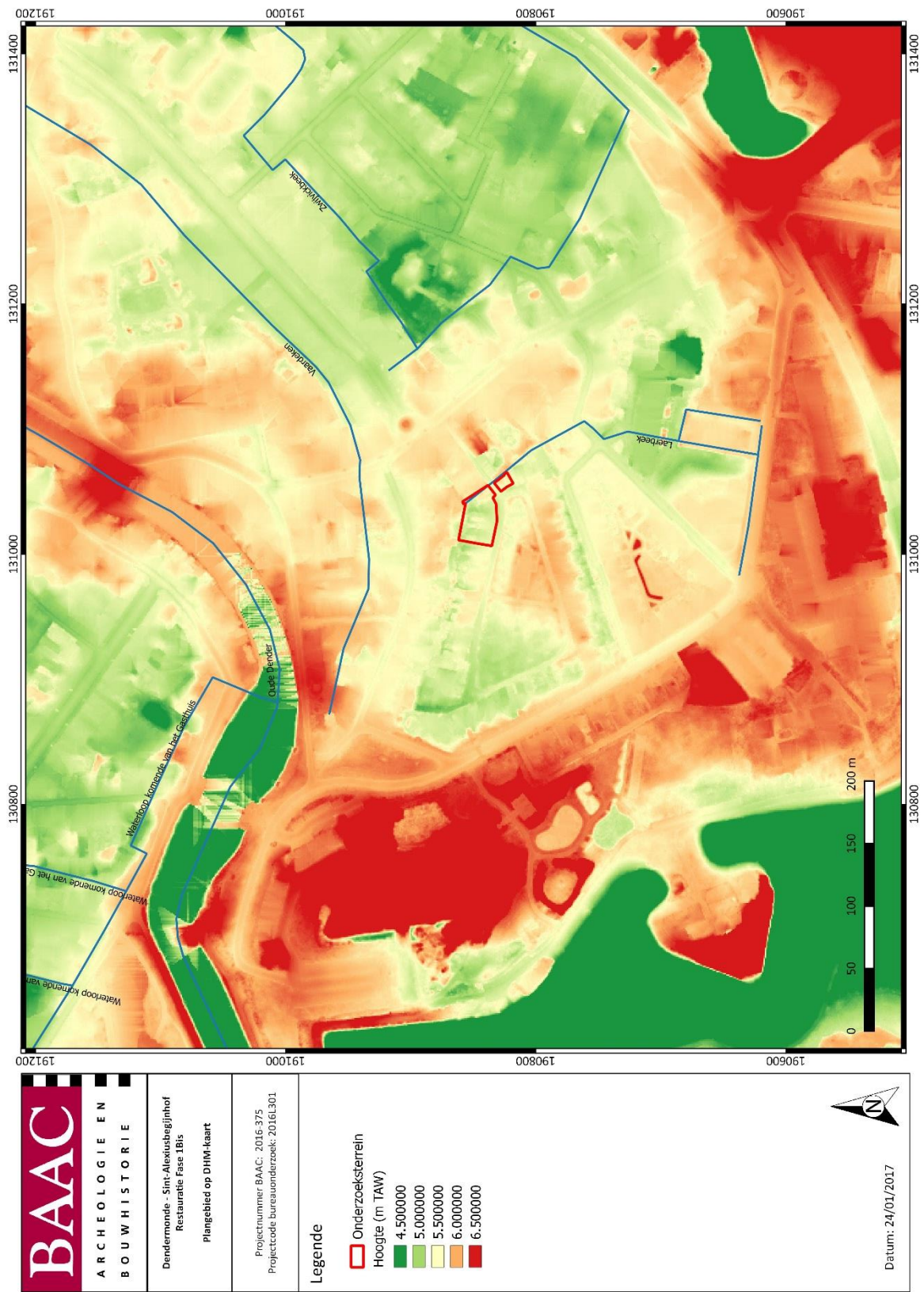
¹³ BOGEMANS 1996, pp.3–11.

¹⁴ DE MOOR 2000, pp.7–8.

¹⁵ DE MOOR 2000, p.8.

BAAC Vlaanderen Rapport 858

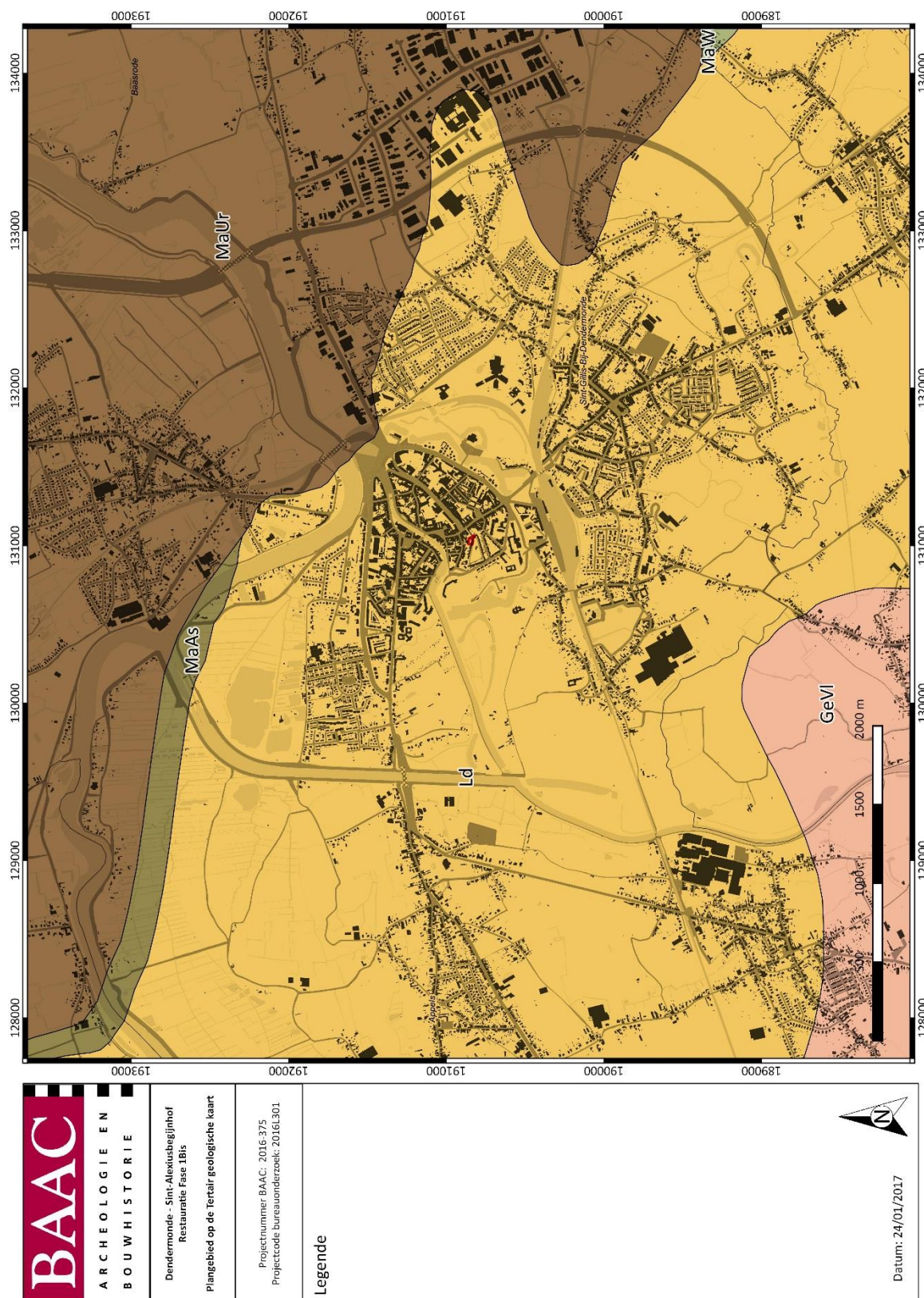
Plan 7: Plangebied op het DHM (1:1, digitaal, 11/01/2017).¹⁷

¹⁷ AGIV 2017d

1.3.1.3 Paleogeen en Neogeen (Tertiair)

Op basis van de *Databank Ondergrond Vlaanderen*¹⁸ wordt binnen het plangebied het Tertiair substraat gevormd door de Formatie van Lede (Ld), dat bestaat uit lichtgrijs fijn zand, soms kalksteenbanken, kalkhoudend (*nummulites variolarius*), soms glauconiethoudend, basisgrind. Ten noordoosten bevindt zich het *Lid van Ussel* (MaUr), dat bestaat uit grijsblauwe tot blauwe klei.¹⁸

¹⁸ BUFFEL et al. 2009, pp.33–34; DE GEYTER 1996, pp.23–26; LAGA et al. 2001, pp.142–149.

Plan 8: Plangebied op de Tertiairgeologische kaart (1:50.000, digitaal, 24/01/2017)¹⁹¹⁹ DOV VLAANDEREN 2017b

1.3.1.4 Quartair

De oudste Quartaire afzettingen bestaan ter hoogte van het onderzoeksterrein uit grofkorrelige, vlechtende rivierafzettingen (Eenheid 46). De afzettingen – in de literatuur ook het Lid van het Bos van Aa genoemd – ontstonden in het vroege Weichseliaan en omvatten typisch meerdere afzettingscycli. Elk van deze cycli wordt gekenmerkt door een verfijning van de textuur van de afzettingen naar de top toe. Toch is er binnen deze cycli geen duidelijke gelaagdheid en gebeurt verandering van textuur erg geleidelijk. De opeenvolging van de verschillende cycli en de verfijning van de textuur binnen de cycli zelf, wijzen op een verandering in watertoevoer en een verandering in de hydraulische toestand binnen het dal van de Dender ter hoogte van het onderzoeksterrein.²⁰

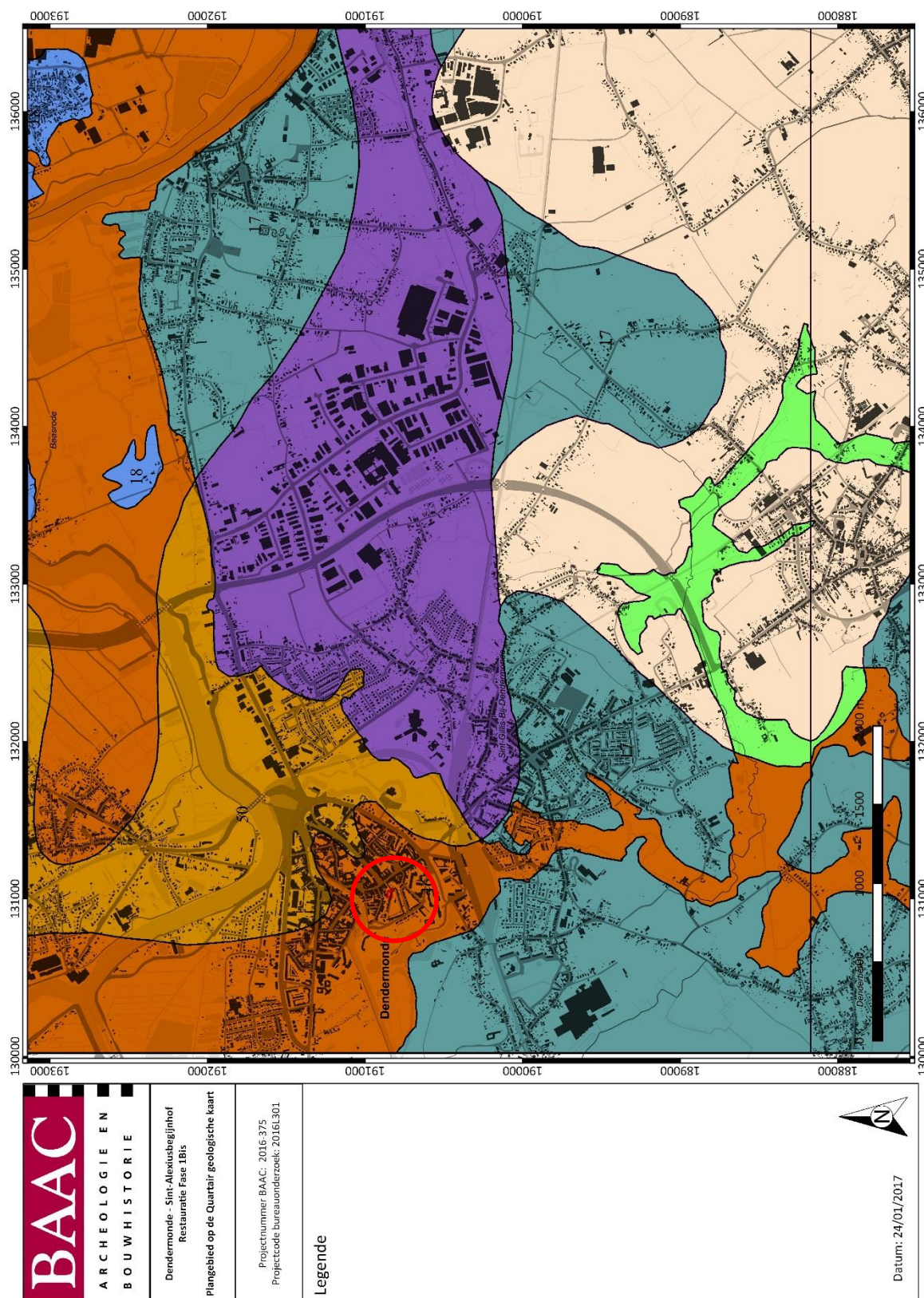
De oude fluviatiele afzettingen worden ter hoogte van het onderzoeksterrein afgedekt door zandige tot lichte zandlemige, eolische afzettingen uit het late Weichseliaan (Formatie van Gent). Deze afzettingen bestaan typisch uit een homogeen pakket aan de top en een zogenaamd ‘alternerend complex’ aan de basis. Het ontstaan van de ritmische afwisseling tussen zandlagen met verschillende korrelgrootte wordt aan bepaalde structuurkenmerken – zoals adhesieribbels – van de afzettingen toegeschreven.²¹ De afzettingen van de Formatie van Gent worden afgedekt door holocene, fluviatiele pakketten.

Ten noordoosten van het onderzoeksterrein worden de afzettingen het Lid van het Bos van Aa afgedekt door zandige vlechtende rivierafzettingen (Afzetting 50). Deze afzettingen – ook het Lid van Lembeke genoemd – dateren uit het vroege Weichseliaan. Voor het overige kent dit lithoprofiel eenzelfde opbouw als Afzetting 46. Ten oosten van het onderzoeksterrein wordt de bodem gekenmerkt door eenzelfde lithoprofiel als Afzetting 50, maar ontbreekt het Holocene fluviatiele pakket (Afzetting 24). Ten zuidoosten van het onderzoeksterrein bestaat het lithoprofiel (Afzetting 17) enkel uit afzettingen van het Lid van Lembeke en de Formatie van Gent. Overige afzettingen ontbreken in dit lithoprofiel. Even verder in zuidoostelijke richting bestaat het lithoprofiel (Afzetting 2) enkel uit afzettingen van de Formatie van Gent. Hier zijn deze afzettingen in regel meer dan 1 m dik.²²

²⁰ BOGEMANS 1996, pp.33–35.

²¹ BOGEMANS 1996, pp.21–23; GULLENTOPS et al. 2001, pp.158–162

²² BOGEMANS 1996, pp.21–36; GULLENTOPS et al. 2001, p.163

Plan 9: Plangebied op de Quartairgeologische kaart 1:50.000 (1:50.000, digitaal, 24/01/2017).²³

²³ DOV VLAANDEREN 2017c.

1.3.1.5 Bodem

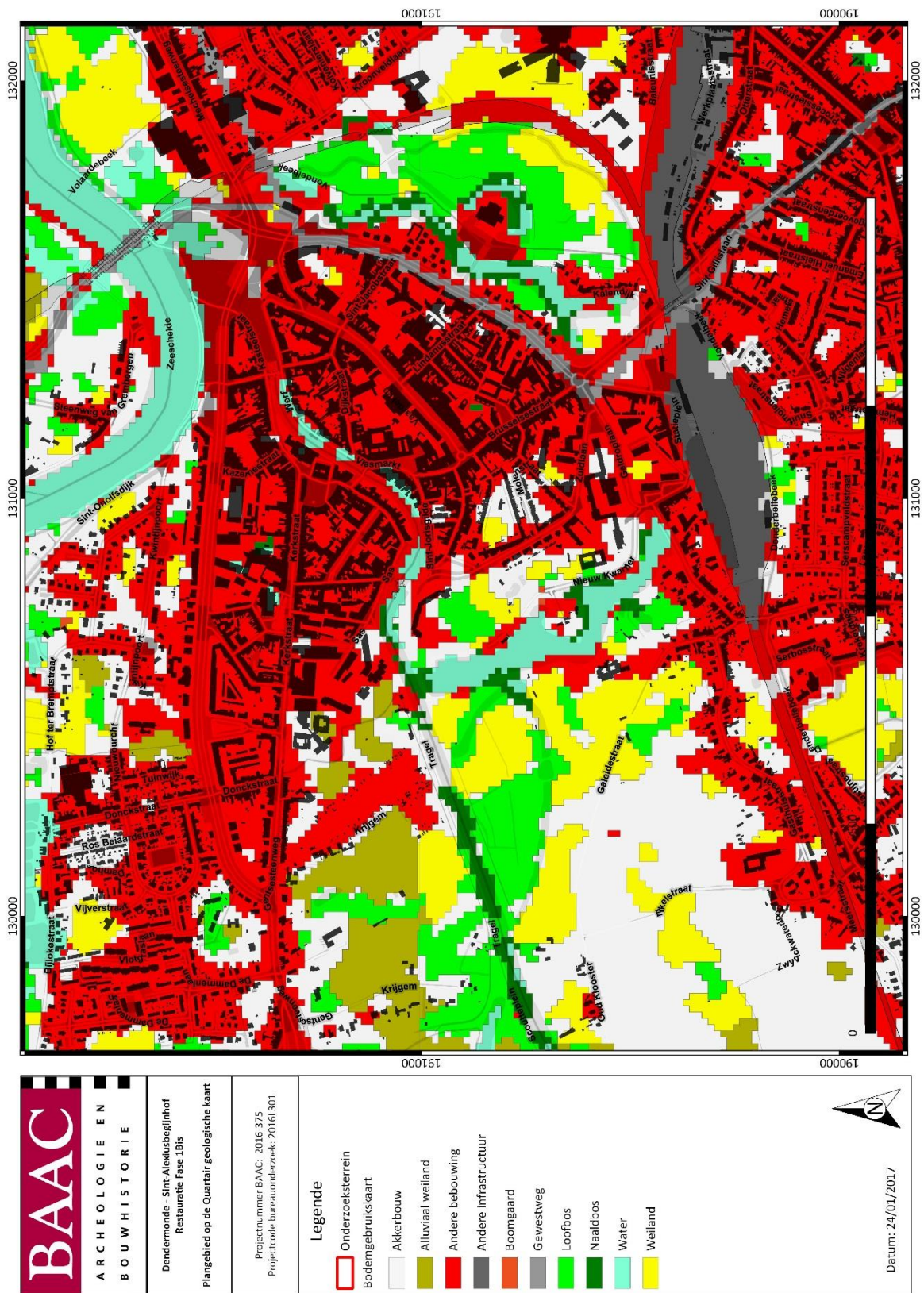
Op de digitale bodemkaart van Vlaanderen (DOV) is het onderzoeksgebied ingekleurd als bodems van antropogene oorsprong gelegen in stedelijk bebouwd gebied. De in de naaste omgeving gekarteerde bodems zijn zeer natte zandleembodems zonder profiel (Lfp), natte zandleembodems zonder profiel (Lep), matig natte zandleembodems met structuur B-horizont (Ldb), matig natte zandleembodems met sterk gevlekte verbrokkelde textuur B-horizont (Ldcz), matig natte lemige zandbodems met structuur B-horizont (Sdb), droge lichte zandleembodems met sterk gevlekte verbrokkelde textuur B-horizont (Pbc), zeer sterk gleyige kleibodems zonder profiel (Efp), sterk gleyige kleibodems zonder profiel (Eep) en opgehoogde gronden (ON).²⁴

²⁴ VAN RANST & SYS 2000.

BAAC Vlaanderen Rapport 858

Plan 10: Plangebied op de bodemerosiekaart van Vlaanderen (1:20.000, digitaal, 24/01/2017).²⁶²⁶ AGIV 2017e

Plan 11: Plangebied op de bodemgebruikskaat van Vlaanderen (1:20.000, digitaal, 24/01/2017).²⁷

²⁷ AGIV 2017f

1.3.2 Historisch kader

1.3.2.1 Algemene geschiedenis van Dendermonde²⁸

Over de oudste geschiedenis van Dendermonde zijn vrijwel geen gegevens bekend. De enige aanwijzingen over bewoning en menselijke activiteit in en rond het pre-middeleeuwse Dendermonde zijn immers erg schaars. Het gaat in eerste instantie over enkele losse vondsten uit de steentijden en de metaaltijden die tijdens baggerwerken in het begin van de 20^e eeuw aan het licht kwamen. Daarnaast werd op de Zwijvekekouter, net ten westen van de huidige stadskern, een Merovingisch grafveld blootgelegd. In de directe omgeving van dit grafveld werden ook twee Romeinse brandrestengraven aangetroffen.²⁹

Het ontstaan van de huidige stad Dendermonde wordt door historici in de 9^e eeuw geplaatst en is onlosmakelijk verbonden met de oprichting van een versterking die op een eiland in de Dender werd gebouwd ter hoogte van het huidige Justitiepaleis. Dat het mogelijk een kunstmatig gecreëerd eiland betrof, werd aangetoond tijdens archeologisch onderzoek uitgevoerd op de Grote Markt in 2002. Tijdens het onderzoek werden de resten aangetroffen van de voormalige Visgracht, die het eiland aan de westelijke zijde omsloot. Aan de oostelijke zijde werd het eiland omsloten door de Oude Dender. De ronde vorm van de huidige Astridlaan geeft de vroegere loop van de Dender aan. Ten westen van de oever van de Visgracht, op de huidige Grote Markt, werden resten van een verspitte kleilaag aangetroffen die mogelijk een resultaat was van het uitgraven van de gracht.

De strategisch belangrijk gelegen versterking vormde de basis van wat later de heerlijkheid Dendermonde zou worden. Ze bleef dienst doen als machtscentrum van de lokale heren van Dendermonde die een belangrijke plaats in de geschiedenis van middeleeuws Vlaanderen innamen. Niet enkel werden de heren van Dendermonde voogden van de Gentse Sint-Baafsabdij maar ze schopten het in de 11^e eeuw reeds tot pairs van de Graaf van Vlaanderen. De eerste historisch gekende heer van Dendermonde is Reingot I van Gent (1034/37-1067), voogd van de Sint-Baafsabdij en stichter van de O.-L.-Vrouwekerk van Dendermonde (midden 11^e eeuw). De eerste heer die genoemd wordt naar de hoofdplaats van de heerlijkheid is Reingot II van Dendermonde (1085-1106), tevens voogd van de Sint-Baafsabdij en stichter van het kapittel van Dendermonde.

Wanneer precies en door wie de oudste stadsmuren van Dendermonde werden opgericht, is niet gekend. Dat de stad zeker voor het einde van de 12e eeuw voorzien was van een vorm van stadsomwalling mag blijken uit een oorkonde uit 1190 verleend aan de stad door Filips van den Elzas, graaf van Vlaanderen, en Willem van Béthune, heer van Dendermonde.

Ook in de 13e eeuw ontwikkelde de kleine stad zich verder tot een belangrijk handels- en machtscentrum, mede mogelijk gemaakt door haar gunstige ligging aan de samenvloeiing van Dender en Schelde. In 1233 schonk Robrecht van Béthune Dendermonde stadsrechten en voor het einde van de 13e eeuw vond een eerste uitbreiding van de stadsomwalling plaats. Uit deze periode dateren de eerste meldingen van de Brusselse en de Mechelse Poort. Het is met deze uitbreiding dat het projectgebied binnen de stadsmuren werd geïntegreerd.

De laatste 'echte' heer van Dendermonde is Ingelram van Amboise die in 1334 leenhulde bracht aan de graaf van Vlaanderen. Het is Ingelram van Amboise die in 1337 het ambacht van de lakenwevers toestemming gaf voor de bouw van een nieuwe lakenhalle op de grond voor de burcht (op de plaats van het vroegere neerhof). Vanaf 1355 was de graaf van Vlaanderen, Lodewijk van Male, zelf heer van Dendermonde. Hij gaf opdracht voor de tweede stadsuitbreiding. Mogelijk werd in deze periode de

²⁸ Zie VERVOORT 2017, pp.15–17; BUYSE et al. 2007, pp.6–21; DAUWE 2010, pp.14–27.

²⁹ VERLAECKT 1999, pp.41–42; AGENTSCHAP ONROEREND ERFGOED 2017.

volledige omwalling gerenoveerd. Het huidige stratenplan van de stad verschilt niet zo veel van het 14^e -eeuwse stratenplan. Ook de belangrijkste monumenten van de stad op de Grote Markt dateren uit de 14^e eeuw. Het Vleeshuis is iets ouder en dateert uit het einde van de 13^e eeuw. De lakenhalle, het stadhuis en het belfort werden alle in de loop van de 14^e eeuw opgericht. Verder waren tal van kloosters en kapellen, een oud en nieuw Begijnhof aanwezig in de stad. In 1380 werd de stad belegerd, veroverd en geplunderd door de Gentenaars. De oude burcht, die zich nog steeds op een eiland in de Dender bevond, werd niet meer heropgebouwd.

Helaas voor Dendermonde was dit niet de laatste keer dat de stad oorlogsschade opliep. Op het einde van de 16^e eeuw werd de middeleeuwse stadsversterking omgebouwd tot een gebastioneerde versterking. Dankzij de nieuwe versterkingen kon de stad zelfs een belegering afslaan van de Zonnekoning Lodewijk XIV in 1667, iets waar menige huidige stadsbewoner nog steeds trots op is. In 1706, tijdens de Spaanse Successieoorlog, werden de stadsversterkingen echter grotendeels in puin geschoten door Engelse troepen.

De stadsversterkingen werden in 1708 heropgebouwd volgens de principes van Vauban. Op het einde van de 18^e eeuw werd de vesting echter terug ontmanteld op bevel van keizer Jozef II. Ook het voormalige dubbellooster der Birginitessen, waarvan het projectgebied deel uitmaakte, werd door dezelfde keizer opgeheven.

Na het Congres van Wenen in 1815 werd Dendermonde opgenomen in de versterkingen van de Wellingtonlinie. De aanleg van nieuwe muren, poorten en versterkingen startte in 1816. Het bomvrije Arsenaal dat zich ten zuidwesten van het projectgebied bevindt, maakte deel uit van deze vroeg-19^e -eeuwse verdedigingslinie. Tot 1906 bleef Dendermonde een vestingstad. Het ontmantelen van de verdedigingswerken bleef echter achterwege, getuige de vele resten in het huidige stadsbeeld. In 1914 vochten het Duitse en het Belgische leger een zware veldslag uit om de controle van de strategisch erg belangrijke Scheldebrug. Het Belgische leger verzekerde het veldleger de mogelijkheid zich terug te trekken uit het Verschanste Kamp Antwerpen en kon zich zo terugtrekken naar de IJzer. Als wraak werd de stad volledig vernield door het doortrekkende Duitse leger. Samen met de stad ging tevens het stadsarchief in vlammen op, waardoor we beroofd werden van een groot deel belangrijke historische bronnen over de geschiedenis van de stad.

1.3.3 Historiek en bouwgeschiedenis van het Sint-Alexiusbegijnhof

1.3.3.1 Historiek van het Sint-Alexiusbegijnhof

De oudste begijnhof van Dendermonde werd opgericht in het tweede kwart van de 13^e eeuw en lag in de huidige Sint-Gillis-parochie. Deze locatie werd echter vaak getroffen door wateroverlast, waardoor een verhuis zich al vlug opdrong. In 1288 vond het begijnhof onderdak op de huidige locatie, die toen reeds was opgenomen binnen de stadsomwallingen. De eerste eeuwen verliepen er voorspoedig voor het begijnhof, met bijvoorbeeld een sterke groei van het aantal begijnen en het aanwerven van vele onroerende eigendommen in Dendermonde en omgeving.³⁰

In de late 16^e eeuw keerde het tij voor het begijnhof. In 1578 werd Dendermonde immers zwaar getroffen door de beeldenstorm. Tijdens dit conflict werd het begijnhof volledig vernield door een brand. Wanneer Dendermonde daarenboven ook onder Calvinistisch bestuur viel, verlieten alle begijnen de stad. Pas na de herovering door Farnese in 1584 en de herinstallatie van een katholiekgezind bestuur, vestigde de begijnenorde zich opnieuw in Dendermonde. De eerste jaren van het nieuwe begijnhof verliepen moeizaam, maar na de herbekrachtiging van de voorrechten van het begijnhof door Albrecht en Isabella in 1606, kende het begijnhof een nieuwe bloeiperiode. Ook tijdens deze bloeiperiode verwierven de begijnen veel onroerende eigendommen in de stad en haar omgeving. De groei van het begijnhof werd daarenboven versneld door de vele oorlogen die Dendermonde troffen in de 17^e en vroege 18^e eeuw. Vele vrouwelijke inwoners van de stad werden toen immers weduwe of waren hopeloos op zoek naar veiligere leefomstandigheden. Deze vonden ze vaak binnen de muren van het begijnhof. De meeste van de huidige begijnhofhuizen dateren uit deze tweede bloeiperiode van het Begijnhof.³¹

De tweede bloeiperiode van het Begijnhof kwam tot een einde aan het einde van de 18^e eeuw. Tijdens het Franse Bewind kwamen alle geestelijke instellingen in Dendermonde zwaar onder druk te staan. Het begijnhof werd in eerste instantie – in tegenstelling tot de vele kloosters – niet geconfisqueerd, maar de begijnen werden wel verplicht zich als seculiere burgers te kleden en te gedragen. In 1800 kwam het begijnhof onder het beheer van de Burgerlijke Godshuizen, waardoor het religieuze statuut gevrijwaard bleef. In 1865 werd het begijnhof verkocht aan de Gentse baron Frederik Van der Bruggen – de Naeyer, die aan de hand van enkele doortastende financiële regelingen het voortbestaan van het begijnhof verzekerde.³²

In de loop van de 19^e eeuw nam het aantal begijnen echter dramatisch af, waardoor de financiële middelen van de instelling alsnog uitgeput raakten. Hierdoor werden de kosten voor het onderhoud van de infrastructuur van het begijnhof te hoog om dragen. Uit financiële noodzaak werden vanaf het einde van de 19^e eeuw dan ook meerdere gebouwen verhuurd aan seculiere partners. Niet veel later brak WO I uit, een rampzalige periode voor heel de stad Dendermonde. Ook het begijnhof werd getroffen door de oorlogsvernielingen: tijdens beschietingen en brandstichtingen brandden het poortgebouw, het noviciaat en de kerk volledig uit. Ook heel wat begijnhofhuizen overleefden de oorlog niet. Na de oorlog werd het begijnhof verkocht en ondergebracht in de VZW Begijnhof van Dendermonde. Deze vzw had als doel de heropbouw en instandhouding van het begijnhof. Eén van de eerste verwezenlijkingen was de heropbouw van de begijnhofkerk in 1929.³³

³⁰ STROOBANTS 2006, pp.9–10; HEYVAERT 2016, pp.20–21; S.N. 2017; STROOBANTS et al. 1988, pp.7–9.

³¹ STROOBANTS 2006, p.11; HEYVAERT 2016, p.21; S.N. 2017; STROOBANTS et al. 1988, pp.9–15.

³² STROOBANTS 2006, pp.11–16; HEYVAERT 2016, p.21; S.N. 2017; STROOBANTS et al. 1988, pp.16–22.

³³ STROOBANTS 2006, pp.16–17; HEYVAERT 2016, p.21; S.N. 2017; STROOBANTS et al. 1988, pp.22–25.

1.3.3.2 Algemene bouwgeschiedenis van het Sint-Alexiusbegijnhof

Het begijnhof en het begijnhofplein

Het Sint-Alexiusbegijnhof werd in 1288 gebouwd op een stuk braakliggende grond – de *nuwen hof* – tussen de toenmalige Sint-Gillisstraat en de Vest (huidige Oude Vest). Deze verdedigingsgracht verloor echter reeds na een stadsuitbreiding rond 1230 haar strategisch belang. Aan de westelijke zijde grensde het oorspronkelijke begijnhofterrein aan de toenmalige stadsvestingen. Toen deze rond 1348 door Lodewijk van Male uitgebreid werden, werd het westelijke deel van het begijnhofterrein geconfisqueerd. Het toenmalige begijnhofterrein was volledig omgeven door grachten: aan de westelijke zijde gedeeltelijk door een nieuwe vestinggracht aan de binnenzijde van de nieuwe stadsvestingen en door een zijtak van de zogenaamde *Rommeleire*, een deel van de Vest dat via een sluis van de Vlietbeek afgesneden was. De toegang tot het begijnhof was langs de Sint-Gillesstraat gelegen, waar zich een centrale toegangspoort bevond, de zogenaamde *Voerste Poorte* of *Beghinenpoorte*. Voorbij de poort, die in twee woningen aan de Sint-Gillesstraat was ingewerkt, leidde een smal gangetje naar het omwalde begijnhofterrein. De twee aanliggende woningen waren ook eigendom van het begijnhof, maar werden steeds aan particulieren verhuurd.³⁴

Het straatje tussen de *Voerste Poorte* en het begijnhofterrein werd de *Beghinenstraete* genoemd. Deze straat werd in de 15^e eeuw verhard met kasseien en was langs beide zijden omgeven door een muur. Deze muur werd in 1627 volledig herbouwd. Via een brug over de omwalling betrad men het begijnhof. Dit was afgesloten door een tweede poortgebouw, het *Poerthuis*. In 1608-1609 werd dit poortgebouw uitgebreid met een tweede poort, de *binnenpoorte*. Deze werd samen met een aanliggende woning in het tweede kwart van de 19^e eeuw afgebroken. Op deze plaats werd in 1889 de neogotische kapel gebouwd. Vlakbij het poortgebouw bevond zich de oudste waterput van het begijnhof, die in 1729 werd omgebouwd tot een gemetste *steenput*.³⁵

Het begijnhofterrein had de vorm van een onregelmatige rechthoek. Centraal op dit terrein bevond zich een vierhoekig grasplein, met daarrond een weg. Deze weg werd reeds in de 15^e eeuw verhard met een wegdek in kasseien. Aan deze weg lagen de verschillende begijnenwoningen. Deze hadden alle een klein voortuintje. Het begijnhofplein werd vaak gebruikt voor kleinschalige artisanale activiteiten, zoals het bleken van gewassen lijndraad.³⁶

De huidige bebouwing aan de rand van het begijnhofplein dateert uit het begin van de 17^e eeuw. Toen werden vrijwel alle begijnhofpanden volledig hersteld en ingrijpend gerenoveerd na de vernietigingen tijdens de godsdienstoorlogen aan het einde van de 16^e eeuw. Het is echter niet duidelijk in hoeverre men bij deze renovaties en verbouwingen de oorspronkelijke eind 13^e eeuwse bebouwing intact liet. Bouwhistorisch onderzoek lijkt wel aan te tonen dat vrijwel alle gevels en opgaand muurwerk van de huidige panden in de 17^e eeuw gesitueerd moet worden.

De beplanting van het begijnhofplein bestond tot in de 18^e eeuw uit enkele notenlaars en lindebomen op het kerkhof. Het is pas in de late 19^e eeuw dat het plein rond de kerk en langsheen de wegen beplant werd met allerlei naaldbomen. Vanaf de jaren '50 van vorige eeuw kwam een beleid in deze beplanting en werden alle bomen vervangen door Krimlinden, die het hele begijnhofplein omheinden.³⁷

De panden aan de westelijke zijde van het begijnhof werd na een erfeniskwestie in 1924 verkocht aan particulieren. In 1927 werden deze panden van het begijnhof afgescheiden door een bakstenen muur.

³⁴ STROOBANTS et al. 1988, pp.31–32.

³⁵ STROOBANTS et al. 1988, p.34.

³⁶ STROOBANTS et al. 1988, p.34–35.

³⁷ STROOBANTS et al. 1988, p.38

Vanaf toen waren deze panden niet langer op het begijnhof, maar op de achterliggende Begijnhoflaan gericht.³⁸

De begijnhofkerken

Centraal op het grasveld stond tot in 1914 een begijnhofkerk. Deze werd in 1288 opgericht – vermoedelijk eerst als klein kapelletje – en werd vanaf 1294 vergezeld van een kerkhof. Dit kerkhof bleef tot in 1784 in gebruik. Het was omgeven door een kerkhofmuur, die in 1775-1777 door Franse troepen vernield werd. De kerk zelf werd reeds in de loop van de 14^e eeuw sterk uitgebreid. In de bronnen wordt de kerk voor het eerst in 1405 vermeld, als de *Beghinen kerke*. In de tweede helft van de 15^e eeuw werd de kerk reeds uitvoerig gerenoveerd. Onder andere de kerktoren, het koor, enkele glasramen en het dak werden toen onder handen genomen.³⁹

Zoals reeds vermeld, werd de kerk tijdens de beeldenstorm in de as gelegd. Na 1584 werd de kapel van de infirmerie tijdelijk als hoofdkerk gebruikt. Hiervoor werd de kapel uitgebreid. De herstellingswerken aan de oude kerk vatten reeds voor het einde van de 16^e eeuw aan: in 1596 startten de werken aan het dak en in 1597 waren de plannen voor de overige heropbouw klaar. De noodzaak van een heropbouw was dwingend aangezien het houten koor de vernielingen van 1584 overleefd had. In 1599 werd de kerk opnieuw ingewijd. Het zou echter tot 1619 duren voor het interieur van de kerk volledig hersteld was.⁴⁰ Ook werden aan het einde van de 17^e eeuw kleine wijzigingen aan de structuur van de kerk uitgevoerd. Al deze ingrepen bleven echter steeds beperkt, zoals de aanbouw van een nieuwe sacristie in 1715 en de verhoging van de kerkvloer in 1751.⁴¹

De kerk kwam de Franse bezetting door zonder veel schade, maar het nieuwe regime beperkte de legitimiteit van het geestelijke karakter van het begijnhof. Bijgevolg werden tussen 1797 en 1803 geen misvieringen opgedragen in de kerk. In de loop van de 18^e eeuw werden verschillende kleine herstellingswerken uitgevoerd aan het gebouw, zoals een aanpassing van het orgel en een reparatie van enkele glasramen en vloeren. In 1880-1882 werd de kerk tijdens een grootschalige restauratiecampagne volledig onder handen genomen. In 1887 werd tegen het koor van de kerk een kleine Mariagrot gebouwd.⁴²

In 1914 werd de kloosterkerk opnieuw vernield. Tijdens een brand die werd aangestoken door Duitse troepen stortte het gebouw vrijwel volledig in. Bij de heropbouw van het gebouw na de oorlog, werd er voor gekozen een kleinere kerk op te richten. Het sterk afgenomen aantal begijnen maakte de erg dure heropbouw van de grote kerk overbodig. Deze nieuwe kerk vertoonde bouwtechnisch wel sterke gelijkenissen met de oude kerk: enkel een andere plaatsing van de toren en het ontbreken van transepten zijn duidelijke verschillen tussen beide gebouwen.⁴³ Deze nieuwe kerk staat tot op vandaag op het begijnhofplein.

1.3.3.3 Reeds uitgevoerde bouwhistorische studie van de begijnhofpanden⁴⁴

Begijnhof nr. 39

O.-L.-Vrouw van Zeven Weeën (den Capproen) kad. D 116b

³⁸ STROOBANTS et al. 1988, pp.37–38.

³⁹ STROOBANTS et al. 1988, pp.38–39.

⁴⁰ STROOBANTS et al. 1988, p.41.

⁴¹ STROOBANTS et al. 1988, p.42.

⁴² STROOBANTS et al. 1988, pp.43–45.

⁴³ STROOBANTS et al. 1988, pp.45–46.

⁴⁴ Overgenomen uit: ARCHITECTENBUREAU VAN SEVEREN 2016.

Ca. 1604 werd de huidige woning 40 gebouwd en deels geïntegreerd in de huidige woning nr.39. Ook de volgende woning nr. 41 werd in datzelfde jaar gerealiseerd. De woning werd grondig gerenoveerd in 1614. Rond 1900 of iets later werd deze dubbelwoning gesplitst in twee afzonderlijke woningen. Daarbij kreeg de westelijke helft (huidig nr. 39) de nieuwe benaming O.-L.-Vrouw van Zeven Weeën, terwijl de oostelijke helft (huidig nr. 40) de benaming H. Paulus behield.

Deze in de 19^e eeuw verbouwde voorgevel (Begijnhof 39, voordien 58) van twee traveeën (deur rechts) en twee geledingen vormt het spiegelbeeld van nr. 40. De woning bezit geen kelder. De gang geeft via een 19^e -eeuwse paneeldeur toegang tot de kamer vooraan, die nog voorzien is van een 18^e -eeuwse haard met accoladevormig geprofileerd stucwerk op de mantel. Via de gang bereiken we de lager gelegen achterbouw met de achtergang met opgeklampte achterdeur en bovenlicht, toegang gevend tot een recente aanbouw. De keuken achteraan beschikt nog over een originele waterpomp met smeedijzeren arm. Een deur geeft toegang tot de berging (spinde) onder de houten steektrap, die de voorbouw en de achterbouw van mekaar scheidt. Deze kamer heeft nog een zoldering van bepleisterde kinderbalken en een rode tegelvloer.

De verdieping beschikt boven de woonkamer en de hal over één grote slaapkamer met twee vensters en een 18e -eeuwse haard. Twee kamers achteraan, respectievelijk voorzien van een paneeldeur en een opgeklampte deur, zijn van elkaar gescheiden door een houten wand en beschikken nog over hun oorspronkelijke houten bevloering. Vanuit deze woning is de met nr. 40 gemeenschappelijke zolder niet bereikbaar.

Begijnhof nr. 40

H. Paulus kad. D 116c

Voor de bouwgeschiedenis van dit pand (3a19ca samen met nr. 39) verwijzen we deels naar nr. 39. Op een ydele erfve naast het Stickersconvent werd rond 1604 een nieuwe huys opgetrokken. Deze woning vormde tot ca. 1900 één pand samen met het huidige nr. 39. Nadien werd ze pas in twee delen gesplitst, wat betekent dat de huidige woning nr. 40 tot dan dezelfde bewoonsters kende.

De voorgevel van dit pand (Begijnhof 40, voordien 59) telt twee traveeën (deur links) en twee geledingen onder zadeldak. De kleine kamer rechts van de hal is voorzien van een verhoogde houten vloer, een 19^e eeuwse paneeldeur, een schouw met houten mantel en achteraan een houten raam ter verlichting van de trap. De gang loopt via een deur door in de achtergang, met rechts achteraan een lager gelegen achterkamer met schouw en arduinen pompsteen met gietijzeren pomp. In de hal rechts, tussen de voor- en achterkamer, leidt een houten spiltrap naar de verdieping. Links onder de trap zit de toegang tot de inmiddels gedempte kelder, die zich vermoedelijk onder het kleine kamertje vooraan bevond. De 19e eeuwse spiltrap heeft een leuning die rust op een ronde paal en smalle houten spijlen. De verdieping beschikt vooraan over één grote kamer met een schouw, een paneeldeur met bovenlicht en twee vensters. Op de overloop geeft een opgeklampte deur toegang tot een klein sas, waarop drie opgeklampte deuren met origineel beslagwerk uitgeven. Een deur geeft via een steektrap toegang tot de met nr. 39 gemeenschappelijke hoogste zolder met zadeldak en twee spanten. In de zijgevel langs de oostkant zit een dichtgemetste raamopening. Via de middelste deur bereiken we de achterste zolder waar, achter de oorspronkelijke, nu met een ijzeren balk ondersteunde zijgevel, een deel van het aanpalende huis werd ingenomen en zich de haard van de achterkamer situeert. De derde deur geeft toegang tot een kleine achterkamer, die met een houten wand werd afgescheiden van de onderste zolder onder het doorlopende lessenaardak.

Begijnhof nr. 41

H. Petrus kad. D 115a

Deze woning (2a77ca) werd, in opdracht van het begijnhofbestuur, in 1604 opgericht op een ydele erfve naast het oude Stickersconvent. Een deel van de aanpalende woning (nr.39-40) werd toen eveneens verbouwd. De ruwbouw werd tussen april en juli 1604 gerealiseerd. Het dak werd met tichelen (platte daktegels) gedekt en in oktober 1604 plaatste men een arduinen schouw en zes glazen vensters. In de tuin kwam er tevens een privaet (WC), afgedekt met pannen, een verbetering die men toen ook realiseerde in de huizen 'de zoeten naem Jhesus' en 'In Nazaret'. Men besloot het pand tussen ca. 1613 en 1619 tijdelijk te gebruiken tot een convent, zodat men het oude Sint-Jansconvent zonder problemen kon laten afbreken en ca. 1618-1619 door een nieuwbouw kon vervangen. Deze oorspronkelijke woning was vermoedelijk slechts één kamer diep en voorzien van een aangebouwde keuken met voutekamer onder afzonderlijk lessenaardak. Mogelijk in de 18e of eerste helft van de 19e eeuw werd de achterbouw hoger opgetrokken en de achterzijde van het zadeldak boven de hoofdbouw afgewerkt met een doorlopend en hoger lessenaardak.

Deze woning (Begijnhof 41, voordien 60) heeft een gevel van vier traveeën (deur: derde van links), twee bouwlagen en twee dakvensters met puntgevel. Alle ramen en deuren (inclusief de muurankers 1604) werden in de 19^e eeuw vernieuwd. In de hal staat een 19^e -eeuwse steektrap met ronde trappaal en gedraaide houten spijlen. Onder de trap en de achterkamer links bevindt zich een kelder met 19e -eeuwse troggewelfjes. De twee voor- en twee achterkamers bevatten geen oorspronkelijke elementen meer. Op de overloop geven twee paneeldeuren toegang tot de twee slaapkamers vooraan, elk voorzien van twee vensters. Onder het later verhoogde lessenaardak achteraan zit één kamer met laag gestoken venster, met ernaast een kleine zolder met laddervormige trap, die toegang geeft tot de oudste zolder onder zadeldak. Enkel de deur tussen de beide achterkamers bezit nog haar origineel beslagwerk.

Begijnhof nr. 42

Sint-Jan-Baptist (gewezen Stickersconvent of Sint-Jansconvent) kad. D 114d

De panden nr. 42 en 43 (19^e eeuw: kad 114a 3a63ca en kad 112a 1a87ca) vormden ooit samen het Stickersconvent of veurste couvent, sedert 1712 ook het Sint-Jans Couvent genoemd. In 1618-1619 werd den veursten convente geheel of gedeeltelijk afgebroken en vervangen door een nieu couvent. Mogelijk werd tussen juli 1626 en april 1627 de rest van het gewezen convent vernieuwd. Eén van de conventmeesteressen of novicen was rond 1660 vermoedelijk een lid van de familie Bonnarens, want in één van de vensterramen zat op het einde van de 17e eeuw nog het wapenschild van de familie Bonnarens (eenen swerten enckelen arent op eenen gelen grondt), met daaronder het opschrift: DESE VENSTER HEEFT GEGEVEN / DEN HEER JVDOCVS BONNARENTS / HOOFTSCHEPENEN VANDEN LANDE / VAN DENDERMONDE / A° 1660. Het is de tijd dat het rechterdeel (huidig nr. 43) vermoedelijk van het convent werd afgescheiden, om voortaan als afzonderlijke begijnenwoning te worden verkocht.

Het oorspronkelijke convent was slechts één kamer diep en zes traveeën breed onder zadeldak. Het bestond aan de voorzijde (ca. 1618-1619 ?) uit een viertal kamers, die aan de achterzijde door middel van een gang met elkaar waren verbonden. Links achteraan was haaks op de achtergevel een achterhuis (ca. 1626-1627 ?) opgericht, voorzien van een kelder, kelderkamer en slaapkamer op de verdieping, dit alles onder een haaks op het hoofddak aansluitend zadeldak. Rond 1660 werden vermoedelijk de twee uiterst rechts gelegen traveeën van het convent afgesplitst, een toestand waaraan in de eerste helft van de 19^e eeuw tijdelijk een einde werd gesteld, maar die in de tweede helft van de 19^e eeuw alweer was hersteld. De voorgevel van de huidige woning nr. 42 (H. Joannes Baptista, voordien 61) telt vier traveeën (deur is tweede van links) en twee bouwlagen onder zadeldak. In de 19^e eeuw verbouwde voorgevel bleven veel sporen bewaard van diverse witstenen kruis- en kloosterkozijnen. In de hal liggen arduinen vloertegels. Tegen de achtergevel leidt een 19^e -eeuwse steektrap, voorzien van een ronde trappaal en fijne gedraaide spijlen, ons naar de verdieping. Aan beide zijden van de hal bevindt zich een kamer met 19^e -eeuwse paneeldeuren. In de voorkamer links

is op de schouwboezem van de 19^e -eeuwse schouw een muurschildering aangebracht, met voorstelling van Sint-Jan-de-Doper als herdersjongen met het Lam Gods (lam met wimpel), knielend voor een wolk met daarin een brandend hart. Achteraan links, in het achterhuis, bereiken we via een valdeurtrap de voutekamer. Ze heeft nog haar oude opgeklampte deur met origineel beslagwerk, een originele rode tegelvloer, een 18^e -eeuws venster met makelaar en roedenverdeling en een 19^e -eeuwse schouwmantel. Onder de valdeur bevindt zich de trap naar de originele kelder met tongewelf. Via de gang naast de trap naar de verdieping krijgen we ook toegang tot de twee kamers die zich rechts van de hal bevinden. Dezelfde situatie doet zich voor op de verdieping, waar we een grote kamer boven de voorkamer links en de hal aantreffen en twee iets kleinere slaapkamers aan de oostzijde. Alle kamers zijn nog voorzien van hun 19^e -eeuwse paneeldeuren en oude plankenvloeren. De kamer boven de voutekamer bezit nog een origineel zandstenen raam. Vanop de overloop bereiken we via een steektrap de gemeenschappelijke zolder boven de huidige nrs. 42 en 43 en de zolder onder zadeldak (met venster) van het achterhuis.

Begijnhof nr. 43.

Onbevlekt Ontvanging (deel van gewezen Stickersconvent) kad. D 114e

Dit pand (19^e eeuw: kad 112a 1a87ca) vormde ooit, samen met het nr. 42, het Stickersconvent of veurste couvent, sedert 1712 ook het Sint-Jans Couvent genoemd. Dit convent werd in 1447 (o.s.) opgericht. Voor de geschiedenis van deze woning tussen het einde van de 16^e eeuw en ca. 1660 verwijzen we naar de notitie Begijnhof 42. We herhalen enkel dat het oude convent blijkbaar in twee fasen, met name in 1618- 1619 en 1626-1627 werd herbouwd. In of kort voor 1660 werd het huidige pand nr. 43 van het oorspronkelijke convent afgescheiden en op 22 januari 1660.

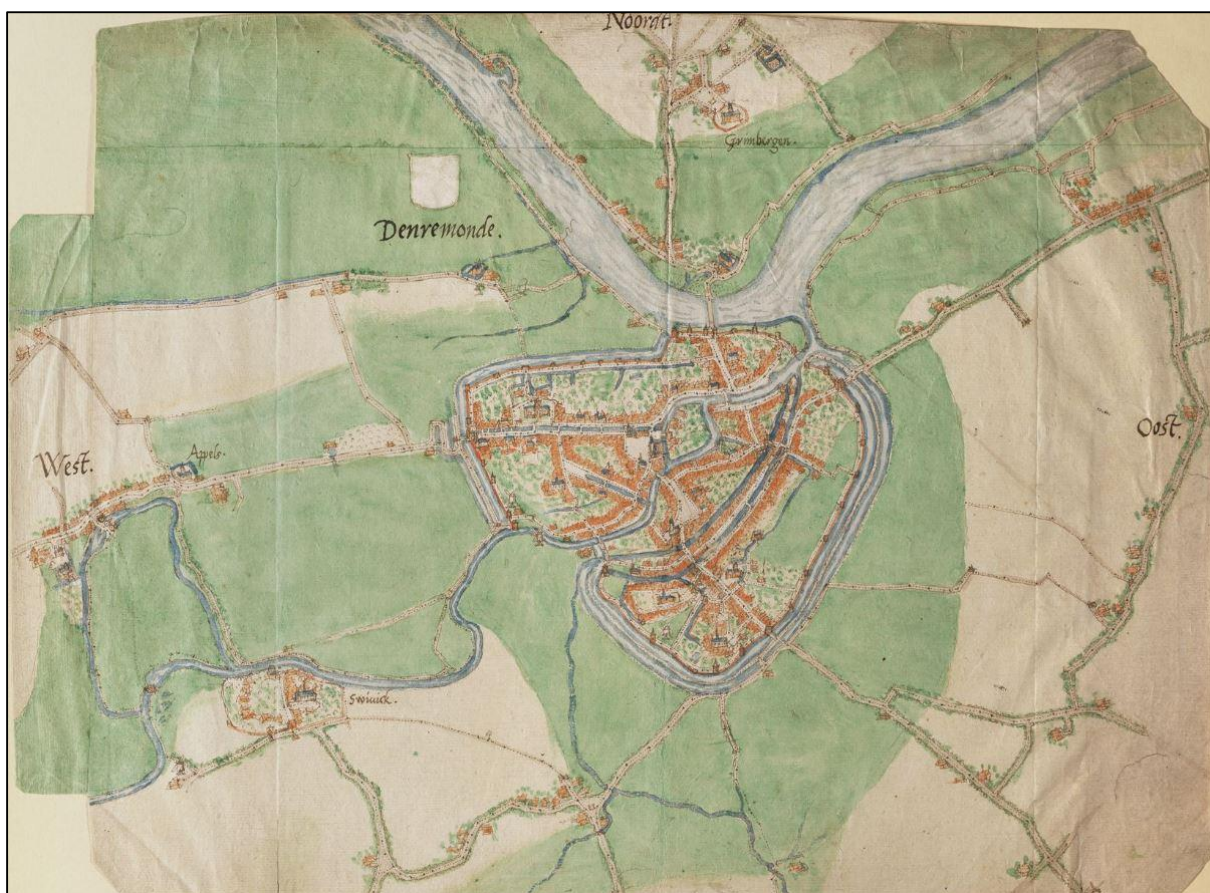
In de eerste helft van de 19e eeuw vormde deze woning blijkbaar opnieuw één geheel met nr. 42, hoewel de tuin inmiddels in twee delen was gesplitst. Tegen het einde van de 19e eeuw werd de scheidingslijn tussen de tuinen in het nadeel van nr. 43 aangepast.

De huidige woning (Begijnhof 43, voordien 62) telt twee traveeën (deur rechts) en twee geledingen onder zadeldak. De deur gaf oorspronkelijk toegang tot een gang, met links de paneeldeur van de kamer vooraan. Op het einde van de jaren zeventig werd de tussenmuur (onder de moerbalk) weggebroken, zodat we nu letterlijk met de deur in huis vallen. Van het geplande kantoor voor de Dendermondse Gidsenkring kwam nooit iets terecht. De woning fungeerde enige tijd als religiosa-winkeltje en werd nadien gebruikt als secretariaat en stapelruimte voor de vzw Begijnhof van Dendermonde, tot vanaf 1991 de woonfunctie werd hervat. Via een deuropening bereiken we de hoger gelegen achterkamer, die vermoedelijk rond 1660 of 1690 haaks tegen de oorspronkelijke achtergevel werd aangebouwd, toen dit pand van het convent werd afgesplitst. Deze achterkamer bezit nog haar oorspronkelijke zoldering met moerbalk en kinderbalken, twee vensteropeningen in de achtergevel en een arduinen pompsteen met ingebeiteld jaartal 1690. Via een zijdeur komen we in de tuin terecht. Achteraan de voorbouw leidt een smalle steile steektrap naar de verdieping, met achteraan een zolder onder zadeldak (met venster) en vooraan een slaapkamer met twee vensteropeningen en een centrale moerbalk met bepleisterd plafond. Van hieruit kan de hoofdzolder niet bereikt worden.

1.3.4 Cartografische bronnen

*Kaart van Deventer: Dendermonde-Grembergen (ca. 1550)*⁴⁵

Op de kaart van Deventer wordt het begijnhof weergegeven in een gedeeltelijk verstedelijkte omgeving. Dit is de situatie voor de zware vernielingen aan het einde van de 16^e eeuw. Op de kaart wordt het begijnhof aan alle zijden – buiten de zuidelijke – omgeven door grachten (waaronder ook de midden 14^e eeuwse omwalling). Het begijnhof wordt afgebeeld als een plein met errond de verschillende begijnhofpanden. Centraal op het plein staat de eerste begijnhofkerk. De verschillende onderdelen van het begijnhof worden echter niet in detail weergegeven. De omgeving van het begijnhof kende echter ook nog een sterk ruraal karakter, zoals de grasvelden en de staakmolen aangeven.

⁴⁵ DAUWE 2010.

Plan 12: Het begijnhof op de kaart van Deventer (ca. 1550) (1:1, digitaal, 24/01/2017).

Het beleg van Dendermonde in 1584, Pierre Le Poivre (1618).

Op deze kaart wordt het begijnhof bijzonder ongedetailleerd weergegeven. Er kunnen geen details over het onderzoeksterrein uit deze kaart afgeleid worden.

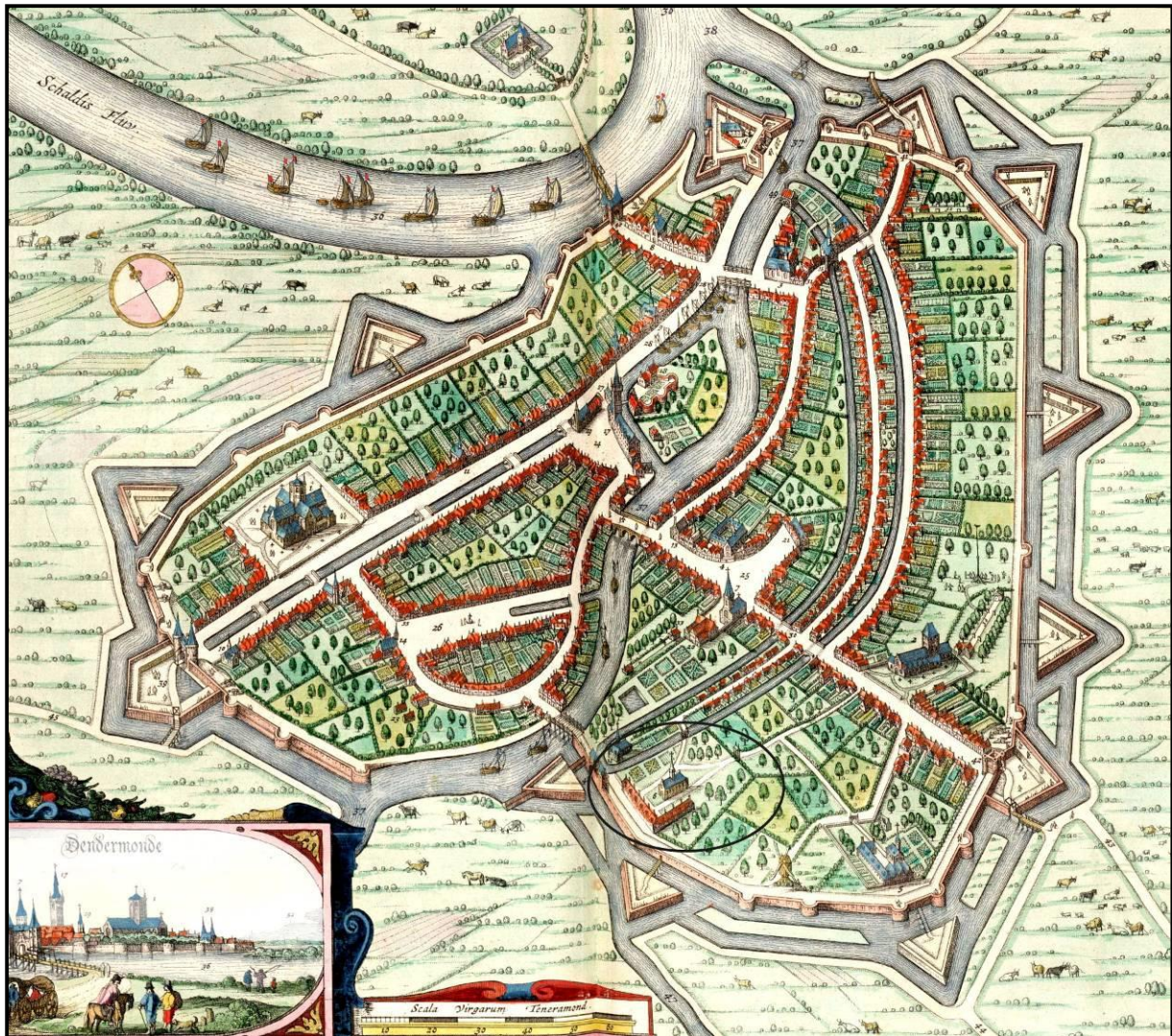

Plan 13: het begijnhof op de kaart van 'Het beleg van Dendermonde in 1584, Pierre Le Poivre (1618)' (1:1, digitaal, 24/01/2017).⁴⁶

⁴⁶ DAUWE 2010.

Teneramonde, Vedastus de Plouich (ca. 1643)

Deze kaart beeldt het begijnhof af na de vernietigingen aan het einde van de 16^e eeuw. Het is opvallend dat enkel aan de zuidwestelijke hoek van het begijnhof bebouwing wordt weergegeven. Het is niet zeker dat dit de reële situatie was. Mogelijk is dit een artistieke impressie van de situatie. Uit het bouwhistorisch onderzoek blijkt immers dat de meeste bebouwing van het begijnhof reeds aan het begin van de 17^e eeuw herbouwd werd.

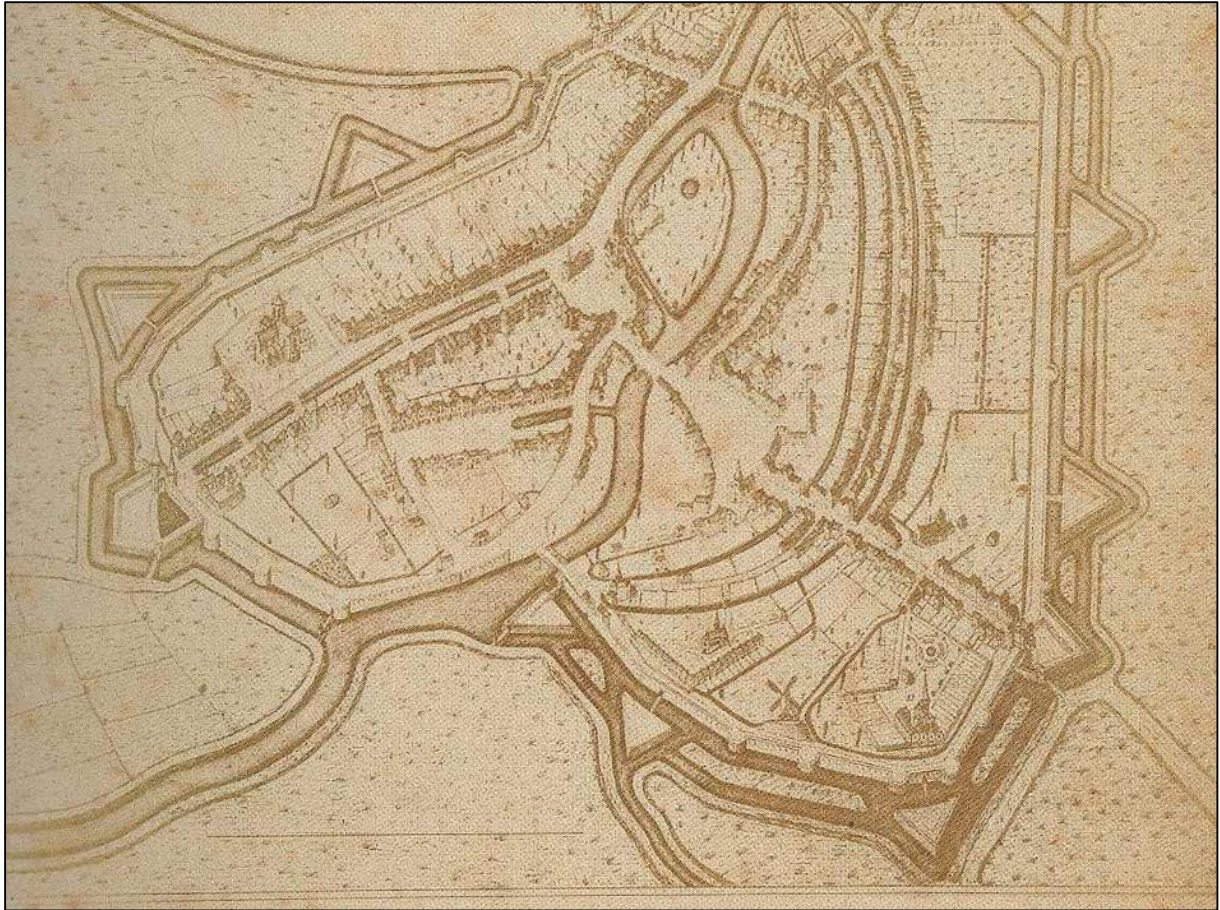

Plan 14: het begijnhof op de kaart van Teneramonde, Vedastus de Plouich (ca. 1643) (1:1, digitaal, 24/01/2017).⁴⁷

⁴⁷ DAUWE 2010.

De stad Dendermonde met hare Straten, Gestichten en Gebouwen ten jare 1641, Bernardus Josephus Cnops (ca. 1825)

Deze kaart is duidelijk gebaseerd op de kaart van Vedastus de Plouich. Er wordt geen nieuwe informatie op afgebeeld. Aangezien deze kaart twee eeuw na datum werd opgemaakt, zijn de aanpassingen niet betrouwbaar.

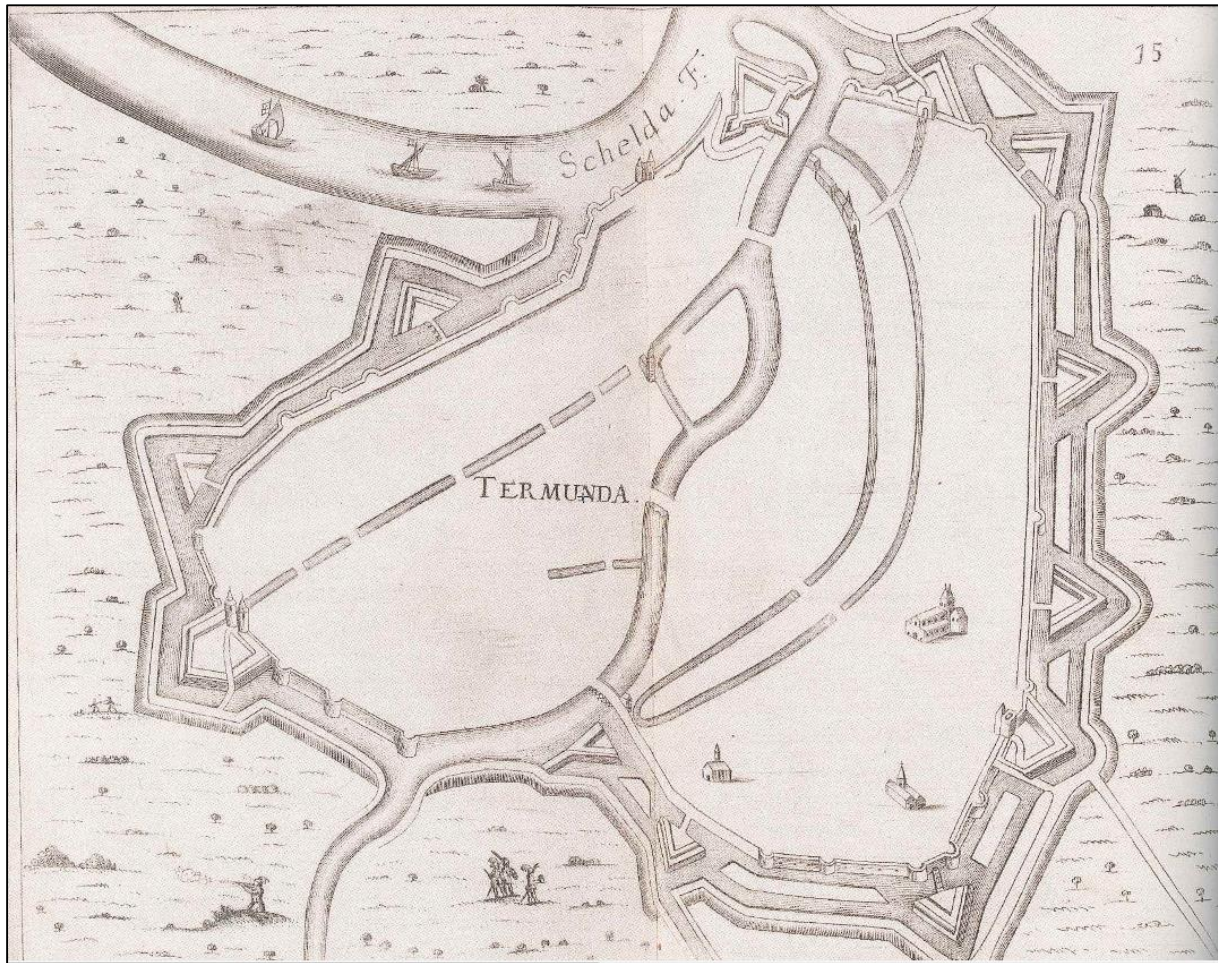

Plan 15: het begijnhof op de kaart 'De stad Dendermonde met hare Straten, Gestichten en Gebouwen ten jare 1641, Bernardus Josephus Cnops (ca. 1825)' (1:1, digitaal, 24/01/2017).⁴⁸

⁴⁸ DAUWE 2010.

Kaart van Termunda, Gerard Bouttats (ca.1673).

Op deze kaart wordt enkel de begijnhofkerk weergegeven. Voor het overige wordt voornamelijk gefocust op de vestingen en versterkingen rond de stad.

Plan 16: het begijnhof op de kaart van Termunda, Gerard Bouttats (ca.1673) (1:1, digitaal, 24/01/2017).⁴⁹

⁴⁹ DAUWE 2010.

Dendermonde en Avril 1682 voor Pierre Bedeau (ca. 1684)

Op deze kaart wordt het begijnhof eerder schematisch weergegeven. Zo wordt het begijnhofplein als een rechthoek afgebeeld. Ook worden – buiten de begijnhofkerk – geen details over de bebouwing afgebeeld.

Plan 17: het begijnhof op de kaart 'Dendermonde en Avril 1682 voor Pierre Bedeau (ca. 1684)' (1:1, digitaal, 24/01/2017).⁵⁰

⁵⁰ DAUWE 2010.

Plan de la Ville et fortifications de Termonde avec ses innondations, Louis François de Sermetz (ca. 1730)

Opvallend op deze kaart is de getrouwe weergaven van de infirmerie (noordwestelijke zijde van het begijnhof) en van de indeling van het begijnhofplein. Details van de verschillende begijnhofpanden worden niet weergegeven.

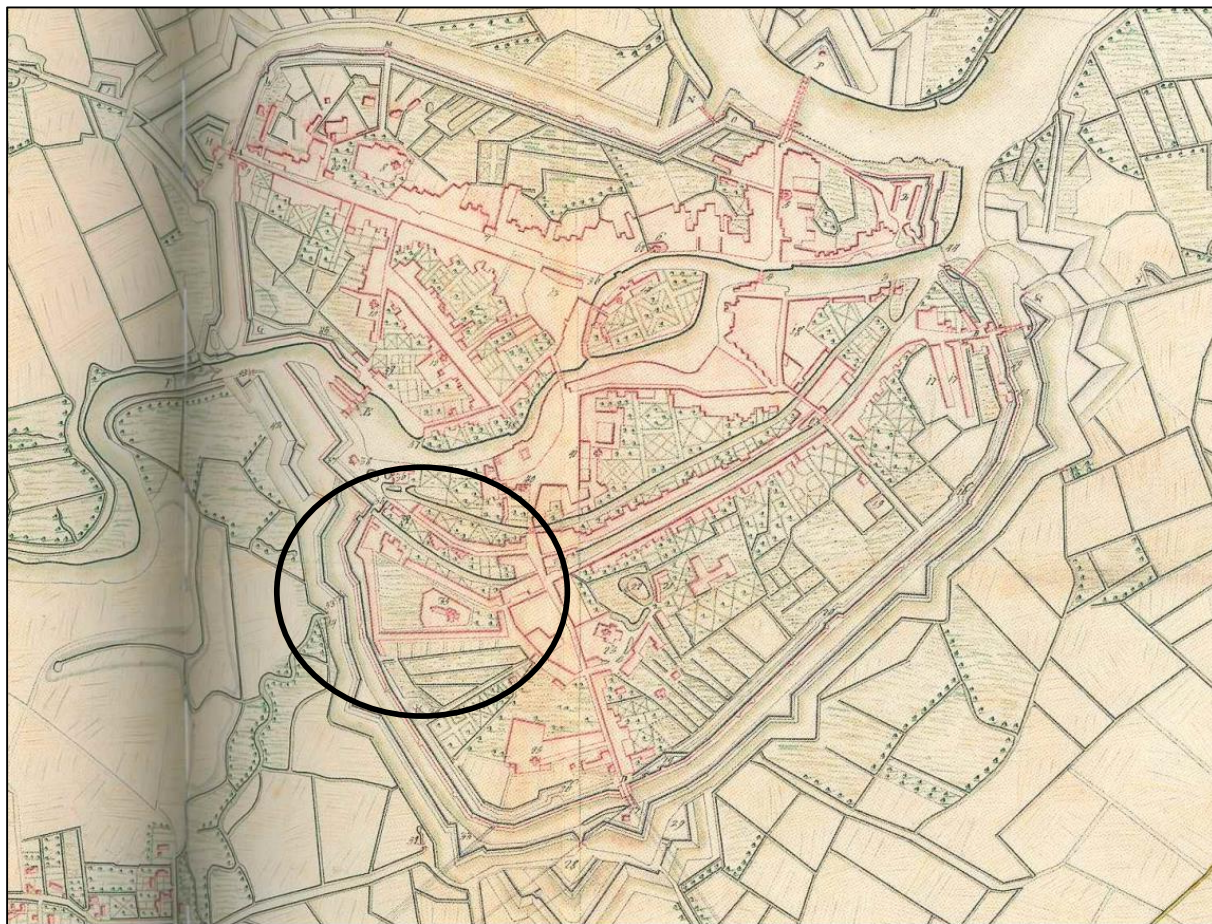

Plan 18: het begijnhof op het 'Plan de la Ville et fortifications de Termonde avec ses innondations, Louis François de Sermetz (ca. 1730)' (1:1, digitaal, 24/01/2017).⁵¹

⁵¹ DAUWE 2010.

Plan de la ville et attaque de Termonde (ca. 1750-1755)

Deze kaart biedt een erg schematische weergave van het begijnhof.

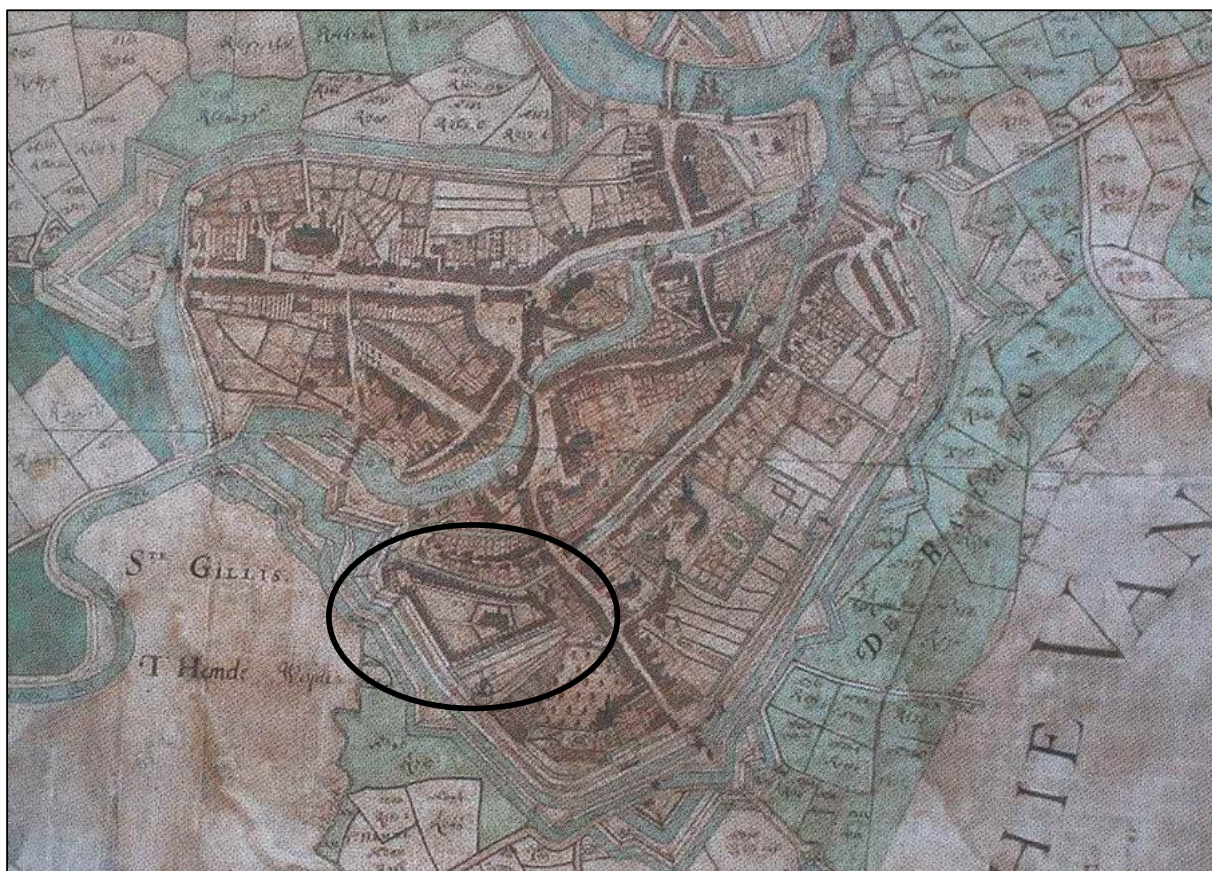

Plan 19: het begijnhof op het 'Plan de la ville et attaque de Termonde (ca. 1750-1755)' (1:1, digitaal, 24/01/2017).⁵²

⁵² DAUWE 2010.

Caerte figurative verthoonende de stadt ende 't vrij van Dendermonde, Benedictus Peelman (1764-1765)

Deze kaart biedt een erg schematische weergave van het begijnhof.

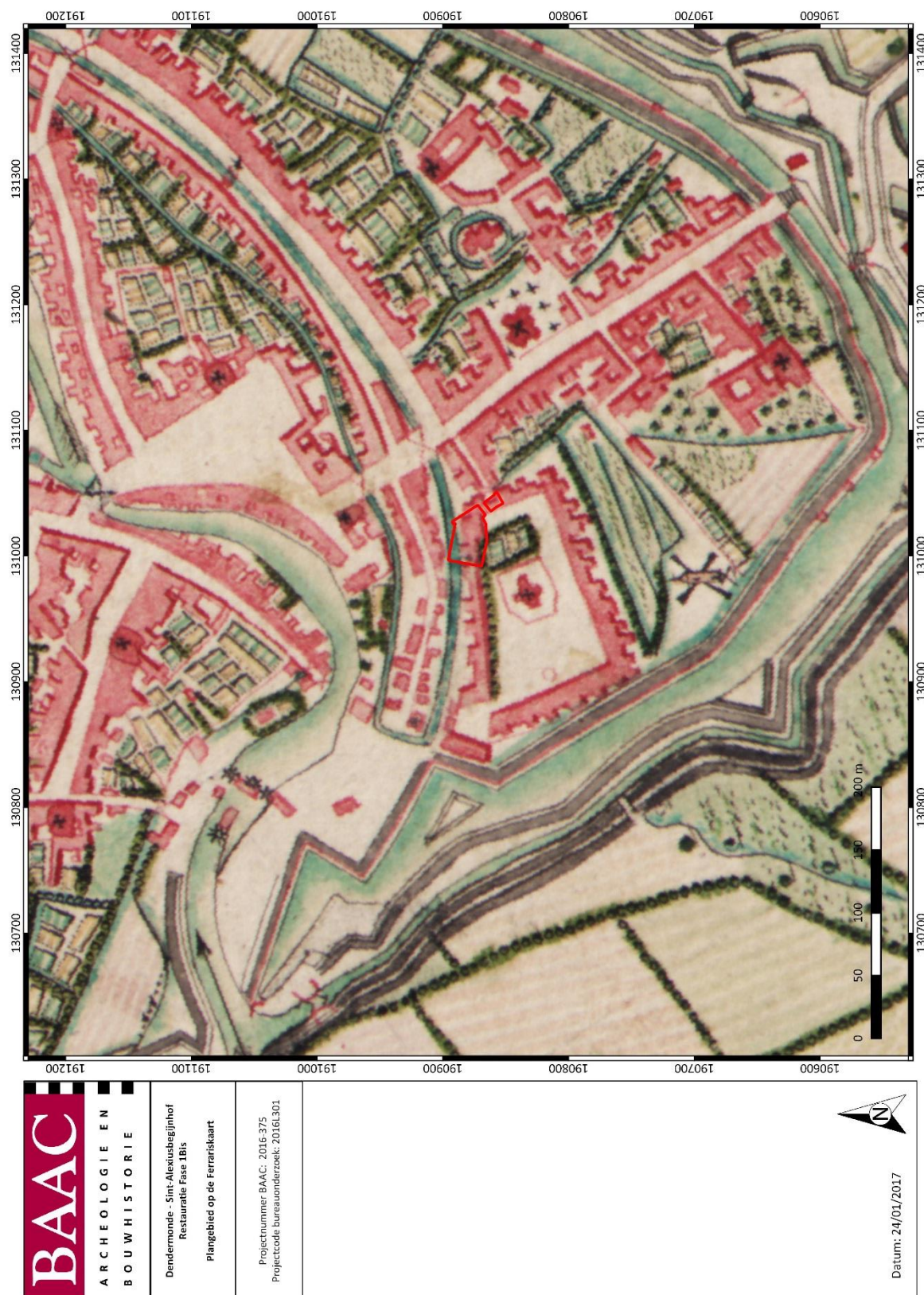

Plan 20: het begijnhof weergegeven op de 'Caerte figurative verthoonende de stadt ende 't vrij van Dendermonde, Benedictus Peelman (1764-1765)' (1:1, digitaal, 24/01/2017).⁵³

⁵³ DAUWE 2010

De Ferrariskaart (ca. 1770)

Deze kaart geeft een vrij natuurgetrouw beeld van de stad aan het einde van de 18^e eeuw. Het valt op dat de omgeving rond het begijnhof (ten zuiden van het begijnhof) nog steeds een vrij ruraal karakter had. Onmiddellijk ten zuiden van het begijnhof lag nog steeds een bleekweide en een staakmolen. Het begijnhof wordt vrij gedetailleerd weergegeven. De contouren van de verschillende begijnhofpanden worden eerder schematisch weergegeven. Binnen het begijnhof valt op dat de zone rond de begijnhofkerk en kerkhof ommuurd werd. Ten oosten van de kerk bevond zich nog een afgebakend perk. Het is onduidelijk hoe men dit moet interpreteren.

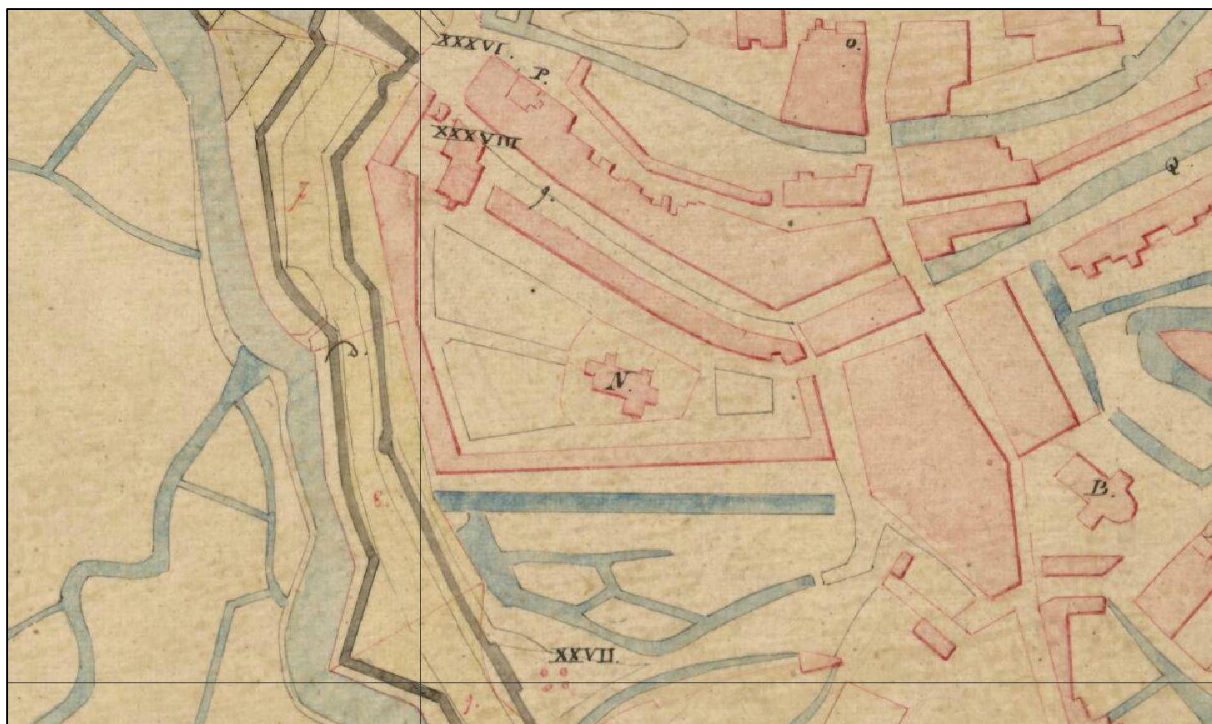
Plan 21: Plangebied op de Ferrariskaart (1:1, digitaal, 24/01/2017).⁵⁴

⁵⁴ GEOPUNT 2017b

Plan de Termonde, Militaire kaarten (1784).

Dit plan geeft een vrij gedetailleerd beeld van het begijnhof en de onmiddellijke omgeving. Zo wordt het begijnhofplein onderverdeeld in verschillende zones. Het is echter niet duidelijk wat de relevantie van deze onderverdelingen is. Voor het eerst wordt het gebouw van de infirmerie vrij gedetailleerd en als alleenstaand gebouw afgebeeld. Ook de begijnhofkerk wordt in detail weergegeven. De overige bebouwing wordt daarentegen eerder schematisch afgebeeld, zonder onderscheid tussen de verschillende panden. Ten zuiden van het begijnhof valt het complexe grachtensysteem op. De functie van dit systeem is onduidelijk. Mogelijk hoorde dit nog steeds bij de bleekweide. Ook de molen was nog steeds in gebruik.

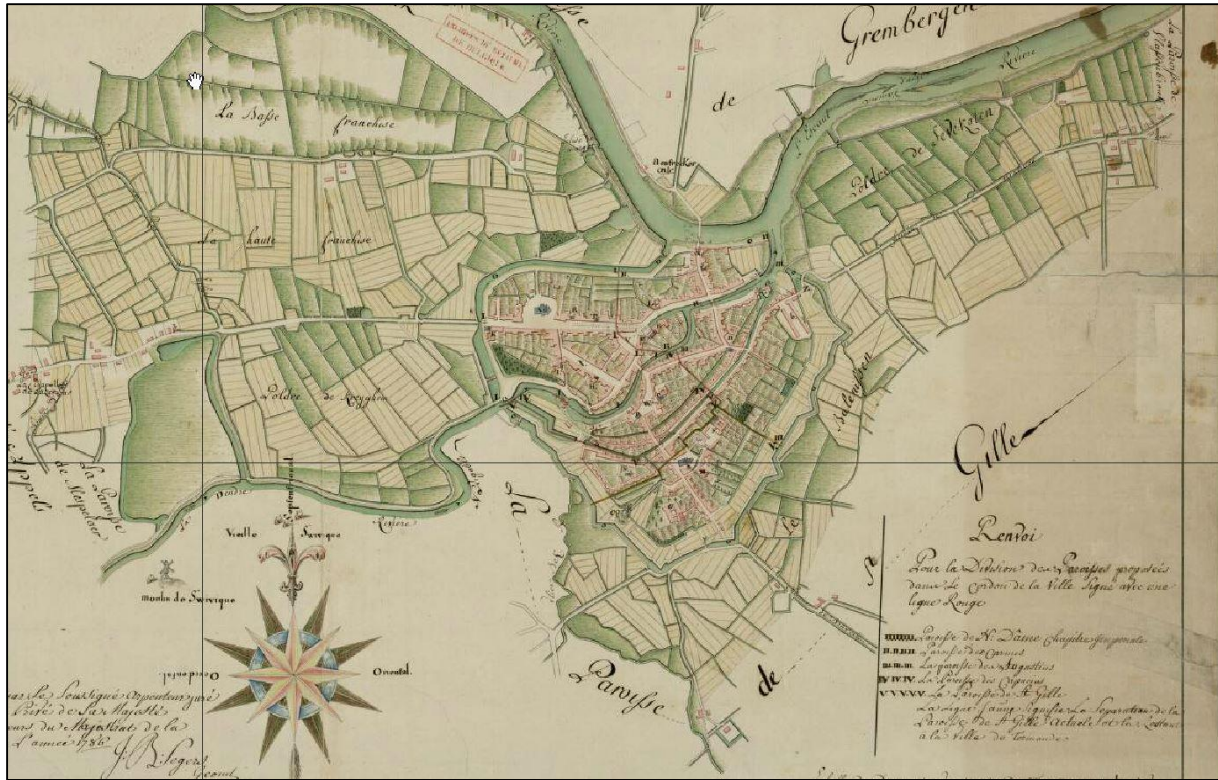

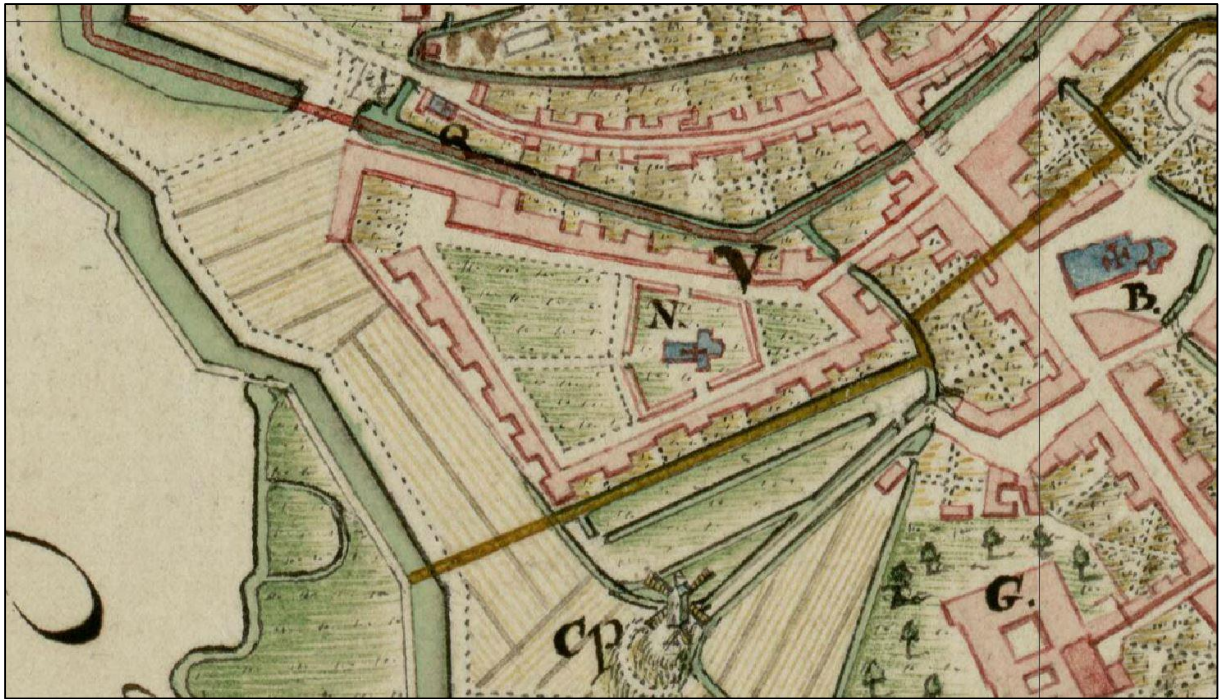
Plan 22: het begijnhof op het 'Plan de Termonde (1784)' (1:1, digitaal, 24/01/2017).⁵⁵

⁵⁵ DAUWE 2010.

Topografische kaart van de stad Dendermonde, opgemaakt door landmeter J.-B. Segers (1786)

Deze kaart toont het begijnhof nog steeds in een gedeeltelijk rurale omgeving, met staakmolen, graslanden en mogelijke bleekweiden. De zone ten oosten van het begijnhof maakt wel deel uit van het stedelijke weefsel van de toenmalige stad. Binnen het begijnhof valt op dat de zone rond de begijnhofkerk en kerkhof ommuurd werd (cf. Ferrariskaart).

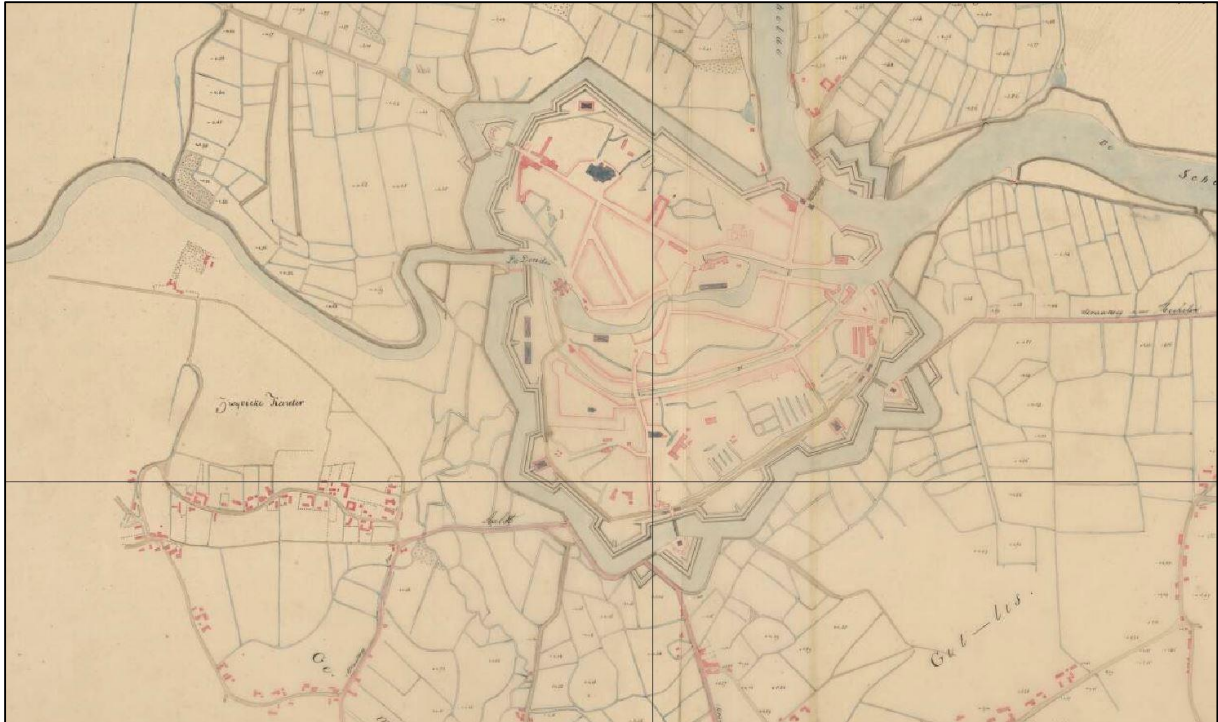

Plan 23: het begijnhof op de Topografische kaart van Dendermonde van J.B. Segers (1786) (1:1, digitaal, 24/01/2017).⁵⁶

⁵⁶ DAUWE 2010.

Plan van Dendermonde (militaire kaarten) (ca. 1820)

Deze kaart is in eerste plaats gericht op de omwallingen en versterkingen rond Dendermonde. De bebouwing in de stad wordt slechts beperkt weergegeven. De gebouwen van het begijnhof worden niet gedetailleerd afgebeeld. Enkel de algemene contouren van de panden, de infirmerie en de kloosterkerk.

Plan 24: het begijnhof op het 'Plan van Dendermonde uit ca. 1820' (1:1, digitaal, 24/01/2017).⁵⁷

⁵⁷ DAUWE 2010

Termonde, Gratia (1845)

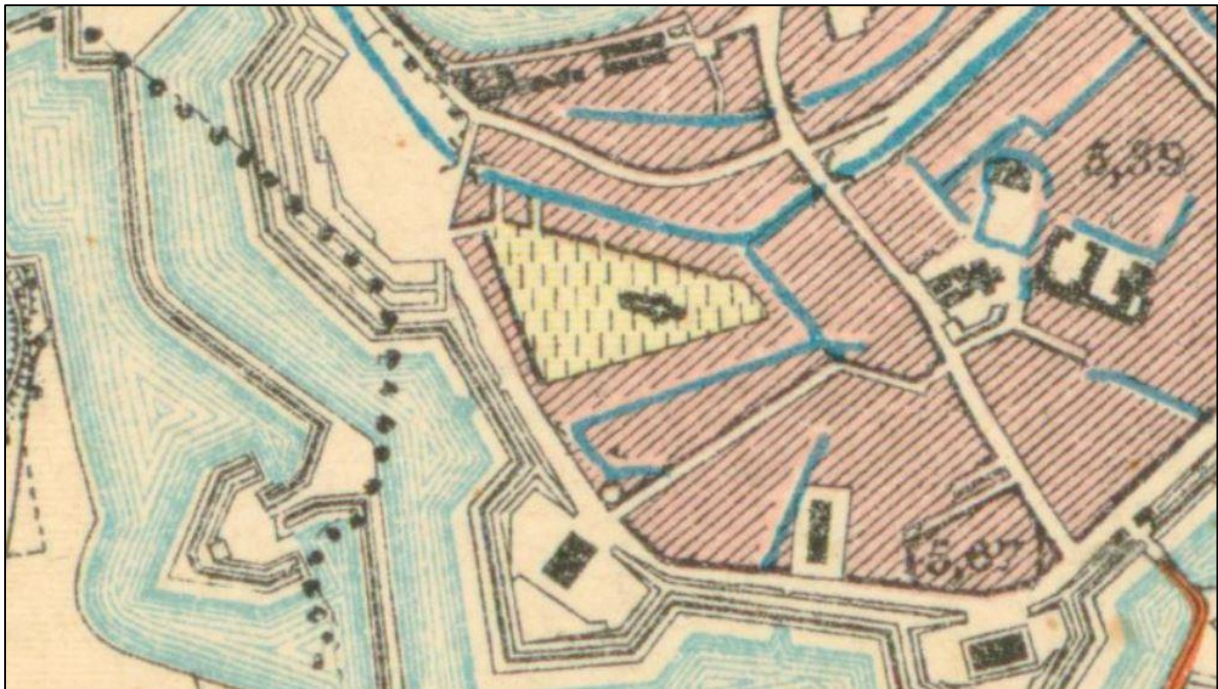
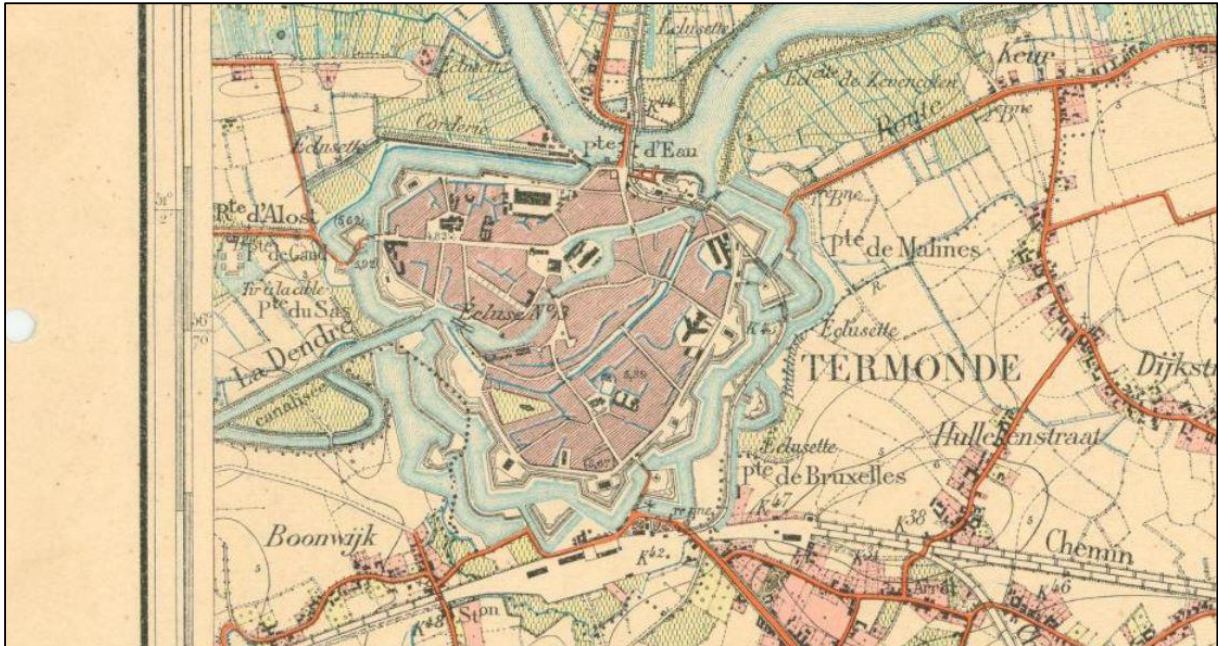
Deze kaart biedt een erg schematische weergave van het begijnhof.

Plan 25: het begijnhof op de kaart 'Termonde, Gratia (1845)' (1:1, digitaal, 24/01/2017).

*Topografische kaart van België op schaal 1:20.000 (1892), Termonde XXIII.1.*⁵⁸

Deze gedetailleerde topografische kaart toont het begijnhof in een sterk verstedelijkt gebied. De weergave van het begijnhof zelf is niet erg gedetailleerd en verschilt amper van oudere kaarten.

Plan 26: het begijnhof op de 'Topografische kaart van België op schaal 1:20.000 (1892), Termonde XXIII.1.' (1:1, digitaal, 24/01/2017).⁵⁹

⁵⁸ DAUWE 2010.

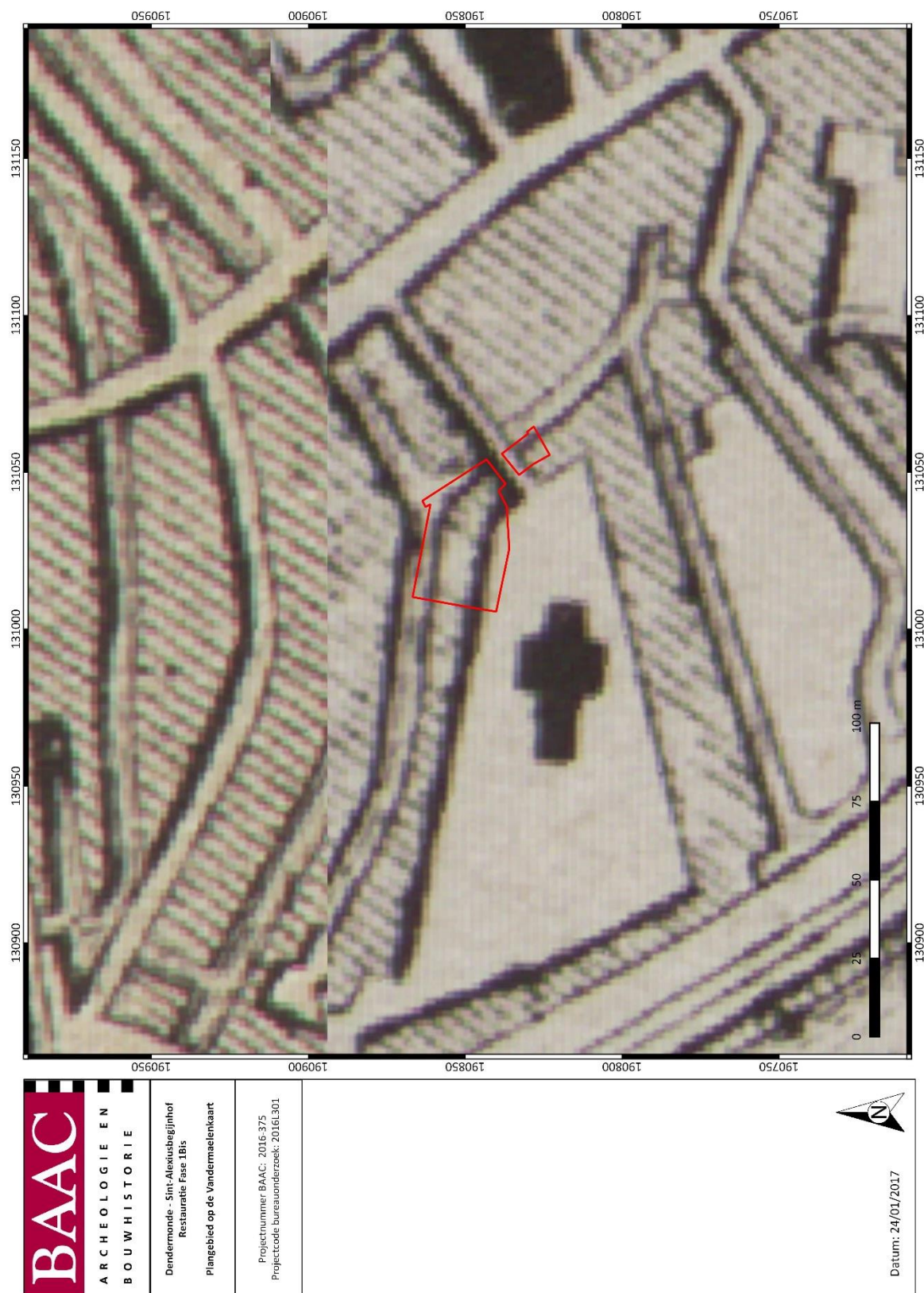
⁵⁹ DAUWE 2010.

1.3.4.1 Vandermaelen (1846-1854)

Een volgende bron zijn de Vandermaelenkaarten, die gemaakt zijn door Philippe Vandermaelen. Zijn gedetailleerde (schaal 1:20.000) *Carte topographique de la Belgique* is tussen 1846 en 1854 gemaakt en bestaat uit 250 folio's.⁶⁰

Deze kaart biedt een erg schematische weergave van het begijnhof, zonder details over de individuele begijnhofpanden.

⁶⁰ GEOPUNT 2017f

Plan 27: Plangebied op de Vandermaelenkaart (1:1, digitaal, 24/01/2017).⁶¹

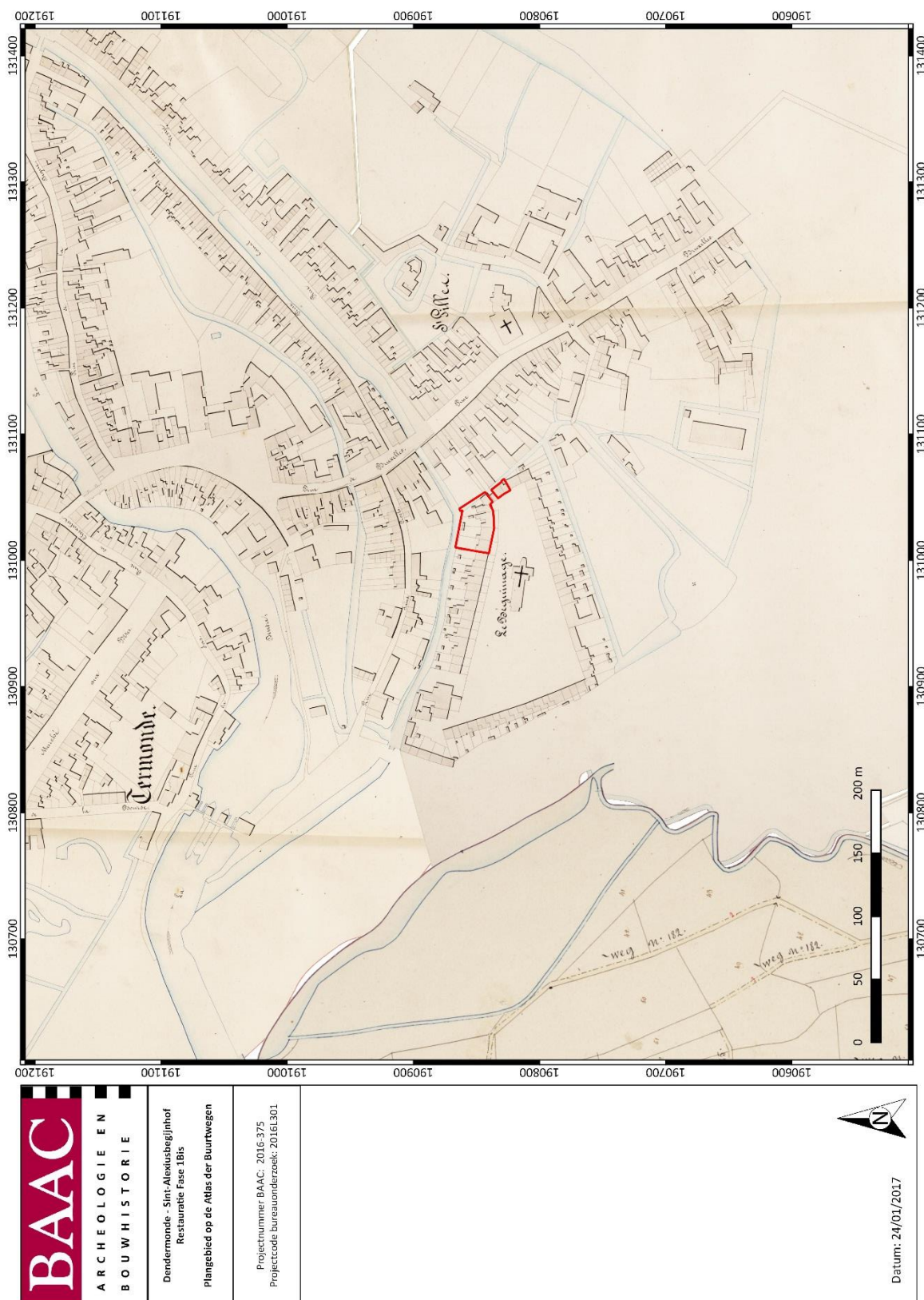
⁶¹ GEOPUNT 2017c

1.3.4.2 *Atlas der Buurtwegen (1843-1845)*

Een andere 19^e -eeuwse kadasterkaart is de Atlas der Buurtwegen. Deze atlas werd opgemaakt in opdracht van de wetgever en had als doel om ondubbelzinnig aan te duiden welke kleine wegen een openbaar karakter hadden. Per toenmalige gemeente werd een atlas opgemaakt, met uitzondering van een aantal stadskernen.⁶²

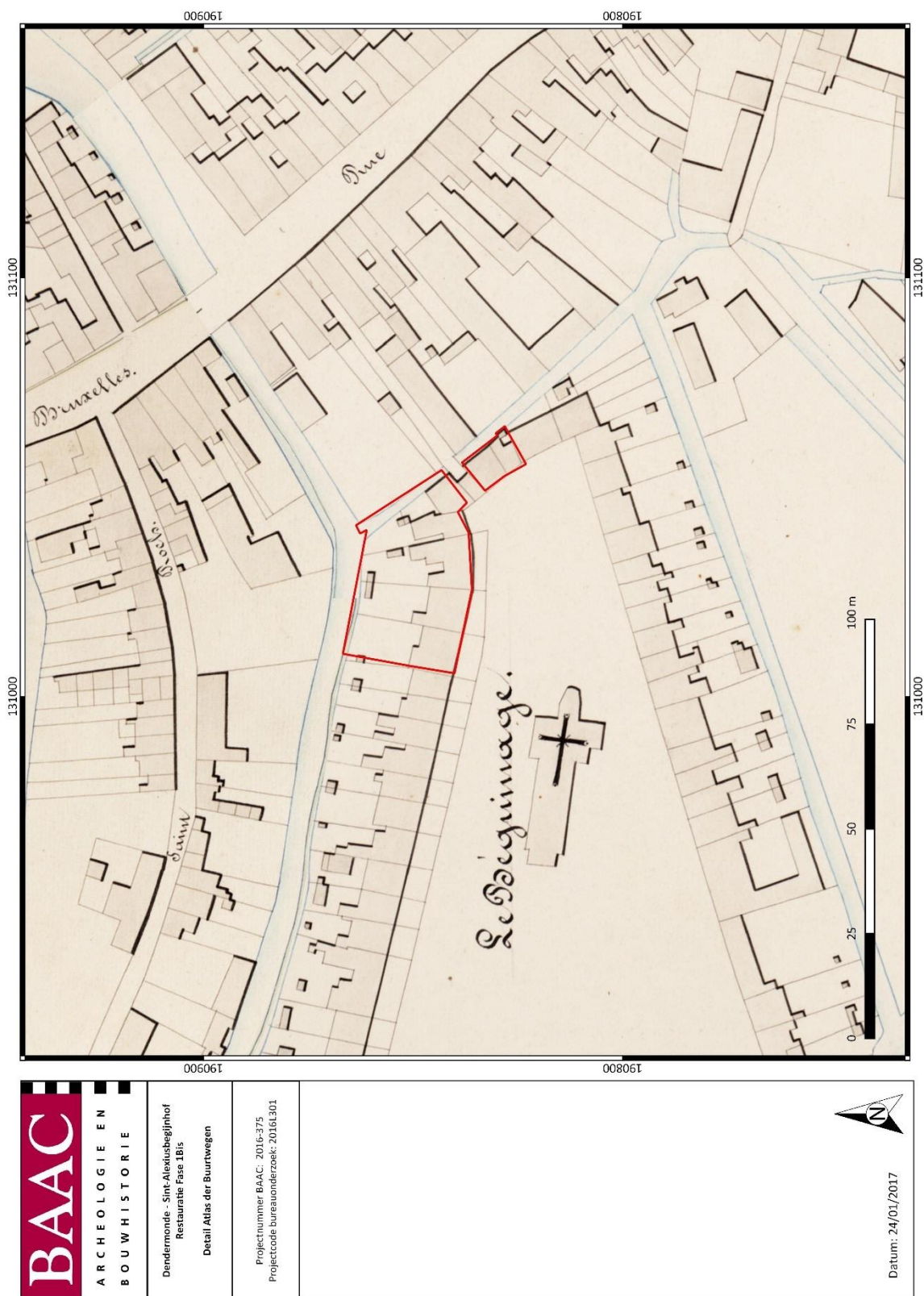
Deze kaart geeft in detail de verschillende begijnhofpanden weer. Zoals te verwachten vertoont de toenmalige bebouwing amper verschillen met de huidige bebouwing. In de omgeving van het begijnhof valt op dat de stadsomwalling met bastions niet worden weergegeven. Deze militaire zones mochten immers niet op een kaart worden afgebeeld. Recentere kaarten (zie hieronder) tonen de omwallingen immers wel. Ook was de omgeving net ten zuiden van het begijnhof nog steeds niet sterk verstedelijkt.

⁶² GEOPUNT 2017e

Plan 28: Plangebied op de Atlas der Buurtwegen (1:1, digitaal, 24/01/2017).⁶³

⁶³ GEOPUNT 2017a

Plan 29: detail van het onderzoeksterrein op de Atlas der Buurtwegen.⁶⁴

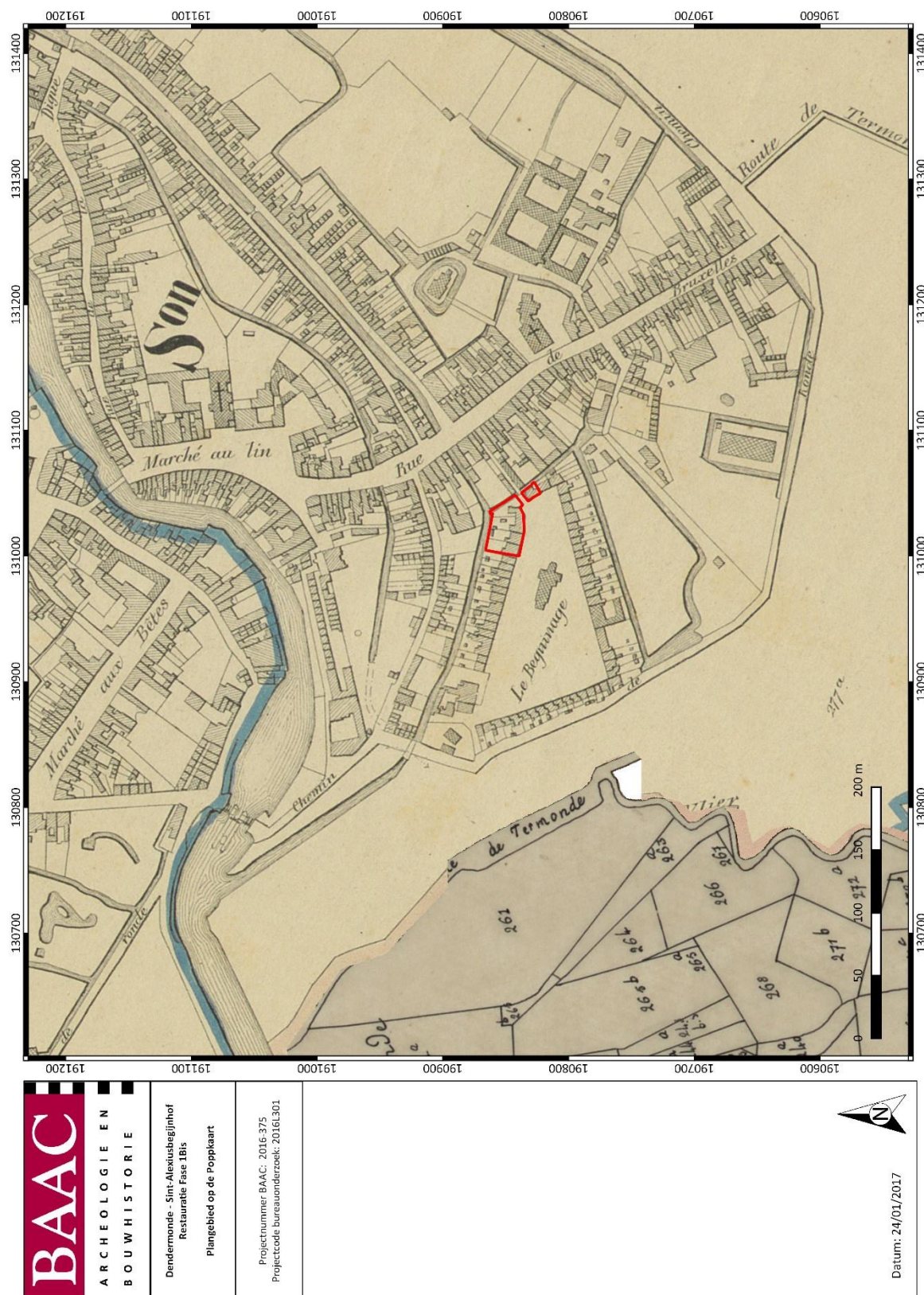
⁶⁴ GEOPUNT 2017a.

1.3.4.3 Popp (1842-1879)

De Poppkaarten zijn het levenswerk van Philippe-Christian Popp (1805-1879). Van 1842 tot aan zijn dood in 1879 werkte hij aan zijn atlas. Ongeveer alle gemeenten van de toenmalige provincies Brabant, Henegouwen, Luik, Oost- en West-Vlaanderen had hij getekend en gedrukt.⁶⁵

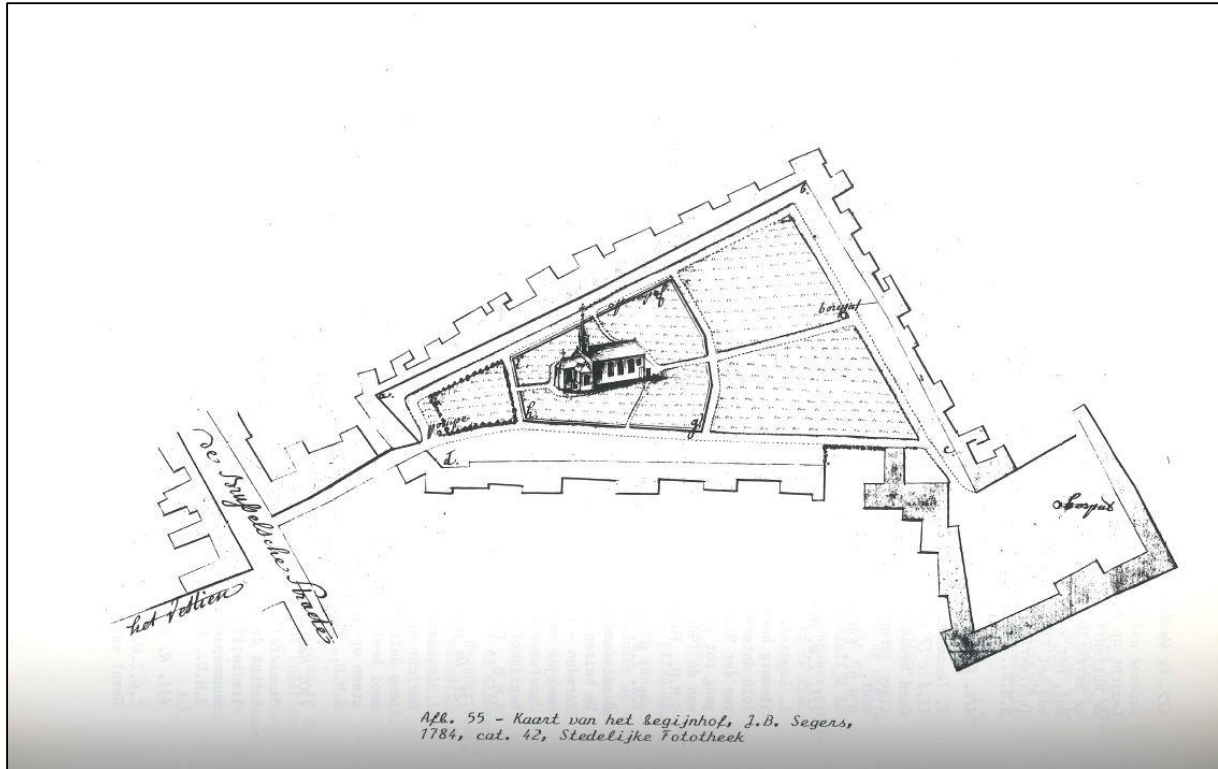
De situatie op deze kaart is vrijwel identiek aan deze op de Atlas der buurtwegen.

⁶⁵ KONINKLIJKE BIBLIOTHEEK VAN BELGIË 2016

Plan 30: Plangebied op de Poppkaart (1:1, digitaal, 24/01/2017).⁶⁶⁶⁶ GEOPUNT 2017d

1.3.5 Iconografische bronnen

Uit de 18^e tot vroege 20^e eeuw zijn enkele iconografische bronnen over het begijnhof gekend. Deze geven een eerder illustratief beeld van de bebouwing en de bewoning op het begijnhof in deze periode en zijn niet steeds even waarheidsgetrouw. Daarenboven worden vaak enkel nog bestaande begijnhofpanden weergegeven. Enkel de begijnhofkerk en de infirmerie werden na deze periode grondig herbouwd of heringericht.

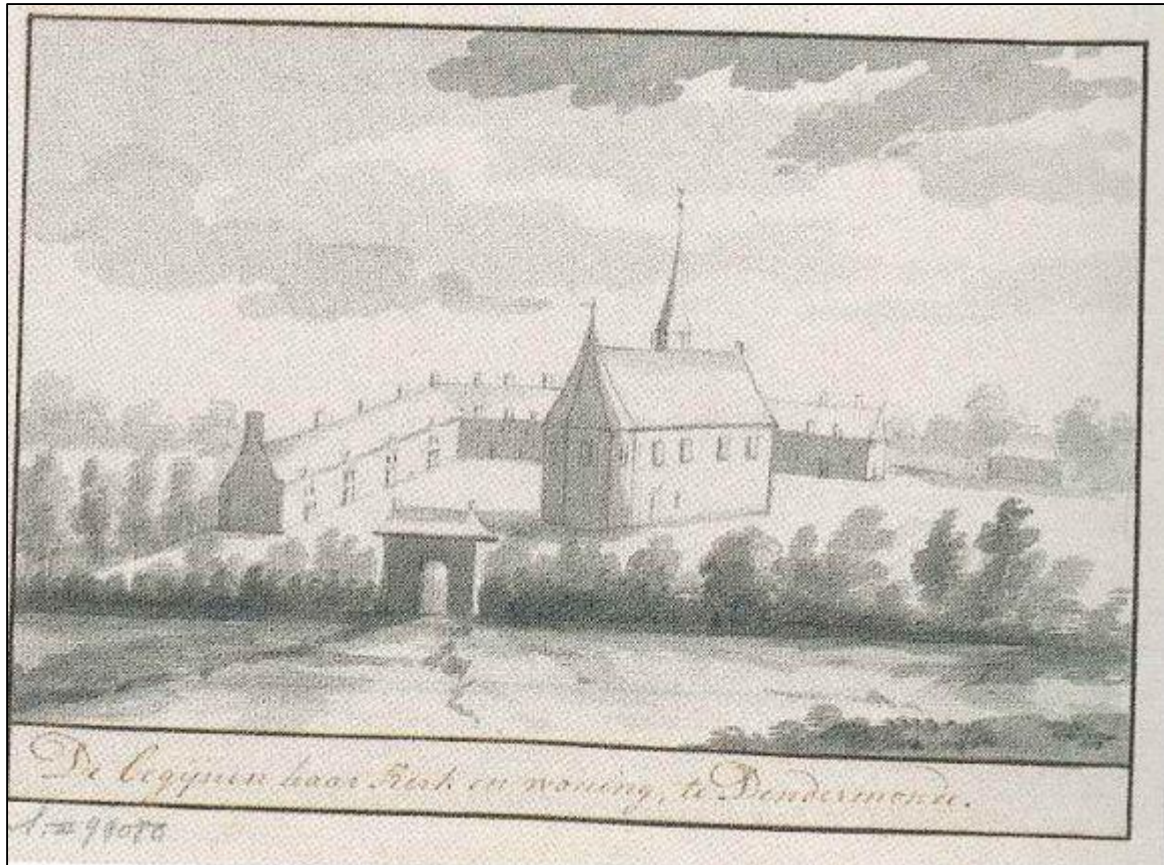

Figuur 17: kaart van het begijnhof, J.B. Segers (1784).

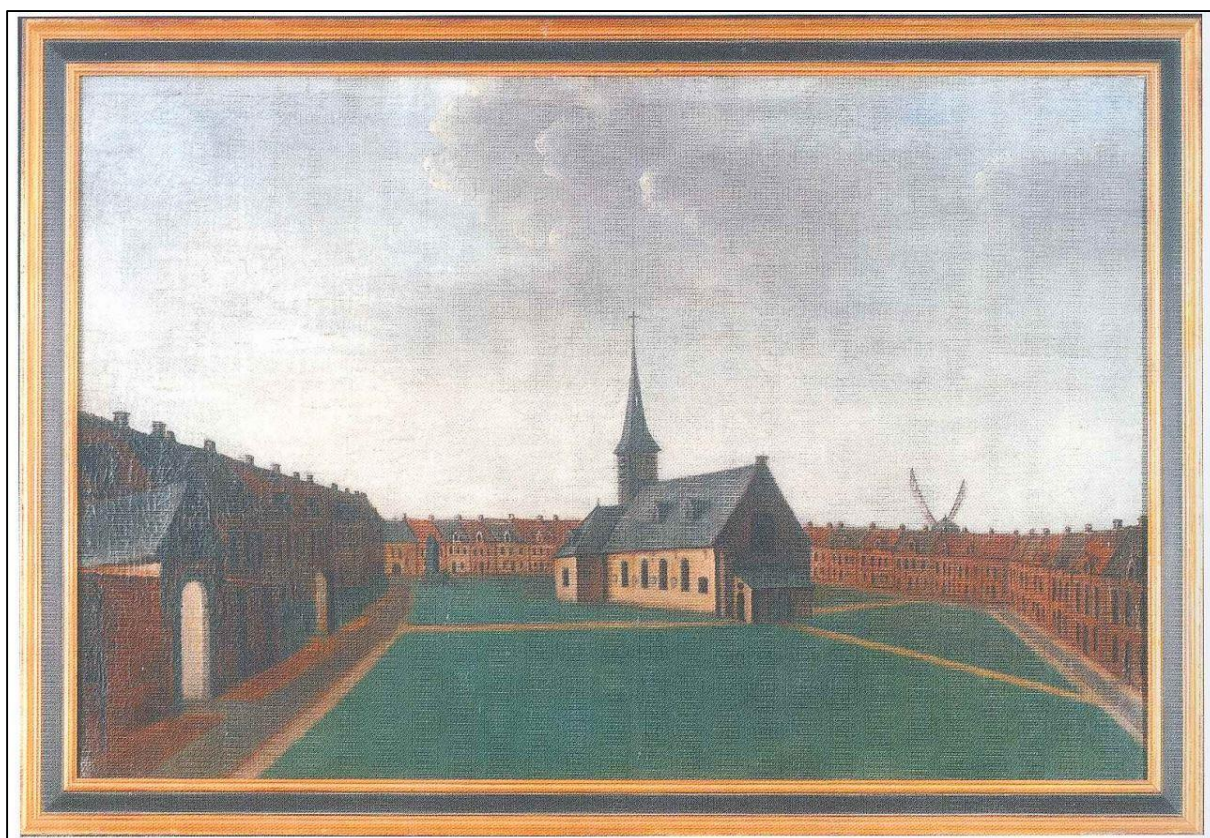
Figuur 18: Het begijnhof door Andries Schoenmaker (ca. 1730).⁶⁷

⁶⁷ DAUWE 2010, fig.484.

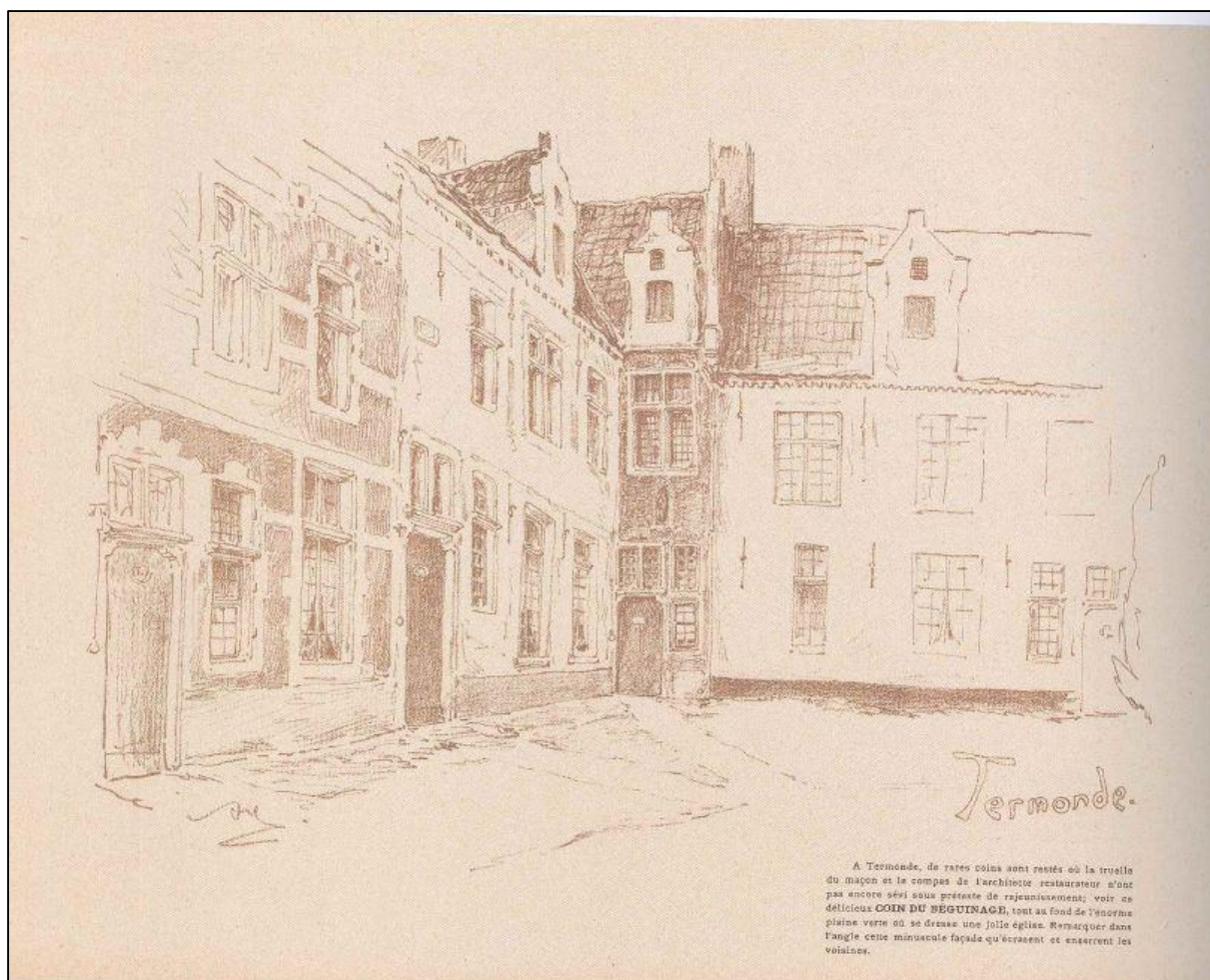
Figuur 19: het begijnhof, anoniem (ca. 1735).⁶⁸

⁶⁸ DAUWE 2010, fig.485.

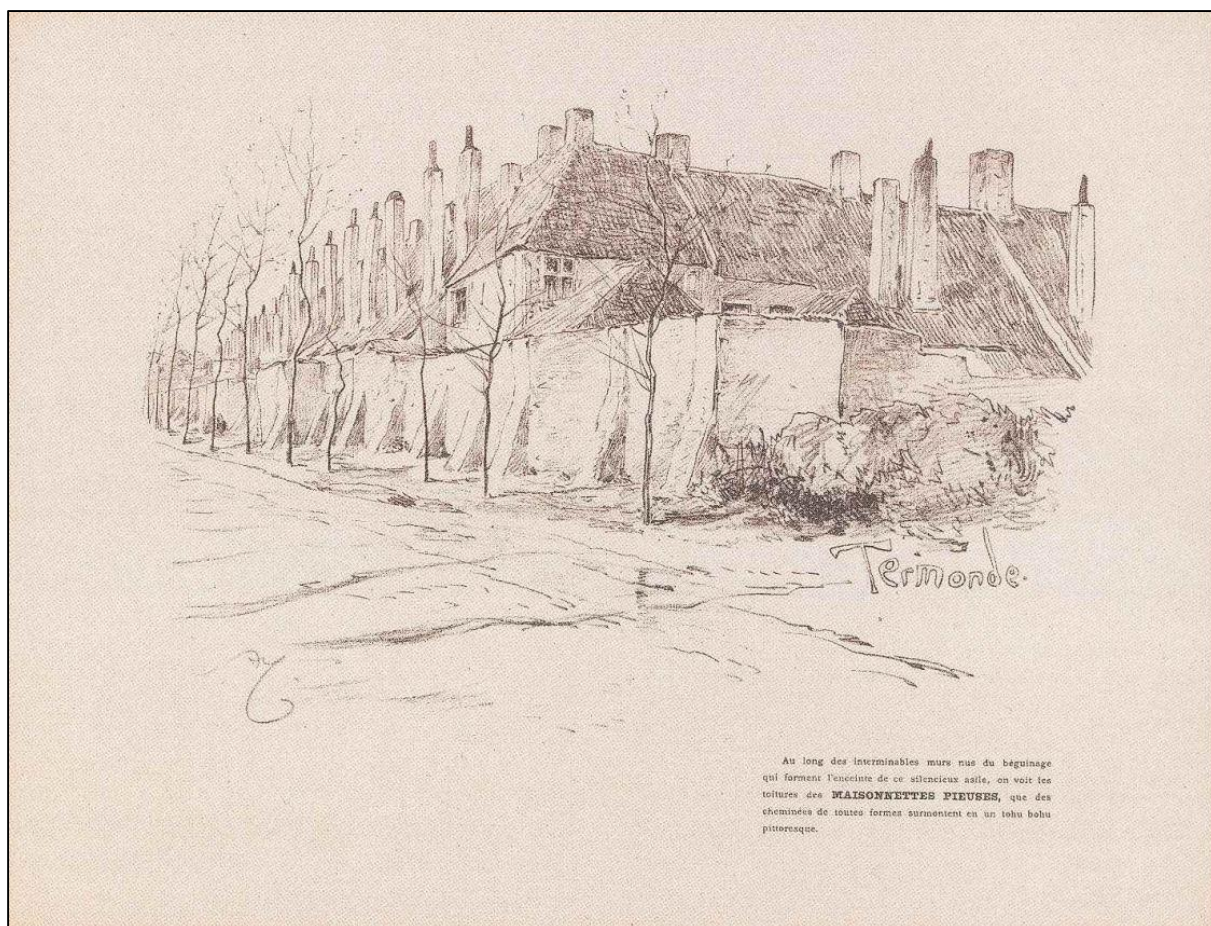
Figuur 20: het begijnhof in de 19e eeuw, anoniem (2de kwart van de 19e eeuw).⁶⁹

⁶⁹ DAUWE 2010, fig.487.

Figuur 21: Termonde, coin de béguinage, Armand Heins (1901).⁷⁰

⁷⁰ DAUWE 2010, fig.489.

Figuur 22: Termonde, Maisonnettes pieuses, Armand Heins (1901).⁷¹

⁷¹ DAUWE 2010, fig.490.

1.3.6 Archeologisch kader

1.3.6.1 De Centrale Archeologische Inventaris

De Centrale Archeologische Inventaris (CAI) is een databank van archeologische vindplaatsen in Vlaanderen. Dit overheidsinstrument helpt ons om een inschatting te maken over het archeologisch potentieel van het plangebied.

Voor het plangebied zelf valt volledig binnen het begijnhof van Dendermonde (id. 1152).⁷² Rondom het projectgebied werd een aantal meldingen teruggevonden (Tabel 1).

Tabel 1: Archeologische waarden in de CAI in de onmiddellijke omgeving van het plangebied.⁷³

CAI-NUMMER	OMSCHRIJVING
20038	DENDERMONDE - STADSMUREN-NOORDLAAN (CARTOGRAFIE)
1181	DENDERMONDE – GROTE SCHELDEBRUG; LATE ME (CARTOGRAFIE)
1220	DENDERMONDE – VEERPOORT; VOLLE ME (CARTOGRAFIE)
20183	DENDERMONDE – AU PORT/SPAANS KASTEEL ⁷⁴
1259	DENDERMONDE – WEESHUIS; 17 ^E EEUWS WEESHUIS, AFGEBOKEN IN DE 19 ^E EEUW (CARTOGRAFIE) ⁷⁵
1196	DENDERMONDE – ONZE-LIEVE-VROUWEKERK; VOLMIDDELEEUWSE KERK EN KERKHOF (GERUIMD IN 1784) ⁷⁶
1247	DENDERMONDE – SINT-BLASIUSGASTHUIS; LATE ME (CARTOGRAFIE) ⁷⁷
1193	DENDERMONDE – OPENBARE STEDELIJKE BIBLIOTHEEK ⁷⁸
30006	DENDERMONDE – DSC KLINIEK; ONBEPAALED GEBOUWPLATTEGRONDEN, FUNDERINGEN, AARDEWERK ⁷⁹
30000	DENDERMONDE – KERKSTRAAT-KERKGRACHT; OVERBLIJFSELEN NOORDELIJKE EN ZUIDELIJKE GRACHTMUREN VAN DE KERKGRACHT, LATE ME ⁸⁰
1179	DENDERMONDE – SAS; SLUIS (LATE ME), INDUSTRIËLE STAAKMOLEN (17 ^E EEUW) (CARTOGRAFIE) ⁸¹
1189	DENDERMONDE – BELFORT; LAKENHALLE (1350) EN BELFORT (1377), TEGENWOORDIG UNESCO WERELDERFGOED ⁸²

⁷² CAI 2017

⁷³ CAI 2017

⁷⁴ Zie verder.

⁷⁵ DHANENS 1961, p.221; PEE 2003, pp.5–17.

⁷⁶ DAUWE 1985, pp.32–33; STROOBANTS 1983, pp.45–46; DHANENS 1961, pp.41–159.

⁷⁷ PEE 2003, pp.5–17; DHANENS 1961, pp.211–215; STROOBANTS 2007, pp.3–5.

⁷⁸ Zie verder.

⁷⁹ VERLAECKT 1999, p.43; STROOBANTS et al. 1981, p.199.

⁸⁰ STROOBANTS 1983, pp.45–46; STROOBANTS 1990, 13; BOSTEELS 1992, pp.5–61.

⁸¹ PEE 2006, p.116; STROOBANTS 2005, pp.87–92; DAUWE 1985, pp.62–67; DHANENS 1961, p.229.

⁸² VERDONCK & DECEUNINCK 2012; DHANENS 1961, pp.19–33.

1153	DENDERMONDE – AUGUSTIJNENKLOOSTER; KLOOSTER DAT OPKLIMT TOT DE 14 ^E EEUW (WERFCONTROLE), HUIDIGE GEBOUW KLIMT OP TOT DE 17 ^E EEUW ⁸³
1222	DENDERMONDE – MECHELSE POORT; VERDEDIGINGSPOORT; LATE ME (CARTOGRAFIE) ⁸⁴
20155	DENDERMONDE – GANZENVELD; 19 ^E EEUWSE TEXTIELFABRIEK, KLIMT MOGELIJK OP TOT DE 18 ^E EEUW (CARTOGRAFIE) ⁸⁵
1225	DENDERMONDE – NIEUWE KAZERNE; RESTANTEN VAN VERSCHILLENDE OPEENVOLGENDE KAZERNES (VANAF 17 ^E EEUW); ONBEPAALE KUILEN EN GRACHTSTRUCTUREN (14 ^E – 16 ^E EEUW) ⁸⁶
1246	DENDERMONDE – PRINSENHOF/KAPUCIJNENKLOOSTER; KLOOSTER DAT OPKLIMT TOT DE 16 ^E EEUW; MOGELIJK BURCHT VAN DE ‘HEREN VAN DENDERMONDE’ (LATE ME) ⁸⁷
1210	DENDERMONDE – BEGIJNHOF-INFIRMERIE
1177	DENDERMONDE – BEGIJNHOF-HEILIG APOSTELENHUISJE
1152	DENDERMONDE – SINT-ALEXIUSBEGIJNHOF, UNESCO WERELDERFGOED
31984	DENDERMONDE – ABDIJ MARIA TROON ⁸⁸
20018	DENDERMONDE – KERKHOF SINT-GILIS-BINNEN; MEERDERE VLAKGRAVEN, PROEFONDERZOEK IN 1980 EN 1986 (LATE ME); KERK (LATE ME) ⁸⁹
30005	DENDERMONDE – PASTORIE; PASTORIJ MET WALGRACHT UIT DE 12 ^E – 14 ^E EEUW ⁹⁰
1151	DENDERMONDE – ONZE-LIEVE-VROUWKLOOSTER; 13 ^E EEUWS KLOOSTER, PPORTGEBOUW, GAANDERIJ EN WOONVLEUGEL (17 ^E – 18 ^E EEUW); ENKELE VLAKGRAVEN (LATE ME) ⁹¹
1252	DENDERMONDE – KLOOSTER VAN DE MARICOLEN ⁹²

⁸³ PEE 2003, pp.5–17; VERLAECKT 1999, p.43; DHANENS 1961, pp.201–202.

⁸⁴ DHANENS 1961, pp.8–12.

⁸⁵ Taelman & Urmel 2008

⁸⁶ HEYVAERT 2012; DHANENS 1961, p.15; DAUWE 1985, pp.80–83; Taelman & Urmel 2008.

⁸⁷ PEE 2003, pp.5–17; DHANENS 1961, pp.200–201.

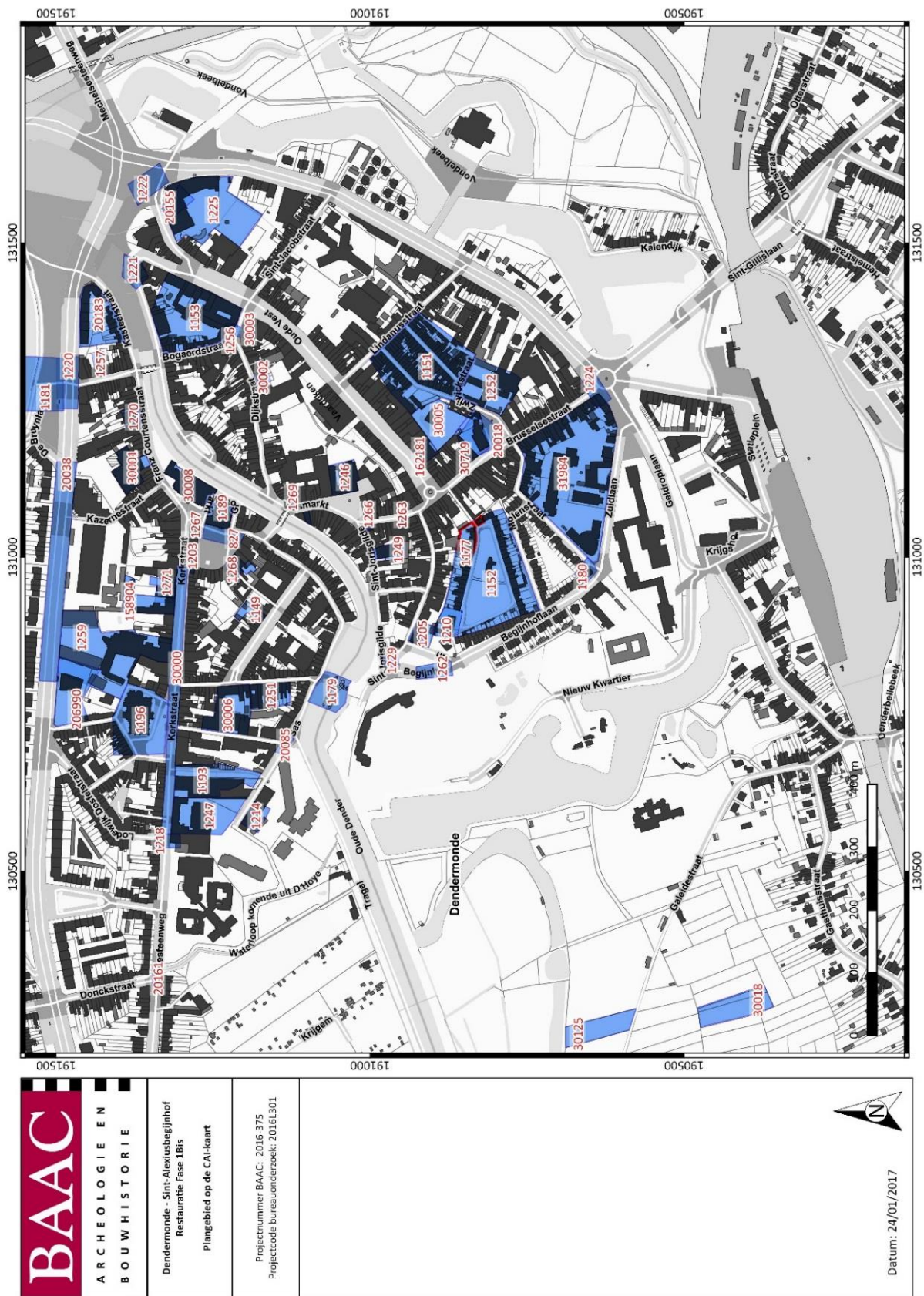
⁸⁸ Zie verder.

⁸⁹ STROOBANTS et al. 1981, p.197; STROOBANTS 1987, p.60

⁹⁰ STROOBANTS et al. 1981, pp.197–199; STROOBANTS 1981, pp.41–42

⁹¹ STROOBANTS 1983, pp.45–46; VELLEMAN 2005; STROOBANTS & PEE 1981; STROOBANTS et al. 1981, p.191; DHANENS 1961, pp.215–216; STROOBANTS 1983, pp.45–46; STROOBANTS 1982, pp.52–53; STROOBANTS 1984, p.51.

⁹² Zie verder.

Plan 32: Plangebied en omgeving op de CAI-kaart (1:1, digitaal, 24/01/2017).⁹³

1.3.6.2 Ander archeologisch onderzoek in Dendermonde⁹⁴

Dendermonde Grote Markt

In het kader van de heraanleg van het stadsplan tussen 2002 en 2003 werd de Grote Markt vrijwel volledig opgegraven. De oudste resten die werden teruggevonden gingen terug tot de 9^e en 10^e eeuw. Het ging vooral om grachtbeschoeiingen. Daarnaast werd de begraafplaats aangesneden die bij de eigenkerk van de burchtheren van Dendermonde hoorde. Hier werden een paar tiental begravingen onderzocht, waarvan het hout en de beenderresten in de kleigrond perfect bewaard waren. Deze resten waren te dateren in de volle middeleeuwen (11^e-12^e eeuw).⁹⁵

Dendermonde Nieuwe bibliotheek

Enkele jaren geleden werden sporen van het rijke Dendermondse ambachtsleven ontdekt op de site van de nieuwe bibliotheek. Het ging om laat- en post-middeleeuwse leerlooierskuipen.⁹⁶

Dendermonde Mariatroon Pestkerkhof

Recent werden bij opgravingen door Anthea nv in samenwerking met de universiteit van Bordeaux op de site van abdij Maria Troon grachtstructuren teruggevonden die teruggaan tot de 10^e eeuw. De opgravingsresultaten getuigden ook van het intensief gebruik van deze plaats in de 14^e eeuw. De opvallendste vondst op deze site betroffen verschillende inhumaties, waaronder een aantal collectief. Deze konden in verband gebracht worden met een pestepidemie tussen 1579 en 1594. Het betreft hier het oudste pestkerkhof dat tot nog toe in West-Europa werd ontdekt. De site bevindt zich slechts op een boogscheut van het begijnhof, waar in deze periode ook pestslachtoffers zouden begraven zijn.⁹⁷

Dendermonde Mariatroon (Fase II)

Tijdens een tweede fase van het onderzoek op de site van het Mariatroon rusthuis, werden restanten die opklimmen tot de 13^e – 14^e eeuw blootgelegd. Het gaat onder andere over enkele greppels en beerkuilen. Deze vaak erg rijke sporen worden geassocieerd met de eerste ontwikkeling van *Het Laar*, dat in deze periode binnen de omwalling van de stad opgenomen werd. Het oudste muurwerk wordt geassocieerd met de eerste kloostergebouwen (klooster van de Birginitessen). Deze spaarzame sporen kunnen echter niet aan een bepaalde kloosterstructuur toegewezen worden. Veel van de sporen bij dit oudste klooster werden vermoedelijk vernietigd tijdens de bouw van een tweede klooster (het klooster van de Maricolen).⁹⁸

1.3.6.3 Archeologisch onderzoek binnen het begijnhof

In 1987 werd binnen het kader van kleinschalige restauratiewerken door de WAM een archeologisch onderzoek naar de infirmerie van het begijnhof uitgevoerd. Tijdens dit onderzoek werden onder andere twee beerputten blootgelegd. Beide structuren werden tussen de 18^e en de 19^e eeuw gedateerd.⁹⁹

⁹³ CAI 2017

⁹⁴ Zie ook HEYVAERT 2016, pp.17–19.

⁹⁵ BUYSE e.a. 2007, p. 30-35.

⁹⁶ VERVOORT s.d.

⁹⁷ <http://cai.erfgoed.net/cai/locatie.php?l=31984&p=a>

⁹⁸ VERVOORT 2017, pp.194–195.

⁹⁹ STROOBANTS 1988, pp.64–65

In het kader van geplande infrastructuurwerken op het begijnhofplein, werden in 2013 twee kleine zones binnen het begijnhof opgegraven. Deze zones situeerden zich ter hoogte van de toegangspoort en net naast de begijnhofkerk. Het onderzoek leverde vondsten op die de volledige zeven eeuwen geschiedenis van het begijnhof overspannen. Aan de toegang werden sporen van middeleeuwse achtererfstructuren, vloerniveaus en de resten van de binnenpoort teruggevonden. Een kleine afvalcontext bood enig zicht op het leven van de poortieressen, die naast de poort woonden.¹⁰⁰

Op de bleekweide net naast de begijnhofkerk ging het om een groot aantal begravingen, die waarschijnlijk kunnen worden gedateerd op het einde van de 16^e eeuw. Mogelijk gaat het onder andere om pestslachtoffers. Samen met andere vondsten intra muros lijkt deze opgraving een tipje van de sluier op te lichten omtrent de situatie van Dendermonde tijdens de godsdienstoorlogen. De recente ontdekkingen wijzen er allen op dat de Dendermondenaren het toen hard te verduren hadden. Verder werden ook enkele kuilen onderzocht met afbraakpuin uit de 18^e eeuw.¹⁰¹

¹⁰⁰ HEYVAERT 2016, p.117.

¹⁰¹ HEYVAERT 2016, p.117.

1.3.7 Bouwhistorisch terreinonderzoek

Door Liedewij Elsen

1.3.7.1 Motivatie en doelstellingen

Binnen het plangebied bevinden zich nog steeds gebouwen, met mogelijk historische vloeren op de gelijkvloerse en kelderverdiepingen. Er kon uit het bureauonderzoek echter niet met zekerheid worden opgemaakt hoe oud deze vloerbedekkingen zijn en wat de bouwhistorische waarde van deze sporen is. Gezien de ontstaansgeschiedenis van Dendermonde, de geschiedenis van het Sint-Alexiusbegijnhof en de bouwgeschiedenis van het plangebied (de begijnenwoningen), valt niet uit te sluiten dat deze een aanzienlijke ouderdom hebben. Zo is het best mogelijk dat sporen van deze vloerbedekkingen dateren van bij de bouw van de woningen; voornamelijk uit het begin van de 17^e eeuw. Verder onderzoek in de vorm van een plaatsbezoek is nodig om de ouderdom van deze vloerbedekkingen te bepalen en om de impact van de geplande ingreep op de mogelijk aanwezige resten te bepalen.

Van belang binnen deze vraagstelling is het vertrekpunt. Zo werd door de opdrachtgever reeds besloten welke vloerbedekkingen zouden worden behouden en opnieuw geïntegreerd in het toekomstig restauratieproject. Op basis van de gemaakte beslissingen werd een plan opgemaakt waarop de te verwijderen vloerbedekkingen werden aangeduid. Aangezien de vloerbedekkingen die men wil behouden niet bedreigd zijn, zal de aandacht dan ook komen te liggen op die vloerbedekkingen waarvan geoordeeld werd dat zij hoe dan ook zullen verdwijnen. Verder ligt de nadruk op de vloerbedekkingen die zich op de gelijkvloerse verdieping en op de kelderverdieping situeren aangezien het doel is na te gaan of deze sporen indicaties kunnen geven over de archeologische waarde, de intactheid van het bodemarchief, van deze site. De vloerbedekkingen op de verdiepingen zijn binnen dit onderzoek dan ook van een minder groot belang.

De concrete doelstellingen van het plaatsbezoek hebben aldus betrekking op de mogelijke aanwezige archeologische resten binnen het plangebied. De volgende onderzoeksvragen zijn van toepassing op het plangebied:

- Wat zijn de algemene bouwhistorische kenmerken van deze vloerbedekkingen?
- Wat is de datering van de vloerbedekking?
- Kennen deze vloerbedekkingen meerdere bouwfasen?
- Wat is de bewaringstoestand of het schadebeeld van deze vloerbedekkingen?
- Kunnen deze vloeren indicaties geven over de archeologische waarde van de site?
- Na het vaststellen van de datering, de archeologische waarde en de bewaringstoestand van de archeologische site, moet de vraag gesteld worden of de geplande werkzaamheden een bedreiging voor de archeologische site vormen.

1.3.7.2 Methodiek onderzoek

De vloerbedekkingen van de woningen binnen het plangebied werden onderworpen aan een visuele inspectie door bouwhistorica Liedewij Elsen met de hulp van Olivier Van Remoorter. Hierbij wordt

extra aandacht geschonken aan de opbouw van de vloerbedekkingen, het materiaalgebruik, de esthetiek van de tegels en de graad van verstoring om zo de ouderdom van de nog aanwezige structuren te kunnen determineren. De ruimtes met vloeren worden aan de hand van het plan met ingrepen één voor één besproken. De huisnummers werden op onderstaand plan in het groen aangeduid. De verschillende vloertypes binnen iedere woning kregen een geel nummer. De functie en de indeling van de woonvertrekken wordt ook in acht genomen. Indien een wisselwerking van belang is tussen de vloerbedekking en zijn omgeving, wordt deze aangehaald. De beschrijving wordt ter illustratie aangevuld met fotografisch materiaal, genomen gedurende het plaatsbezoek. Deze gegevens worden in combinatie met de gegevens van het bureauonderzoek gebruikt om tot een nauwkeurigere datering van de vloeren in het plangebied te komen. Waar nodig wordt extra literatuur geraadpleegd.

Plan 33: Plangebied met aanduiding van de ingrepen. De blauwe kleur geeft aan welke vloerbedekkingen zullen verdwijnen (1:1, digitaal, 24/01/2017)..

1.3.7.3 Onderzoeksresultaten

De verschillende vloertypes werden per woning fotografisch en tekstueel gedocumenteerd. Hierbij moet vermeld worden dat de woning op nummer 42 niet gedocumenteerd kon worden aangezien deze woning, in tegenstelling tot de overige woningen, nog bewoond was. De eigenaars waren op het moment van het plaatsbezoek niet beschikbaar om de toegang tot dit deel van het plangebied te verlenen. Uit de weergave op plan van de vloerbedekkingen die zouden verdwijnen, blijkt dat men niet van plan is de vloerbedekking in nummer 43 te verwijderen.

Begijnhofwoning nr. 39:

De begijnhofwoning op nummer 39 zou, volgens het bouwhistorisch onderzoek, stammen uit 1604, net zoals dit ook het geval is voor nummer 40. Dat beide woningen dezelfde ontstaansdatum hebben is niet vreemd gezien zij als één woning gebouwd werden. Op het plan is ook op te merken dat nummer 39 en 40 eerder kleinere woningen zijn, ongeveer half zo groot als de woningen op nummers 41 en 42. Rond 1900 zouden beide woning opgesplitst zijn, zoals dit ook vandaag nog het geval is. Dat zij aanvankelijk één woning waren, is ook nog duidelijk afleesbaar aan het exterieur, bijvoorbeeld vanuit de tuin, waar zichtbaar is dat de zolder zich onder één doorlopend dak bevindt. Ook binnenin werd deze zolder als één geheel bewaard. Een hypothese die hieruit kan volgen, is dat mogelijk ook de vloerbedekkingen in deze woningen nog aan elkaar verwant zijn, aangezien zij vroeger tot één en dezelfde woning behoorden. Bij het plaatsbezoek bleek echter dat dit niet het geval is. Er zijn gelijkenissen te trekken in het type vloer, maar de manier waarop de tegels gelegd werden, verraadt dat deze een plaats kregen na de opsplitsing van de woningen.

Vertrek 1:

De hal is een goed voorbeeld om bovenstaand argument te staven. In de hal van nummer 39 bevinden zich vierkante cementtegels, gelegd in een schaakbordpatroon van afwisselend zwarte en grijze tegels met een grootte van 20x20x? cm. Opvallend is dat dezelfde type tegel terugkeert in woning nummer 40, eveneens in de hal en doorlopend ook in de keuken. Echter liggen deze tegels niet haaks op de straat, in schaakbordpatroon, maar eerder evenwijdig, aldus volgens een dambordpatroon. Hoewel deze twee vloeren slechts door één, later toegevoegde muur van elkaar gescheiden worden, zijn ze niet identiek door hun legpatroon. Volgens dit argument werden ze gelegd na 1900, na de opsplitsing van de woningen. Dat deze tegels uit de 20e eeuw stammen, wordt bevestigd door de goede staat van de tegel. Deze tegels zijn enigszins glanzend, gemaakt om eenvoudig te reinigen en geproduceerd volgens industriële technieken.

Figuur 23: Hal (verstrek 1) in woning nummer 39, Sint-Alexiusbegijnhof, Dendermonde.

Vertrek 2:

Deze tegelvloer, bestaande uit afwisselend gevlamde donkerrode en donkergele tegels, is gelegen in de voorplaats van de woning, met uitzicht op het begijnhofplein. Het gaat hier opnieuw om cementtegels met afmetingen van 17x17x? cm. Deze tegels zijn met grote zekerheid te dateren in de eerste helft van de 20^e eeuw. Ze vormen een kenmerkend type tegel dat in deze periode in tal van gebouwen gebruikt werd.

Figuur 24: Voorplaats (vertrek 2) in woning nummer 39, Sint-Alexiusbegijnhof, Dendermonde.

Vertrek 3:

Deze tegelvloer ligt in het verlengde van de hal (vertrek 1). Het zijn hetzelfde type tegels, gelegd in hetzelfde schaakbordpatroon. Deze vloer ligt echter 30 cm lager dan de vloer in de hal. Beiden worden van elkaar gescheiden door een trede, afgeboord met een decoratief tegeltje dat te dateren valt aan het begin van de 20ste eeuw. Voor de verdere bespreking over de datering van de tegelvloer wordt naar vertrek 1 verwezen.

Figuur 25: Gang (vertrek 3) in woning nummer 39, Sint-Alexiusbegijnhof, Dendermonde.

Figuur 26: Overgang hal en gang in woning nummer 39, Sint-Alexiusbegijnhof, Dendermonde.

Vertrek 4:

Onderstaande figuur geeft een beeld van een 20^e eeuwse aanbouw, gelegen aan de tuin van woning nr. 39. De rode plavuizen die de vloer bedekken, vormen een twijfelgeval wat betreft hun authenticiteit. Aangezien deze plavuizen zich in een redelijk recente context bevinden (een recente aanbouw die hoogstwaarschijnlijk geen deel uitmaakte van de oorspronkelijke begijnenwoning), kan worden getwijfeld over hun datering. Recuperatie is altijd mogelijk. Mogelijk gaat het hier echter om

eenvoudige rode plavuizen, die een eerder historisch karakter hebben, dan dat het historisch waardevolle plavuizen betreft.

Figuur 27: Aanbouw (vertrek 4) in woning nummer 39, Sint-Alexiusbegijnhof, Dendermonde.

Begijnhofwoning nr. 40:

Vertrek 1:

Onderstaande figuur geeft de vloerbedekking weer van de hal en doorlopend de keuken van woning nummer 40. Deze zwarte en grijze tegels, vermoedelijk uit cement, maar met een enigszins glanzend oppervlak zijn identiek aan de tegels gebruikt in de hal en gang van woning nummer 39. Enkel het legpatroon is verschillend. Hier werd geopteerd voor het dambordpatroon. Voor een datering wordt verwezen naar vertrek 1 van woning nummer 39.

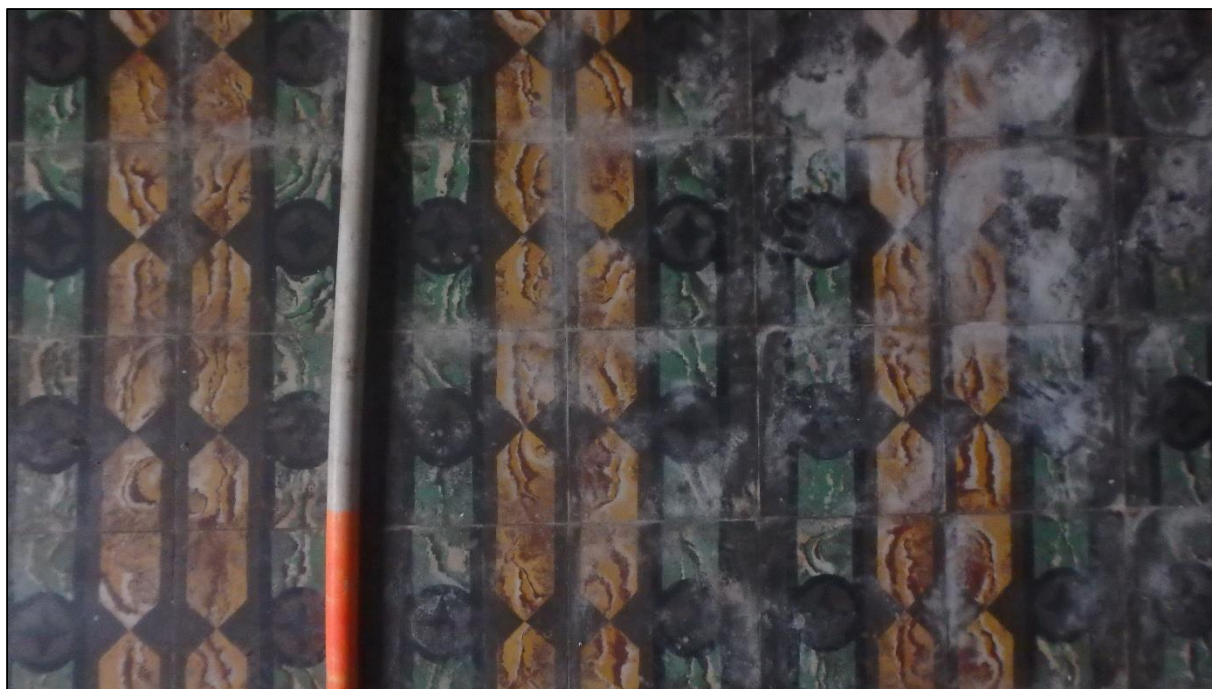

Figuur 28: Hal en keuken (vertrek 1) in woning nummer 40, Sint-Alexiusbegijnhof, Dendermonde.

Vertrek 2:

Deze kleurrijke tegelvloer met gemarmerd motief bevindt zich in de achterplaats van woning nummer 40. De tegel schept de illusie rechthoekig te zijn, echter gaat het om vierkante cementtegels van 17x17x? cm. Het detail illustreert hoe met deze tegels werd getracht een polychroom marmereffect te realiseren. Ook deze tegelbedekking moet gesitueerd worden in de jaren dertig van de vorige eeuw en is een weinig zeldzaam voorbeeld van een door de art deco geïnspireerde tegel.

Figuur 29: Achterplaats (vertrek 2) in woning nummer 40, Sint-Alexiusbegijnhof, Dendermonde.

Vertrek 3:

Deze kleine ruimte staat op de plannen niet aangeduid als een te verwijderen vloer, ondanks leek deze bedekking in deze context wel vermeldenswaardig. Deze tegelvloer bevindt zich in de kleine ruimte onder de trap naar de eerste verdieping en ter hoogte van de trap die naar de kelder vertrekt. Het gaat opnieuw om rode plavuizen, doch eerder van een andere aard dan deze in vertrek 4 in woning nummer 39. Het betreft hier rode vierkante tegels van een klein formaat (13x13x? cm), met een voeg uit kalkmortel. De tegels zijn sterk afgesleten naar het midden toe, wat kan wijzen op ouderdomsslijtage. Mogelijk gaat het om een originele tegelvloer die, gezien zijn weinig representatieve ligging in de woning, tot op vandaag bewaard is gebleven.

Figuur 30: Ruimte onder de trap (vertrek 3) in woning nummer 40, Sint-Alexiusbegijnhof, Dendermonde.

Vertrek 4:

Deze kleine kamer, rechts van de hal, heeft een houten planken vloer, bedekt door een laag linoleum. De linoleum met decoratief patroon valt te dateren in de tweede helft van de 20^e eeuw. De planken vloer is vermoedelijk van een meer historische aard en kan een stuk eerder in de bouwgeschiedenis van de woning gesitueerd worden. Een nauwkeurige datering is, zonder een diepgaander onderzoek, echter moeilijk. Deze planken vloer bevindt zich in een slechte staat vanwege de impact die latere vloerbedekkingen erop hebben gehad (zoals bijvoorbeeld de linoleum). Dat deze planken vloer verhoogd is, kan een indicatie zijn dat er zich onder deze vloer een eerdere laag bevindt; een vermoedelijk nog oudere vloer. Pas wanneer deze later toegevoegde vloerbedekkingen verwijderd worden, kan hierover meer geweten worden.

Figuur 31: Voorplaats (vertrek 4) in woning nummer 40, Sint-Alexiusbegijnhof, Dendermonde.

Begijnhofwoning nr. 41:

Vertrek 1:

Deze voormalige woonkamer is gelegen aan de voorzijde van de woning nummer 41 met uitzicht op het begijnhofplein en de kerk. Het gaat hier om een houten planken vloer bedekt met linoleum met tegelvloerimitatie. Door een gat in de planken vloer was de onderste vloerbedekking zichtbaar. Hieruit bleek dat het om een betonlaag ging, en dat de planken vloer zo de oudste vloerbedekking was in dit vertrek. Dat er zich een betonlaag onder de planken vloer bevindt, laat toe deze houten vloerbedekking te dateren na 1900, het moment dat beton langzaam algemeen verspreid in gebruik werd genomen. Dat maakt dat deze vloer relatief weinig authenticiteitswaarde heeft. Bovendien bevindt de vloer zich, op meerdere plaatsen, in zeer slechte staat.

Figuur 32: Voorplaats of woonkamer (vertrek 1) in woning nummer 41, Sint-Alexiusbegijnhof, Dendermonde.

Vertrek 2:

Deze tegelvloer situeert zich ter hoogte van de keuken, met toegang naar de achtertuin. Het betreft hier een 20^e eeuwse cementtegels, opnieuw bedekt door een laag linoleum. Door de manier waarop de tegel werd opgesplitst in zwarte en grijze kleuren, lijkt het de bedoeling de historische splijttegels te imiteren. De splijttegels zijn vloertegels die aan beide zijden is geglaazuurd en waarin kanaaltjes diagonaal over de tegel lopen, vaak benadrukt door een kleurverschil. Hiermee verschilt deze tegel van de kenmerkende cementtegels waarbij een veelkleurig patroon typerend is.¹⁰² De tegels zijn 20x20x? cm groot en zijn erg afgesleten door het gebruik.

¹⁰² BAECK 2008, p. 268

Figuur 33: Keuken (vertrek 2) in woning nummer 41, Sint-Alexiusbegijnhof, Dendermonde.

Vertrek 3:

Deze cementtegels is identiek als deze in vertrek 2. Voor verdere bespreking wordt dan ook naar daar verwezen.

Figuur 34: Hal (vertrek 3) in woning nummer 41, Sint-Alexiusbegijnhof, Dendermonde.

Vertrek 4:

Vermeldenswaardig zijn de rode plavuizen ter hoogte van de bezemkast, waar de trap naar de kelder vertrekt. Het gaat hier om vermoedelijk oudere tegels en vergelijkbaar met deze bewaard in vertrek 3, woning nummer 40. Beide tegelvloeren bevinden zich op een plaats die weinig aan verandering onderhevig was aangezien het hier slechts ging om een doorgangsruijnte, enkel gebruikt door bewoners en niet zichtbaar voor bezoekers en andere passanten. Dit kan de reden zijn waarom deze vloeren tot op vandaag bewaard bleven. Deze plavuizen zijn iets groter dan deze in de naastgelegen woning; ze hebben afmetingen van 20x20x? cm. Zoals reeds aangehaald was de kelder in het verlengde van deze vloer, met tongewelf en van redelijk recente datum, niet toegankelijk vanwege wateroverlast.

Figuur 35: Ruimte onder de trap (vertrek 4) in woning nummer 41, Sint-Alexiusbegijnhof, Dendermonde.

Begijnhofwoning nr. 42:

Deze begijnhofwoning was op het moment van het plaatsbezoek bewoond en niet toegankelijk. In de historische analyse wordt wel aangehaald dat in deze woning de originele planken vloeren bewaard bleven. Vermoedelijk zorgde de continuïteit van bewoning in deze woning ervoor dat de vloerbedekking in leefbare toestand bewaard kon blijven. Ondanks zullen bijna al de vloeren op het gelijkvloers verwijderd worden en vervangen door nieuwe exemplaren.

Begijnhofwoning nr. 2:

Vertrek 1:

Achter deze zwarte laag vuil schuilt een rode plavuizenvloer met tegels van kleiner formaat dan de overige plavuizen die reeds in dit onderzoek werden aangehaald. Mogelijk zijn ook deze van een oudere datum. Dit is moeilijk te identificeren door de vele vervuiling.

Figuur 36: Vertrek 1 in woning nummer 2, Sint-Alexiusbegijnhof, Dendermonde.

Vertrek 2:

Het andere vertrek in deze woning betreft een deel buitenruimte, waar zich de tuin (onverhard) situeert. Het deel dat wel werd voorzien van een vloerbedekking, betreft een zeer recente aanbouw met een in beton gegoten vloerbedekking.

1.3.7.4 Conclusie

Aan de hand van de resultaten behaald door het bouwhistorisch onderzoek worden de eerder gestelde onderzoeksvragen beantwoord.

Wat zijn de algemene bouwhistorische kenmerken van deze vloeren?

Uit de veldkartering bleek dat voornamelijk gebruik werd gemaakt van cementtegels, plavuizen met een al dan niet historiserend karakter en tot slot planken vloeren, gelegen onder een bedekking van linoleum. Zo blijkt dat er een grote verscheidenheid is aan types vloerbedekkingen binnen het plangebied. Hieruit kunnen bepaalde zaken afgeleid worden.

Wat is de datering van de tegelvloeren?

In chronologische volgorde worden de vloerbedekkingen verder toegelicht:

De plavuizen in vertrek 1 in woning nr. 2, in vertrek 4 van woning nummer 41 en vertrek 3 van woning nummer 40 behoren tot de meest historische van de onderzochte vloerbedekkingen binnen het plangebied. Deze plavuizen zijn eenvoudige rode tegels van verschillende afmetingen en behoren tot de oudste vloerbedekkingen die in het plangebied onderzocht werden. Wanneer zij te situeren zijn in de bouwgeschiedenis, kan niet met zekerheid gezegd worden. Vermoedelijk gaat het om een toevoeging uit de 19^e eeuw of mogelijk ook eerder.

De houten plankenvloeren kunnen als een authentiek element van de woningen beschouwd worden. Dat er zich in vertrek 1 van woning nummer 41 een betonlaag onder de planken vloer bevindt, dateert deze vloer na 1900. Ook de ophoging van de houten vloer in vertrek 4 van woning nummer 40 doet vermoeden dat het om een later toegevoegde vloer gaat, met mogelijk een oudere bedekking hieronder. Bij het uitbreken van de vloeren, zal deze hypothese al dan niet bevestigd worden.

De cementtegels in vertrek 1 en 2 in woning nummer 41 zijn vermoedelijk wat ouder dan de overige cementtegels gebruikt in de woningen. Redenen om deze hypothese te staven zijn de grote slijtage, en de kwaliteit die eerder ambachtelijk of non-industrieel aandoet. Geweten is dat cementtegels vanaf 1840 in productie kwamen, maar pas in de decennia erna volop in ontwikkeling en algemeen gebruik kwamen, met een bloei vanaf 1896. Tot de Tweede Wereldoorlog was de ingelegde cementtegels door zijn gunstige prijs-kwaliteit-verhouding, in veel Europese landen een veelgevraagd product. Smaakveranderingen en vooral ook economische motieven leidden tot de vrijwel volledige teloorgang van de cementtegels. De eerste cementtegels waren eenvoudig van patroon, met vaak geometrische motieven. Hierbij overheersten de zwart-witte tegels de duurdere, meerkleurige varianten. Bij deze tegels bestaat de bovenste dunne laag of slijtlaag uit met kleurstoffen gemengde fijne cement, de onderste dikke laag of grondlaag uit zand en cement.¹⁰³

Wat stijl betreft, evolueerden neogotische en neo-renaissancemotieven tot uitgesproken art nouveau-ontwerpen en na de Eerste Wereldoorlog uiteindelijk tot soberdere art-decotoepassingen.¹⁰⁴ Het is dan ook zeer duidelijk dat de cementtegels gebruikt in vertrek 2 van woning nummer 39 en vertrek 2 van woning nummer 40 in deze laatste periode moeten gesitueerd worden. Onderstaande voorbeelden tonen grote gelijkenissen met de cementtegels gebruikt in de woonruimten binnen het plangebied.

¹⁰³ BAECK 2008, p. 268

¹⁰⁴ BAECK 2008, p. 269

Figuur 37: Voorbeelden van art-decocementtegels met gevlamde motieven uit de naoorlogse periode (jaren 1930).¹⁰⁵

Na de Tweede Wereldoorlog wonnen vloertapijten en andere vloerbedekkingen als linoleum en marmoleum snel aan populariteit. Deze waren haast zonder uitzondering strakker van ontwerp en kleurstelling. Daarmee kwam een eind aan de bloeitijd van de gefigureerde vloertegel.¹⁰⁶ Het is dan ook in deze periode dat de in het plangebied veel gebruikte linoleum moet geplaatst worden. Deze is terug te vinden in vertrek 4 van woning nummer 40 en de vertrekken 1, 2, 3 van woning nummer 41.

Tot slot kunnen de tegels gebruikt in de vertrekken 1, 3 en 4 van woning nummer 39 en deze in vertrek 1, nummer 40, tot de meest recente vloerbedekkingen gerekend worden. Het gaat hier om eenvoudige zwarte en grijze tegels van hetzelfde formaat die industrieel geproduceerd werden. De rode plavuizen met historiserend karakter worden in deze laatste periode geplaatst, maar vormen toch een twijfelgeval. Mogelijk zijn ze in de eerste helft van de 20^e eeuw te dateren.

¹⁰⁵ BAECK 2008, p. 230

¹⁰⁶ BAECK 2008, p. 270

Kennen deze vloeren meerdere bouwfasen?

Gezien de letterlijke gelaagdheid van de vloeren doorheen het plangebied is zeker sprake van meerdere bouwfasen. Deze fasen werden vermoedelijk bepaald door de komst van nieuwe bewoners, nieuwe stijlen binnen de vloerbedekking en het groeiend verlangen naar een eenvoudig reinigbare vloerbedekking. Deze keuzes leidden in bijna alle gevallen tot het toevoegen van een nieuwe laag die eerder vanuit pragmatische redenen gekozen werd dan vanuit een bekommernis om de authenticiteit van de woning in de waardevolle erfgoedsite van het Sint-Alexiusbegijnhof.

Op basis van de datering van de vloeren kunnen drie fasen onderscheiden worden:

Een eerste fase situeert zich grofweg voor 1900. Deze elementen, beperkt tot rode plavuizen, sluiten het meest aan bij de historische toestand van de begijnenwoningen en werden bewaard op die plaatsen die weinig aan verandering onderhevig waren.

De periode tussen 1900 en de Tweede Wereldoorlog bleek een fase te zijn waarin voornamelijk gebruik werd gemaakt van planken vloeren, en in een latere fase ook van een divers aanbod aan cementtegels.

De naoorlogse periode tot heden wordt gekenmerkt door het eenvoudige gebruik van linoleum en geprefabriceerde vloertegels. Deze toevoegingen kunnen toegeschreven worden aan de laatste gebruikers van de woningen.

Wat zijn de mogelijk verschillende bouwfasen van de vloeren?

Wanneer deze drie fasen nader bekeken worden, valt op dat het steeds om behoorlijk recente bouwfasen gaat. In verband gebracht met de historische analyse, kunnen deze bouwlagen geplaatst worden in periodes waarin het Sint-Alexiusbegijnhof het hard te verduren had. Reeds in de loop van de 19^e eeuw heersten financiële moeilijkheden vanwege een daling in het aantal begijnen. Dit resulteerde erin dat keuzes werden gemaakt voor financieel gunstigere vloerbedekkingen dan de vroeger gebruikte natuursteen en planken vloeren. De opkomst van de cementtegels is hiervoor representatief. Uit financiële noodzaak werden vanaf het einde van de 19^e eeuw meerdere gebouwen verhuurd aan seculiere partners. Hier moet de uniformiteit in de omgang met vloerbedekkingen sterk onder geleden hebben: nieuwe bewoners willen een nieuwe vloer en passen deze aan aan maatschappelijke trends en aan hun smaak. Niet veel later brak de Eerste Wereldoorlog uit, een rampzalige periode voor heel de stad Dendermonde. Ook het begijnhof werd getroffen door de oorlogsvernielingen. Deze vernielingen hadden ongetwijfeld tot gevolg dat nieuwe toevoegingen werden gedaan in de begijnenwoningen, met veranderingen in de vloerbedekking tot gevolg.

Naast deze externe factoren zorgde ook structurele redenen voor verandering. Zo werd rond 1900 of iets later een dubbelwoning gesplitst in twee afzonderlijke woningen die huidig nummer 39 en nummer 40 vormen. Deze opsplitsing kan als gevolg hebben gehad dat ook de interne structuur van de woning wijzigde, waarop ook de vloerbedekking werd aangepast.

Wat is de bewaringstoestand van deze vloerbedekkingen?

Een andere reden voor de toevoeging van een nieuwe laag vloerbedekking is de slijtage die na enige tijd optreedt. Dit kan worden geïllustreerd aan de hand van de houten planken vloeren die door de linoleum op verschillende plaatsen aan de oppervlakte kwamen. Door de leegstand en verwaarlozing van de woningen sinds enige tijd, kan gezegd worden dat ook de meer recente toegevoegde lagen, denk daarbij aan de linoleum, zich in een verwaarloosde staat bevinden. Omwille van deze reden kan besloten worden dat, afgezien van de meest recente industriële tegelvloeren, al de vloerbedekkingen in een behoorlijk slechte staat verkeren.

Kunnen deze vloeren indicaties geven over de archeologische waarde van de site?

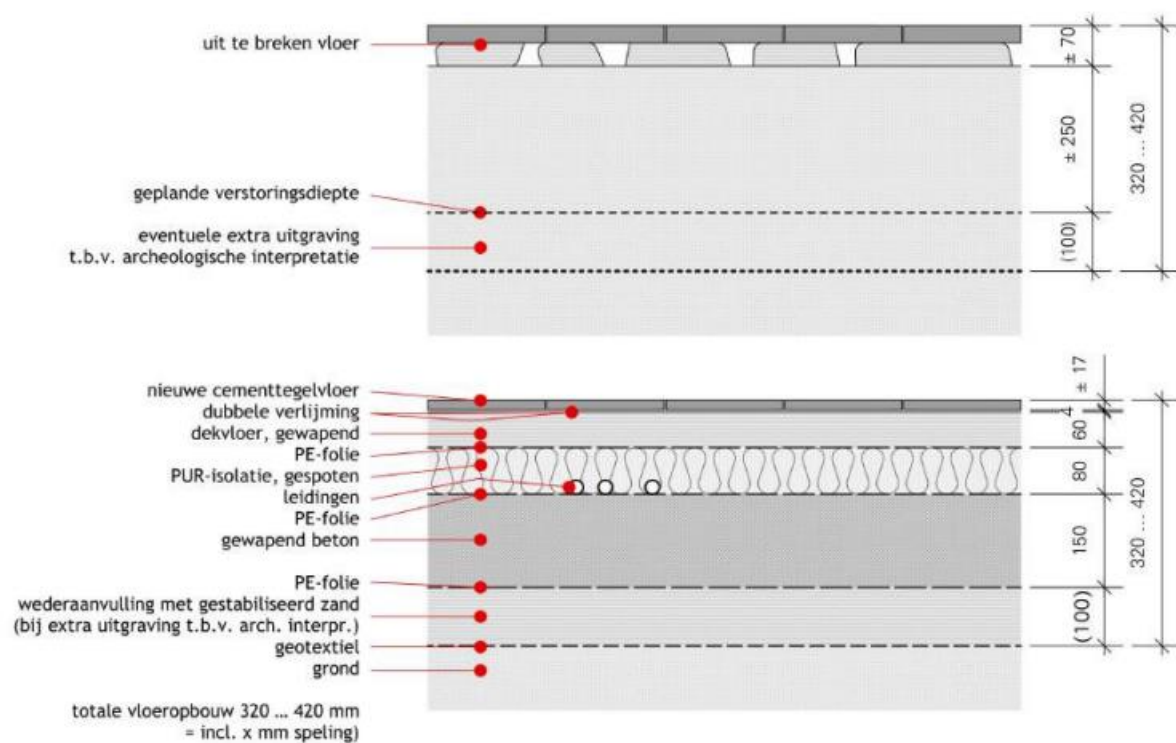
Omdat het bureauonderzoek en bijbehorend archiefonderzoek niet met voldoende zekerheid de aan- of afwezigheid van oorspronkelijke vloeren met een grote authenticiteitswaarde kon aantonen, werd een veldkartering in de vorm van een visuele inspectie van het terrein uitgevoerd. Hieruit bleek dat geen resten van oorspronkelijke vloerbedekkingen aanwezig zijn. Zo kan besloten worden dat geen archeologische site aangetroffen werd tijdens de veldkartering binnen het onderzoeksgebied.

Er kan bovendien besloten worden dat reeds bij de afweging die op voorhand werd gemaakt over de te behouden en de te verwijderen vloeren, juiste keuzes werden gemaakt. Zo worden de vloeren met de meeste erfgoedwaarde reeds gevrijwaard. De geselecteerde vloeren op het gelijkvloers die zouden verdwijnen zijn weinig waardevolle vloeren in deze context die een erg grote erfgoedwaarde heeft. Het gaat in bijna alle gevallen om vloeren die in recente periodes werden toegevoegd en hierdoor nauwelijks historische waarde, authenticiteitswaarde en bovendien zeer beperkte esthetische waarde bezitten. Die vloeren die enigszins ouder zijn, zijn vaak in een zodanig slechte staat dat recuperatie en restauratie binnen het nieuwe project bijna onmogelijk is.

Gezien de recente aard van de vloerbedekkingen kan besloten worden dat ze zeer weinig indicaties kunnen geven over de archeologische waarde van de site. In veel gevallen vormen ze een toegevoegde laag, waarbij het vloerniveau niet werd verlaagd tegenover de omgeving. Onderliggende vloerbedekkingen werden niet teruggevonden. Over de kelders kan hier niets gezegd worden.

Na het vaststellen van de datering, waarde en bewaringstoestand van de archeologische site: vormen de geplande werkzaamheden een bedreiging voor de archeologische site?

Het uitbreken van het eerste vloerniveau zal geen waardevol bouwhistorisch of archeologisch erfgoed schaden. Deze vloeren hebben immers een erg beperkte waarde. Het is echter niet duidelijk of er zich onder deze vloerniveaus oudere, wel waardevolle vloerniveaus bevinden. Dit kan echter enkel tijdens verder archeologisch onderzoek met ingreep in de bodem vastgesteld worden.

Figuur 38: Typeprofiel van een nieuwe vloer op volle grond.

1.4 Besluit

1.4.1 Archeologische verwachting

Ter hoogte van de geplande bodemingrepen bevinden zich ontegensprekelijk archeologisch relevante sporen en structuren in het bodemarchief. Het gaat hierbij in eerste instantie om de restanten van het Sint-Alexiusbegijnhof. Dit begijnhof ontstond aan het einde van de 13^e eeuw en kent vanaf dan een vrijwel continue occupatiegeschiedenis. De huidige begijnhofpanden – die getroffen worden door de bodemingrepen – moeten waarschijnlijk in de vroege 17^e eeuw gedateerd worden. Ze werden opgericht tijdens een grootschalige renovatie van het begijnhof, dat zwaar getroffen werd door de godsdienstoorlogen aan het einde van de 16^e eeuw.

Het feit dat een groot deel van het opgaand muurwerk van de huidige panden in de 17^e eeuw gedateerd kan worden, betekent echter niet dat er zich binnen het bodemarchief geen oudere sporen van het begijnhof kunnen bevinden. Mogelijk werd bij bouw en fundering van het nieuwe opgaand muurwerk tijdens de 17^e eeuw renovatie – gedeeltelijk – gebruik gemaakt van oudere funderingen en muurwerk. Daarnaast is het aannemelijk dat op de achtererven bij de panden oudere sporen bewaard zijn. Het is niet onwaarschijnlijk dat men hier ook meer informatie over het ontstaan van het begijnhof en de inrichting van het landschap voor het ontstaan van het begijnhof kan vergaren. Eerder archeologisch onderzoek op het begijnhof (ter hoogte van de begijnhofkerk) toonde dit potentieel reeds aan.

Bijkomend bouwhistorisch onderzoek toonde aan dat de huidige bovengrondse bouwelementen van de verschillende kloosterpanden een beperkte archeologische waarde hebben. Er is met andere woorden verder archeologisch onderzoek met ingreep in de bodem nodig om archeologisch relevante restanten in het bodemarchief op te sporen en in kaart te brengen.

Synthesekaart

Op de synthesekaart worden de geplande ingrepen afgebeeld op de meest accurate cartografische bron, de Atlas der Buurtwegen (midden 19^e eeuw) en het DHM van de omgeving.

Plan 34: weergave van het onderzoeksterrein op de syntheseskaart van het bureauonderzoek (1:1, digitaal, 24/01/2017).

1.4.2 Afweging noodzaak verder archeologisch onderzoek

1.4.2.1 Potentieel en waardering kenniswinst bij verder archeologisch onderzoek

De resultaten van het bureauonderzoek toonden aan dat er zich ter hoogte van het onderzoeksterrein (vrijwel) zeker archeologisch relevante restanten van het Sint-Alexiusbegijnhof bevinden. Deze zijn bijzonder informatief over het ontstaan en de evolutie van het begijnhof. Daarenboven blijkt uit eerder archeologisch onderzoek op het begijnhof dat verder archeologisch onderzoek mogelijk ook inzicht kan bieden in de inrichting van het landschap op en rond de site voor het ontstaan van het begijnhof. Dergelijke inzichten zijn erg waardevol in het kader van de studie van het ontstaan en de evolutie van het stedelijke weefsel van de stad Dendermonde. Het begijnhof lag bij het ontstaan immers in een nieuw stadsdeel, net buiten de oudste – 12^e eeuwse – stadsomwalling. Samen met het oprichten van het begijnhof werd dit stadsdeel structureel opgenomen in de stedelijke omgeving, onder andere door de aanleg van enkele grachten en later door de uitbreiding van de stadsomwalling. Hoe dit proces zich precies voltrok, is in eerste instantie gekend uit historische bronnen. Elke aanvulling aan de hand van archeologische gegevens is dan ook bijzonder waardevol.

Het potentieel op kenniswinst bij verder onderzoek kadert echter steeds binnen het kader van de specificaties van de geplande ingrepen. Men kan in deze verwijzen naar volgende elementen (per type bodemingreep):

- *Sloop bestaande gebouwen*: bij de sloop van de achtergevel van pand 39 worden mogelijk oudere restanten van het begijnhofpand vernietigd. Deze komen aan het licht tijdens de afbraak van het huidige muurwerk en tijdens de aanleg van de nieuwe funderingssleuf. Elke registratie van oudere restanten van het begijnhof is potentieel erg waardevol en kan inzicht bieden in oudere bouwfasen van het begijnhof.
- *Aanleg funderingszolen*: tijdens de aanleg van de verschillende funderingszolen worden mogelijk oude restanten van het begijnhofpanden en andere archeologische sporen vernietigd. Deze komen aan het licht tijdens de aanleg van de nieuwe funderingssleuf (ca. 1 m breed). Elke registratie van oudere restanten van het begijnhof is potentieel erg waardevol en kan inzicht bieden in oudere bouwfasen van het begijnhof.
- *Heraanleg tuinzones*: de heraanleg van de tuinzones houdt een erg variabele nivellering van de huidige tuinzones in (tot max. 40 cm onder huidige maaiveld). Tijdens deze graafwerken worden mogelijk oude restanten van het begijnhofpanden en andere archeologische sporen vernietigd. Elke registratie van oudere restanten van het begijnhof is potentieel erg waardevol en kan inzicht bieden in oudere bouwfasen van het begijnhof, de inrichting van de omgeving voor het ontstaan van het begijnhof en de evolutie van het stedelijke weefsel van de stad Dendermonde.
- *Aanleg nieuwe rioleringen*: tijdens de aanleg van de verschillende rioleringen worden mogelijk oude restanten van het begijnhofpanden en andere archeologische sporen vernietigd. Deze komen aan het licht tijdens de aanleg van de nieuwe rioleringssleuf (ca. 1 m breed). Elke registratie van oudere restanten van het begijnhof is potentieel erg waardevol en kan inzicht bieden in oudere bouwfasen van het begijnhof.
- *Aanleg nieuwe septische putten*: men moet uitgaan van een volledige vernietiging van het archeologisch erfgoed ter hoogte van de aanlegputten van de citernes. Deze putten zijn minstens 1,60 m diep. Gezien deze vaak geclusterd liggen, moet men ook uitgaan van een volledige versterking in de zones tussen de citernes binnen een cluster. Elke registratie van oudere restanten van het begijnhof is potentieel erg waardevol en kan inzicht bieden in oudere

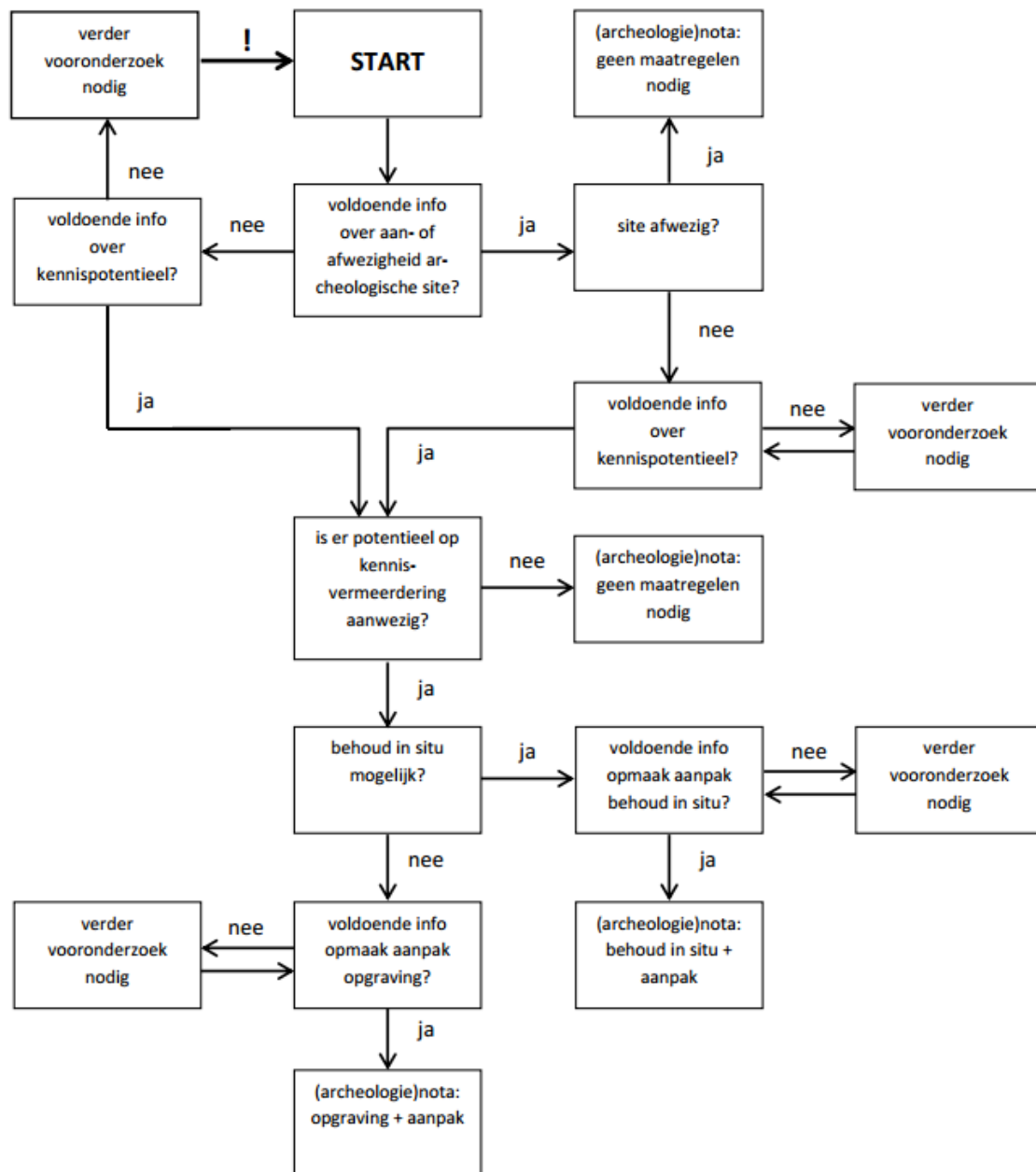
bouwfasen van het begijnhof, de inrichting van de omgeving voor het ontstaan van het begijnhof en de evolutie van het stedelijke weefsel van de stad Dendermonde.

- *Heraanleg vloeren:* Het uitbreken van het eerste vloerniveau zal geen waardevol bouwhistorisch of archeologisch erfgoed schaden. Deze vloeren hebben immers een erg beperkte waarde. Het is echter niet duidelijk of er zich onder deze vloerniveaus oudere, wel waardevolle vloerniveaus bevinden. Dit kan echter enkel tijdens verder archeologisch onderzoek met ingreep in de bodem vastgesteld worden. Verder is het ook mogelijk ter hoogte van deze vloerniveaus restanten van oudere bouwfasen van de begijnhofpanden bloot te leggen. Deze kunnen opklimmen tot de eerste bebouwing op het begijnhof, aan het einde van de 13^e eeuw. Mede hierdoor zijn de locaties van de vloerniveaus archeologisch bijzonder interessant.

Bovenstaand overzicht geeft aan dat het potentieel op waardevolle kenniswinst bij verder archeologisch onderzoek bijzonder hoog is. Verder archeologisch onderzoek lijkt binnen de context van de voorliggende stedenbouwkundige vergunningsaanvraag onontbeerlijk. Belangrijk in deze is ook de richtlijn voor verder archeologisch onderzoek bij graafwerken in het beleidsplan van het begijnhof en de bescherming als monument en Unesco werelderfgoed die het begijnhof geniet. Bijkomend archeologisch onderzoek is met andere woorden niet enkel vanuit wetenschappelijk, maar ook vanuit beleidsmatig standpunt onontbeerlijk.

1.4.2.2 Volledigheid van het vooronderzoek

Volgens de *Code van Goede Praktijk* paragraaf 5.2. dient na elke fase van het vooronderzoek (in deze het bureauonderzoek) te worden afgewogen of verder archeologisch vooronderzoek noodzakelijk is. Bij deze afweging kan men beroep doen op een beslissingsboom. Voor de voorliggende archeologienota komt men tot volgende conclusie:

Figuur 39: beslissingsboom bij de afweging voor noodzaak tot verder vooronderzoek.¹⁰⁷

- Voldoende info aanwezigheid site: ja (zie hierboven).
- Site aanwezig: gedeeltelijk ja, er zijn ontegensprekelijk restanten van het begijnhof in het bodemarchief aanwezig. Toch zijn niet alle details over deze restanten gekend. Ook zijn er mogelijk andere, oudere restanten in het bodemarchief aanwezig (zie hierboven).
- Voldoende info over kennispotentieel: ja (zie hierboven).
- Potentieel kennisvermeerdering aanwezig: ja (zie hierboven).

¹⁰⁷ AGENTSCHAP ONROEREND ERFGOED 2016a, fig. 3.

- Behoud in situ mogelijk: neen, de geplande werken zijn noodzakelijk, locatiespecifiek en bedreigen de aanwezige archeologische site.
- Voldoende info voor PvA opgraving: ja, zie deel III PvM.
- Gevolg: **einde van het vooronderzoek, resultaat: archeologienota met PvM opgraving.**

De mogelijk archeologisch erg relevante locaties waar de huidige vloerniveaus vervangen worden, verdienen extra motivatie om verder vooronderzoek uit te sluiten. Hier zou de aanleg van kleine proefputten het immers mogelijk maken een inschatting te maken van de archeologische waarde van onderliggende pakketten en vloerniveaus. Bijgevolg zou het Plan van Aanpak voor de opgraving ter hoogte van deze zones verfijnd kunnen worden. De aanleg van dergelijke proefputten wordt echter niet geadviseerd om volgende redenen:

- Dergelijke proefputten zijn destructief voor mogelijke onderliggende vloerniveaus. Bij het aantreffen van waardevolle vloerniveaus dient het vooronderzoek onvolledig gestaakt te worden of dient een deel van de vloer uitgebroken te worden. Dit laatste brengt de volledigheid van de gegevens bij vervolgonderzoek in gevaar. Het lijkt er met andere woorden op dat een volledige opgraving van de vloeren de integriteit van mogelijke onderliggende kwetsbare sporen en structuren (vloerniveaus) eerder garandeert dan een vooronderzoek. Ook zal deze onderzoekstechniek meer volledige resultaten opleveren.
- Dergelijke proefputten richten zich maar naar een klein deel van elk vloerniveau. De resultaten zijn bij voorbaat onvolledig en mogelijk niet representatief voor overige delen van de onderzoekszone.
- De tijds- en financiële investering in dergelijk onvolledig onderzoek is erg zwaar. Het verschil in tijdsbesteding en financiële kostprijs met een volledige archeologische opgraving van de zones is daarenboven eerder beperkt. Na een kosten-batenanalyse lijkt een volwaardige archeologische opgraving dan ook efficiënter dan een voorgaand proefputtenonderzoek, dat mogelijk alsnog vervolgd moet worden door een opgraving.

1.5 Samenvatting

Binnen het kader van de restauratie van enkele panden van het Sint-Alexiusbegijnhof in Dendermonde, stelde BAAC Vlaanderen een evaluerende archeologienota op. Binnen deze archeologienota werd de impact van de geplande werken op mogelijk aanwezig archeologisch erfgoed onderzocht en werd een Programma van Maatregelen voor de omgang met dit bedreigde erfgoed opgemaakt.

Een eerste luik van deze archeologienota was de opmaak van een bureauonderzoek. Deze bureaustudie kadert binnen een archeologisch vooronderzoek zonder ingreep in de bodem. Het archeologisch vooronderzoek zonder ingreep in de bodem bereikt het doel van archeologisch vooronderzoek zonder de mogelijk aanwezige archeologische resten wezenlijk aan te tasten. Het bureauonderzoek bereikt het doel van archeologisch vooronderzoek zonder ingreep in de bodem door de studie van gekende of ontsloten informatiebronnen.

Ter hoogte van de geplande bodemingrepen bevinden zich ontegensprekelijk archeologisch relevante sporen en structuren in het bodemarchief. Het gaat hierbij in eerste instantie om de restanten van het Sint-Alexiusbegijnhof. Dit begijnhof ontstond aan het einde van de 13^e eeuw en kent vanaf dan een vrijwel continue occupatiegeschiedenis. De huidige begijnhofpanden – die getroffen worden door de bodemingrepen – moeten waarschijnlijk in de vroege 17^e eeuw gedateerd worden. Ze werden opgericht tijdens een grootschalige renovatie van het begijnhof, dat zwaar getroffen werd door de godsdienstoorlogen aan het einde van de 16^e eeuw.

Het feit dat een groot deel van het opgaand muurwerk van de huidige panden in de 17^e eeuw gedateerd kan worden, betekent echter niet dat er zich binnen het bodemarchief geen oudere sporen van het begijnhof kunnen bevinden. Mogelijk werd bij bouw en fundering van het nieuwe opgaand muurwerk tijdens de 17^e eeuw renovatie – gedeeltelijk – gebruik gemaakt van oudere funderingen en muurwerk. Daarnaast is het aannemelijk dat op de achtererven bij de panden oudere sporen bewaard zijn. Het is niet onwaarschijnlijk dat men hier ook meer informatie over het ontstaan van het begijnhof en de inrichting van het landschap voor het ontstaan van het begijnhof kan vergaren. Eerder archeologisch onderzoek op het begijnhof (ter hoogte van de begijnhofkerk) toonde dit potentieel reeds aan.

Bijkomend bouwhistorisch onderzoek toonde aan dat de huidige bovengrondse bouwelementen van de verschillende kloosterpanden een beperkte archeologische waarde hebben. Er is met andere woorden verder archeologisch onderzoek met ingreep in de bodem nodig om archeologisch relevante restanten in het bodemarchief op te sporen en in kaart te brengen. Belangrijk in deze is ook de richtlijn voor verder archeologisch onderzoek bij graafwerken in het beleidsplan van het begijnhof en de bescherming als monument en Unesco werelderfgoed die het begijnhof geniet. Bijkomend archeologisch onderzoek is met andere woorden niet enkel vanuit wetenschappelijk, maar ook vanuit beleidsmatig standpunt onontbeerlijk.

Gezien de mogelijkheid een Programma van Maatregelen op te stellen voor een archeologische opgraving naar de mogelijke restanten van het begijnhof, is de archeologienota na het afronden van het bureauonderzoek volledig.

2 Bijlagen

2.1 Lijst met figuren

Figuur 1: typeprofiel van de minimale omvang van de funderingszolen.	6
Figuur 2: typevoorbeeld inspectieput aan de rioleringen.	7
Figuur 3: typevoorbeeld van een septische put.	8
Figuur 4: typeprofiel van een nieuwe vloer op volle grond.	9
Figuur 5: profieldoorsneden geplande werken aan pand 2 (bestaande toestand: rechts; toekomstige toestand: links).	12
Figuur 6: bestaande toestand pand 39.	13
Figuur 7: toekomstige toestand pand 39.	14
Figuur 8: bestaande toestand pand 40.	15
Figuur 9: toekomstige toestand pand 40.	16
Figuur 10: bestaande toestand pand 41.	17
Figuur 11: toekomstige toestand pand 41.	18
Figuur 12: bestaande toestand pand 42.	19
Figuur 13: toekomstige toestand pand 42.	20
Figuur 14: bestaande toestand pand 43.	21
Figuur 15: toekomstige toestand pand 43.	22
Figuur 16: Plangebied op de bodemkaart van Vlaanderen (1:20.000, digitaal, 24/01/2017).	40
Figuur 17: kaart van het begijnhof, J.B. Segers (1784).	79
Figuur 18: Het begijnhof door Andries Schoenmaker (ca. 1730).	80
Figuur 19: het begijnhof, anoniem (ca. 1735).	81
Figuur 20: het begijnhof in de 19 ^e eeuw, anoniem (2 ^{de} kwart van de 19 ^e eeuw).	82
Figuur 21: Termonde, coin de béguinage, Armand Heins (1901).	83
Figuur 22: Termonde, Maisonnnettes pieuses, Armand Heins (1901).	84
Figuur 23: Hal (vertrek 1) in woning nummer 39, Sint-Alexiusbegijnhof, Dendermonde.	94
Figuur 24: Voorplaats (vertrek 2) in woning nummer 39, Sint-Alexiusbegijnhof, Dendermonde.	95
Figuur 25: Gang (vertrek 3) in woning nummer 39, Sint-Alexiusbegijnhof, Dendermonde.	96
Figuur 26: Overgang hal en gang in woning nummer 39, Sint-Alexiusbegijnhof, Dendermonde.	96
Figuur 27: Aanbouw (vertrek 4) in woning nummer 39, Sint-Alexiusbegijnhof, Dendermonde.	97
Figuur 28: Hal en keuken (vertrek 1) in woning nummer 40, Sint-Alexiusbegijnhof, Dendermonde.	98
Figuur 29: Achterplaats (vertrek 2) in woning nummer 40, Sint-Alexiusbegijnhof, Dendermonde.	99
Figuur 30: Ruimte onder de trap (vertrek 3) in woning nummer 40, Sint-Alexiusbegijnhof, Dendermonde.	100
Figuur 31: Voorplaats (vertrek 4) in woning nummer 40, Sint-Alexiusbegijnhof, Dendermonde.	101
Figuur 32: Voorplaats of woonkamer (vertrek 1) in woning nummer 41, Sint-Alexiusbegijnhof, Dendermonde.	102
Figuur 33: Keuken (vertrek 2) in woning nummer 41, Sint-Alexiusbegijnhof, Dendermonde.	103
Figuur 34: Hal (vertrek 3) in woning nummer 41, Sint-Alexiusbegijnhof, Dendermonde.	103
Figuur 35: Ruimte onder de trap (vertrek 4) in woning nummer 41, Sint-Alexiusbegijnhof, Dendermonde.	104
Figuur 36: Vertrek 1 in woning nummer 2, Sint-Alexiusbegijnhof, Dendermonde.	105
Figuur 37: Voorbeelden van art-decocementtegels met gevlamde motieven uit de naoorlogse periode (jaren 1930).	107
Figuur 38: Typeprofiel van een nieuwe vloer op volle grond.	110
Figuur 39: beslissingsboom bij de afweging voor noodzaak tot verder vooronderzoek.	115

2.2 Lijst met tabellen

Tabel 1: Archeologische waarden in de CAI in de onmiddellijke omgeving van het plangebied.	85
---	----

2.3 Plannenlijst

Plan 1: Plangebied op topografische kaart (1:50.000, digitaal, 11/01/2017).	2
Plan 2: Plangebied op kadasterkaart (GRB) (1:1, digitaal, 11/01/2017)	3
Plan 3: synthese geplande werken kaart 1 (aanleg funderingen, paden in klinkers, maaiveldverlagingen heraanleg binnenvloeren) (1:1, digitaal, 11/01/2017).	24
Plan 4: synthese geplande werken kaart 2 (aanleg rioleringen en citernes) (1:1, digitaal, 11/01/2017).	25
Plan 5: het onderzoeksterrein weergegeven op een orthofoto (1:1, digitaal, 11/01/2017).	31
Plan 6: Plangebied op het Digitaal Hoogtemodel van Vlaanderen (DHM) (1:1, digitaal, 11/01/2017).	33
Plan 7: Plangebied op het DHM (1:1, digitaal, 11/01/2017).	34
Plan 8: Plangebied op de Tertiairgeologische kaart (1:50.000, digitaal, 24/01/2017)	36
Plan 9: Plangebied op de Quartairgeologische kaart 1:50.000 (1:50.000, digitaal, 24/01/2017).	38
Plan 10: Plangebied op de bodemerosiekaart van Vlaanderen (1:20.000, digitaal, 24/01/2017).	41
Plan 11: Plangebied op de bodemgebruikskaart van Vlaanderen (1:20.000, digitaal, 24/01/2017).	42
Plan 12: Het begijnhof op de kaart van Deventer (ca. 1550) (1:1, digitaal, 24/01/2017).	52
Plan 13: het begijnhof op de kaart van 'Het beleg van Dendermonde in 1584, Pierre Le Poivre (1618)' (1:1, digitaal, 24/01/2017).	53
Plan 14: het begijnhof op de kaart van Teneramonde, Vedastus de Plouich (ca. 1643) (1:1, digitaal, 24/01/2017).	54
Plan 15: het begijnhof op de kaart 'De stad Dendermonde met hare Straten, Gestichten en Gebouwen ten jare 1641, Bernardus Josephus Cnops (ca. 1825)' (1:1, digitaal, 24/01/2017).	55
Plan 16: het begijnhof op de kaart van Termunda, Gerard Bouttats (ca.1673) (1:1, digitaal, 24/01/2017).	56
Plan 17: het begijnhof op de kaart 'Dendermonde en Avril 1682 voor Pierre Bedeau (ca. 1684)' (1:1, digitaal, 24/01/2017).	57
Plan 18: het begijnhof op het 'Plan de la Ville et fortifications de Termonde avec ses innondations, Louis François de Sermetz (ca. 1730)' (1:1, digitaal, 24/01/2017).	58
Plan 19: het begijnhof op het 'Plan de la ville et attaque de Termonde (ca. 1750-1755)' (1:1, digitaal, 24/01/2017).	59
Plan 20: het begijnhof weergegeven op de 'Caerte figurative verthoonende de stadt ende 't vrij van Dendermonde, Benedictus Peelman (1764-1765)' (1:1, digitaal, 24/01/2017).	60
Plan 21: Plangebied op de Ferrariskaart (1:1, digitaal, 24/01/2017).	62
Plan 22: het begijnhof op het 'Plan de Termonde (1784)' (1:1, digitaal, 24/01/2017).	64
Plan 23: het begijnhof op de Topografische kaart van Dendermonde van J.B. Segers (1786) (1:1, digitaal, 24/01/2017).	66
Plan 24: het begijnhof op het 'Plan van Dendermonde uit ca. 1820' (1:1, digitaal, 24/01/2017).	68
Plan 25: het begijnhof op de kaart 'Termonde, Gratia (1845)' (1:1, digitaal, 24/01/2017).	69
Plan 26: het begijnhof op de 'Topografische kaart van België op schaal 1:20.000 (1892), Termonde XXIII.1.' (1:1, digitaal, 24/01/2017).	70
Plan 27: Plangebied op de Vandermaelenkaart (1:1, digitaal, 24/01/2017).	72
Plan 28: Plangebied op de Atlas der Buurtwegen (1:1, digitaal, 24/01/2017).	74
Plan 29: detail van het onderzoeksterrein op de Atlas der Buurtwegen.	75
Plan 30: Plangebied op de Poppkaart (1:1, digitaal, 24/01/2017).	77
Plan 31: het begijnhof op het Grondplan van Dendermonde met de in september 1914 vernielde gebouwen, Eugen Probst (1916) (1:1, digitaal, 24/01/2017).	78
Plan 32: Plangebied en omgeving op de CAI-kaart (1:1, digitaal, 24/01/2017).	87
Plan 33: Plangebied met aanduiding van de ingrepen. De blauwe kleur geeft aan welke vloerbedekkingen zullen verdwijnen (1:1, digitaal, 24/01/2017).	92
Plan 34: weergave van het onderzoeksterrein op de syntheseskaart van het bureauonderzoek (1:1, digitaal, 24/01/2017).	112

2.4 Bibliografie

- AGENTSCHAP ONROEREND ERFGOED, 2016a. *Code van goede praktijk voor de uitvoering van en rapportering over archeologisch vooronderzoek en archeologische opgravingen en het gebruik van metaaldetectoren (versie 2.0)*, Brussel.
- AGENTSCHAP ONROEREND ERFGOED, 2016b. Geoportaal GGA. Available at: <https://geo.onroerenderfgoed.be>.
- AGENTSCHAP ONROEREND ERFGOED, 2017. Historische stadskern van Dendermonde. *Inventaris Onroerend Erfgoed*. Available at: <https://id.erfgoed.net/erfgoedobjecten/140019> [Accessed January 25, 2017].
- AGIV, 2017a. AGENTSCHAP GEOGRAFIE INFORMATIE VLAANDEREN: Topografische Kaart NGI 1:10000 raster, klassieke reeks. Available at: <http://www.geopunt.be>.
- AGIV, 2017b. AGENTSCHAP GEOGRAFIE INFORMATIE VLAANDEREN: Bodembedekkingsbestand. Opname 2001. Available at: https://download.agiv.be/Producten/Detail?id=12&title=Bodembedekkingsbestand_opname_2001.
- AGIV, 2017c. AGENTSCHAP GEOGRAFIE INFORMATIE VLAANDEREN: Grootchalig Referentiebestand (GRB).
- AGIV, 2017d. AGENTSCHAP GEOGRAFIE INFORMATIE VLAANDEREN: Digitaal Hoogte Model.
- AGIV, 2017e. AGENTSCHAP GEOGRAFISCHE INFORMATIE VLAANDEREN: Bodemerosiekaart. Available at: <http://www.geopunt.be>.
- AGIV, 2017f. AGENTSCHAP GEOGRAFISCHE INFORMATIE VLAANDEREN: Bodemgebruikskaart. Available at: <http://www.geopunt.be>.
- AGIV, 2017g. AGENTSCHAP GEOGRAFISCHE INFORMATIE VLAANDEREN: Orthofotomozaïek, kleinschalig, zomeropnamen, kleur, 1971, Vlaanderen. Available at: <http://www.geopunt.be>.
- ARCHITECTENBUREAU VAN SEVEREN, 2016. *Beheersplan Onroerend Erfgoed: beheersplan voor het Sint-Alexiusbegijnhof, te 9200 Dendermonde*, Dendermonde: Architectenbureau Van Severen bvba.
- BEYAERT, M. et al., 2006. *België in kaart. De evolutie van het landschap in drie eeuwen cartografie*, Brussel: Uitgeverij Lannoo.
- BOGEMANS, F., 1996. *Toelichting bij de Quartairgeologische Kaart: Kaartblad 23, Mechelen.*, Vlaamse overheid, Dienst Natuurlijke Rijkdommen.
- BOSTEELS, K., 1992. Majolica en Faïence uit de Dendermondse Kerkgracht. *Gedenkschriften van de Oudheidkundige Kring van het Land van Dendermonde*, 11, pp.5–60.
- BUFFEL, P., VANDENBERGHE, N. & VACKIER, M., 2009. *Toelichtingen bij de Geologische kaart van België: Kaartblad 23 Mechelen*, Brussel: Belgische Geologische Dienst.
- BUYSE, P. et al., 2007. *De Grote Markt van Dendermonde van boven tot onder bekeken*, Gent.
- CAI, 2017. Centraal Archeologisch Inventaris. Available at: <http://cai.onroerenderfgoed.be/>.
- CARTESIUS, 2017. Cartesius. Available at: www.cartesius.be.
- DAUWE, J., 1985. De militaire gebouwen van de vestingstad Dendermonde naar de Atlas van Nicolas Jamez (1755). *Gedenkschriften van de Oudheidkundige Kring van het Land van Dendermonde*, 6, pp.32–33.
- DAUWE, J., 2010. *Dendermonde in beeld. Iconografie van de stad (13e eeuw - 1914)*, Dendermonde.

- DHANENS, E., 1961. *Inventaris van het kunstpatrimonium van Oost-Vlaanderen IV*, Dendermonde.
- DOV VLAANDEREN, 2017a. Databank Ondergrond Vlaanderen, Bodemkaart. Available at: <https://www.dov.vlaanderen.be/portaal/?module=public-bodemverkenner#ModulePage>.
- DOV VLAANDEREN, 2017b. Databank Ondergrond Vlaanderen, Neogeen/paleogeen (Tertiair). Available at: <https://www.dov.vlaanderen.be/portaal/?module=public-bodemverkenner#ModulePage>.
- DOV VLAANDEREN, 2017c. Databank Ondergrond Vlaanderen, Quartair. Available at: <https://www.dov.vlaanderen.be/portaal/?module=public-bodemverkenner#ModulePage>.
- GEOPUNT, 2017a. GEOPUNT VLAANDEREN: Atlas der Buurtwegen Vlaanderen (ca1840). Available at: <http://www.geopunt.be>.
- GEOPUNT, 2017b. GEOPUNT VLAANDEREN: Ferrariskaart (1777). Available at: <http://www.geopunt.be>.
- GEOPUNT, 2017c. GEOPUNT VLAANDEREN: Kaart Vandermaelen (1846-1854). Available at: <http://www.geopunt.be> [Accessed August 2, 2016].
- GEOPUNT, 2017d. GEOPUNT VLAANDEREN: Popp-kaart Vlaanderen (1842-1879). Available at: <http://www.geopunt.be>.
- GEOPUNT, 2017e. Toelichting: Atlas Der Buurtwegen (1843-1845). Available at: <http://www.geopunt.be/catalogus/datasetfolder/8264f16f-45d2-4eae-bc77-f003c7830b20>.
- GEOPUNT, 2017f. Toelichting: Vandermaelen (1846-1854). Available at: <http://www.geopunt.be/catalogus/datasetfolder/93795cd6-66d3-4310-83b2-5443adfee403>.
- DE GEYTER, G., 1996. *Toelichting bij de Geologische kaart van België (Vlaams Gewest). Kaartblad 22: Gent*, Ministerie van de Vlaamse Gemeenschap Afdeling Natuurlijke Rijkdommen en Energie.
- GULLENTOPS, F. et al., 2001. Quaternary lithostratigraphic units (Belgium). *Geologica Belgica*, 4(1-2), pp.153-164.
- HEYVAERT, B., 2012. *Archeologische observaties Oude Vest - Leopold II-laan* Onuitgegeven., Brussel: Agentschap Onroerend Erfgoed.
- HEYVAERT, B., 2016. *Archeologische opgraving Dendermonde Begijnhof. Basisrapport Conceptversie. Monument Vandekerckhove Rapporten*, Ingelmunster: Monument Vandekerckhove.
- KONINKLIJKE BIBLIOTHEEK VAN BELGIË, 2016. Toelichting: Ferraris (kabinetskaart van de Oostenrijkse Nederlanden). Available at: http://belgica.kbr.be/nl/coll/cp/cpFerraris_nl.html.
- LAGA, P., LOUWYE, S. & GEERTS, S., 2001. Paleogene and Neogene lithostratigraphic units (Belgium). *Geologica Belgica*, 4(1-2), pp.135-152.
- DE MOOR, G., 2000. *Toelichting bij de quartairgeologische kaart van België, Vlaams Gewest: Kaartblad 22 Gent*, Gent: Vlaamse overheid, Dienst Natuurlijke Rijkdommen.
- DE MOOR, G. & MOSTAERT, F., 1993. *Geomorfologische kaart van België 1:50000. Kaartblad Oostende*, Leuven.
- PEE, L., 2003. De Dendermondse geestelijkheid in de schaduw van de Frygische muts - De geestelijkheid en de geestelijke instellingen in het decanaat Dendermonde tijdens de Franse overheersing (1792-1815). *Gedenkschriften van de Oudheidkundige Kring van het Land van Dendermonde*, 22, pp.5-17.
- PEE, L., 2006. Het molenbestand in het Land van Dendermonde in breder perspectief (1570-1579). *Gedenkschriften van de Oudheidkundige Kring van het Land van Dendermonde*, 24, p.116.
- VAN RANST, E. & SYS, C., 2000. Eenduidige legende voor de digitale bodemkaart van Vlaanderen

- (Schaal 1:20 000). , (April), p.361.
- S.N., 2017. Een begijnhof met een rijk verleden... Available at: <http://www.begijnhofvandendermonde.be/nl/page.php?id=56&pagename=disclamer> [Accessed January 27, 2017].
- STROOBANTS, A., 1983. Archeologisch onderzoek te Dendermonde. *Archaeologia Mediaevalis*, 6, pp.45–46.
- STROOBANTS, A., 1981. Archeologisch onderzoek te Dendermonde (1980) (O.-VI.). *Archaeologia Mediaevalis*, 4, pp.41–42.
- STROOBANTS, A., 1987. Archeologisch onderzoek te Dendermonde (O.-VI.). *Archaeologia Mediaevalis*, 10, p.60.
- STROOBANTS, A., 1982. Archeologisch onderzoek te Dendermonde (O.-VI.). *Archaeologia Mediaevalis*, 5, pp.52–53.
- STROOBANTS, A., 1984. Archeologisch onderzoek te Dendermonde (O.-VI.). *Archaeologia Mediaevalis*, 7, p.51.
- STROOBANTS, A., 1988. Archeologisch onderzoek te Dendermonde (O.-VI.). *Archaeologia Mediaevalis*, 11, pp.64–65.
- STROOBANTS, A. et al., 1981. Archeologische kroniek, Dendermonde 1979-1980. *Gedenkschriften van de Oudheidkundige Kring van het Land van Dendermonde*, 5, p.199.
- STROOBANTS, A., 2005. *Gemalen en geplet. Dendermondse molens en maalderijen*, Dendermonde: Stad Dendermonde.
- STROOBANTS, A., 2006. *Gids voor het Sint-Alexiusbegijnhof en het Begijnhofmuseum van Dendermonde*, Dendermonde: Stad Dendermonde.
- STROOBANTS, A., 2007. In vogelvlucht doorheen acht eeuwen ouderenzorg te Dendermonde. *Dendermondse museum- en archiefberichten*, 59, pp.3–5.
- STROOBANTS, A., 1990. Recuperatie van bodenvondsten te Dendermonde (O.-VI.). *Archaeologia Mediaevalis*, (13).
- STROOBANTS, A. & PEE, L., 1981. *De abdij van Zwijveke 1223-1981*, Dendermonde: Stad Dendermonde.
- STROOBANTS, A., PEE, L. & VAN WEYENBERGH, A., 1988. *700 jaar begijnhof 1288-1988*, Dendermonde: Stad Dendermonde.
- Taelman, E. & URMEL, L., 2008. *Archeologisch proefonderzoek Oude Vest Dendermonde*, Dendermonde: Stad Dendermonde.
- VELLEMAN, J., 2005. *Dendermonde, een morfologische geschiedenis* Onuitgegeven., Gent: Universiteit Gent.
- VERDONCK, A. & DECEUNINCK, M., 2012. *Stadhuis & historisch belfort te Dendermonde. Muurarcheologisch vooronderzoek*, Gent (Gentbrugge): FENIKX bvba.
- VERLAECKT, K., 1999. Dendermonde archeologisch bekenen: een beknopte historiek. *VOBOV-Info*, 50, p.43.
- VERVOORT, R., 2017. *Archeologische opgraving Dendermonde Brusselsestraat Fase II "Mariatroon,"* Gent (Mariakerke): BAAC Vlaanderen.